

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

OSMANLI YÜKSELME VE DURAKLAMA DEVRİ
HADİS ÇALIŞMALARI
(1453-1699 Arası)
(Yüksek Lisans Tezi)

Yakup PULAT

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

RİZE 2016

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

OSMANLI YÜKSELME VE DURAKLAMA DEVRİ HADİS
ÇALIŞMALARI
(1453-1699 Arası)
(Yüksek Lisans Tezi)

Yakup PULAT

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Tez Savunma Tarihi

17/05/2016

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Başkan : Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Üye : Prof. Dr. Emin AŞIKKUTLU

Üye : Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim TURHAN

İmza



Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Ahmet İshak DEMİR

... / ... / 2016

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağımı gösterdiğimi beyan ederim. 16 / 06 / 2016



Yakup PULAT

ÖNSÖZ

Hadis, Kur'an-ı Kerim'den sonra Müslümanların temel kaynaklarından ikincisidir. Bu sebeple her asırda Müslümanların ilgisini çekmiştir. Araştırma yapanlar, diğer alanların yanında bu alana da yoğunlaşmışlardır. Bu yoğunlaşmanın temelinde hadisin Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynak olmasının yanında insanlardaki peygamber sevgisinin de etkisi büyüktür.

Gerek ilk devirlerde gerekse son devirlerde hadis üzerine çalışmalar yoğun bir şekilde cereyan etmiştir. Bu çalışmaların Osmanlı Devleti zamanındaki yoğunluğu gözardı edilemez. O dönemde birçok müellif bu alana ilgi duymuş; diğer alandaki eserlerinin yanında hadis alanıyla da alakalı eserler yazmaya gayret sarf etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileme Dönemi ve Osmanlının devamı sayılan Cumhuriyet Dönemi'yle alakalı bazı akademik çalışmalar yapılmıştır. Osmanlının en ihtişamlı dönemi olan Yükselme Devri'ndeki ve bazı alanlarda duraklama yaşadığı Duraklama Devri'ndeki âlimlerin hadisle ilgili çalışmalarıyla alakalı tespit noktasında bir araştırmanın olmaması dikkatimizi çekti. Bunun üzerine bu dönemlerle alakalı çalışma yapmak istedik.

Tezimiz, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı yükselme devrini coğrafi, siyasi ve ilmî açıdan inceledik. O dönemdeki medreseleri, daru'l-hadisleri, medreselerin bozulma sebeplerini ve ıslah çalışmalarını kısaca açıkladık. Bu bölümü çok fazla ayrıntıya girmeden işledik.

İkinci bölümde ise öncelikle Osmanlı Yükselme Dönemi'nde hadis alanıyla alakalı eser vermiş, Anadolu ve Rumeli'de yaşamış müellifleri tespit ederek vefat tarihlerine göre bir sıralamaya koyduk. Burada ise müellifin hayatıyla alakalı bilgiler varsa kısaca bahsettik. Eserlerini ismen belirttikten sonra bulabildiğimiz kadarıyla eserle ilgili bilgilerden ve varsa çalışmalardan bahsettik.

Tezimizin belirlenme sürecinde katkısı olan önceki danışman hocam Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI'ya, yine tezimin hazırlanması sürecinde okuyup ilmi tenkitleriyle bizden hiçbir yardımı esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ'a, ayrıca tezimizi okuyup gerekli düzeltmeler için uyarılarda bulunan

Fatih YILDIZ ve S. Murat GÜRSES'e ve manevi desteğiyle her zaman yanımda olan değerli eşime teşekkür ederim. Gayret bizden başarı yüce Allah (c.c.)'tandır.

Yakup PULAT

RİZE, 2016



İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
İÇİNDEKİLER	3
KISALTMALAR	7
GİRİŞ	8
Araştırmanın Konusu	8
Araştırmanın Önemi.....	8
Araştırmanın Amacı.....	8
Araştırmanın Metodu	9
Araştırmanın Kaynakları	9
BİRİNCİ BÖLÜM	11
YÜKSELME VE DURAKLAMA DEVRİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU	11
(1453 İstanbul'un Fethi-1699 Karlofça Antlaşması)	11
COĞRAFİ VE SİYASİ DURUM.....	11
1.2. OSMANLI'DA İLMÎ HAYAT	18
1.2.1. Osmanlı Medreseleri.....	18
1.2.1.1. Medreselerin Dereceleri.....	20
1.2.1.2. Medreselerin Bozulmaya Başlaması ve Islah Çabaları.....	21
1.2.2. Medrese Dışı Eğitim.....	22
1.2.3. Dâru'l-Hadisler.....	23
İKİNCİ BÖLÜM	27
HADİS ÇALIŞMALARI VE MÜELLİFLERİ	27
2.1. İBN-Ü HÜMÂM (ö. 861/1457)	27
2.2. MUMAMMED B. FAHRÜDDİN eL-MARDİNÎ (ö. 871/1466)	27
2.3. VECÎHÜDDİN ERZİNCÂNÎ (ö. 871/1466).....	28

2.4. MUSANNİFEK (ö. 875/1470).....	29
2.5. KAFİYECİ (ö. 879/1474).....	30
2.6. KEMAL ÜMMÎ (ö. 880/1475)	31
2.7. YUSUF HAKİKÎ (ö. 884/1479).....	32
2.8. KUTBÜDDİN ZÂDE MUHAMMED MUHYİDDİN (ö. 885/1480)	33
2.9. ŞEMSÜDDİN MUHAMMED B. YUSUF el-KONEVÎ (ö. 888/1483).....	34
2.10. MOLLA GÛRÂNÎ (ö. 893/1488)	35
2.11. CEMAL HALVETÎ/ ÇELEBÎ HALİFE (ö. 899/1494).....	36
2.12. MOLLA LUTFÛLLAH (MOLLA LÛTFÎ) (ö. 900/1494)	39
2.13. AHMET B. İBRAHİM el-AKSARAYÎ (ö. 908/1502'DEN SONRA)	40
2.14. İDRİS el-BİTLİSÎ (ö. 927/1521).....	40
2.15. CEMAL HALİFE (ö. 933/1527).....	42
2.16. KARA YAKUP EFENDİ (ö. 933/1526)	43
2.17. MEHMED ŞAH EFENDİ (ö. 939/1532)	44
2.18. İBN-Ü KEMAL (ŞEYHÜLİSLAM) (ö. 940/1534).....	44
2.19. USÛLÎ (ö. 945/1538).....	47
2.20. HAYRUDDİN HIZIR el-ATÛFÎ (ö. 948/1541)	49
2.21. ŞEYHZÂDE MUHAMMED (ö. 951/1544).....	50
2.22. İBRAHİM B. MUHAMMED el-HALEBÎ (ö. 956/1549).....	51
2.23. SOFYALI BALÎ EFENDİ (ö. 960/1553).....	52
2.24. LÛTFÎ PAŞA (ö. 961/1554)	53
2.25. FUZÛLÎ (ö. 963/1556)	53
2.26. ABDURRAHİM el-ABBÂSÎ (ö. 963/1556)	55
2.27. TAŞKÖPRİZÂDE AHMED EFENDİ (ö. 968/1561)	55
2.28.1 GELİBOLULU MUSLİHUDDİN MUSTAFA SÛRÛRÎ (ö. 969/1562).....	57
2.29. AHMED B. MUSTAFA LÂLÎ (ö. 971/1563)	58

2.30. MERDUMÎ ABDÜSSELAM B. ALÎ (ö. 971/1563)	59
2.31. AHMED FEVRÎ (ö. 978/1571).....	60
2.32. MUSLİHUDDİN MUHAMMED eL-ENSARÎ LÂRÎ (ö. 979/1572)	61
2.33. ÂŞİK ÇELEBÎ (ö. 979/1572)	62
2.34. ABDÜLCELİL B. YUSUF (ö. 980/1573).....	63
2.35. BİRGİVÎ MUHAMMED EFENDİ (ö. 981/1573)	64
2.36. YUSUF SİNAN EFENDİ (ö. 986/1578).....	69
2.37. ÂLİM SİNAN EFENDİ (ö. 986/1578).....	70
2.38. LATİFÎ ABDÜLLATİF EFENDİ (LATİFÎ ÇELEBÎ) (ö. 990/1582).....	70
2.39. ZENBİLLİZÂDE FUDAYL ÇELEBÎ (ö. 991/1583)	73
2.40. SELÂMÎ İZNİKÎ (ö. 993/1585).....	74
2.41. ABDÜLMECİD B. NASÛH (ö. 996/1588).....	75
2.42. MUHAMMED B. BEDRÜDDİN eL-MÜNŞÎ (ö. 1000/1592).....	79
2.43. TATAR İBRAHİM EFENDİ (ö. 1001/1592).....	80
2.44. ALÂEDDİN ALİ DEDE eL-BOSNEVÎ (ö. 1007/1598).....	81
2.45. VÂLİ-İ KADÎM (ö. 1007/1598)	82
2.46. NEVÎ YAHYA EFENDİ (ö. 1007/1599)	83
2.47. ÂLİ MUSTAFA EFENDİ (ö. 1008/1600).....	85
2.48. BÂKİ (ö. 1008/1600).....	87
2.49. HÜSEYİN KEFEVÎ (ö. 1010/1601)	88
2.50. KADRÎ (ö. 1013/1604).....	89
2.51. MUHYÎ EFENDİ (ö. 1014/1605)	91
2.52. HÂKÂNÎ MEHMED BEY (ö. 1015/1606).....	92
2.53. BERGAMALI İBRAHİM (ö. 1014/1606)	94
2.54. DURSUNZÂDE ABDULLAH FEVZİ EFENDİ (ö. 1015/1606)	95
2.55. VAHYİZÂDE EBÛ ABDULLAH (ö. 1018/1609)	95

2.56. HAYDARZÂDE MUHAMMED FEYZÎ EFENDÎ (ö. 1025/1616).....	96
2.57. MEHMED KEMÂLEDDİN TAŞKÖPRÎZÂDE (ö. 1030/1621).....	97
2.58. OKÇUZÂDE MUHAMMED ŞÂHÎ BEY (ö. 1039/1630).....	99
2.59. AKHÎSÂRÎ AHMED RÛMÎ (ö. 1041/1631).....	102
2.60. İSMAİL ANKARAVÎ (ö. 1041/1631).....	103
2.61. HÛSAMEDDİN BURSEVÎ (ö. 1042/1632).....	105
2.62. VECDÎ AHMED EFENDÎ (ö. 1043/1633).....	106
2.63. MUHAMMED B. MÛSA el-BOSNEVÎ (ö. 1046/1637).....	106
2.64. ABDÛLMECİD B. MUHARREM es-SİVÂSÎ (ö. 1049/1639).....	107
2.65. SEHÎNÎ MEHMED ÇELEBÎ (ö. 1055/1645).....	108
2.66. ABDÛL EHAD NÛRÎ EFENDÎ (ö. 1061/1650).....	109
2.67. BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDÎ (ö. 1069/1658).....	110
2.68. NUH B. MUSTAFA el-KONEVÎ er-RÛMÎ (ö. 1070/1660).....	110
2.69. HİBRÎ ABDURRAHMAN EFENDÎ (ö. 1096/1659).....	111
2.70. KARABAŞ VELÎ (ö. 1097/1686).....	113
2.71. ABDÛLKERİM CELVETÎ (ö. 1100/1688).....	114
2.72. ŞEVKÎ MEHMED EFENDÎ (ö. 1101/1689).....	115
2.73. GÛRÂNÎ (ö. 1102/1690).....	115
2.74. SÛLEYMAN EFENDÎ İZMİRÎ (ö. 1102/1690).....	116
2.75. BÛLBÛLCÜZÂDE ABDÛLKERİM EFENDÎ (ö. 1106/1694).....	117
2.76. KAADÎ HASAN B. ALÎ (MANASTIRÎ) (ö. XVII. ASIR).....	118
SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA.....	127
ÖZET	133
ABSTRACT	134
ÖZ GEÇMİŞ	135

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
b.	Bin, ibn
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
ev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
İÜ	İstanbul Üniversitesi
ktp.	Kütüphanesi
MÜ	Marmara Üniversitesi
m.	Milâdî
nr.	Numara
ö.	Ölüm / Ölüm Tarihi
s.	Sayfa
sas.	Sallallâhü aleyhi ve sellem
ss.	Sayfalar arası
thk.	Tahkik eden
trc.	Tercüme eden
ts.	Tarihsiz
UÜİFD	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vd.	Ve Diğerleri
yay.	Yayımları

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

“Osmanlı Yükselme ve Duraklama Devri Hadis Çalışmaları” adlı tezimizin konusu, Osmanlı İmparatorluğu’nun genel olarak en mükemmel çağını yaşadığı dönemde yaşayan Anadolu-Rumeli topraklarında bulunmuş âlimlerin hadisle ilgili eserlerini tespit etmektir.

Araştırmanın Önemi

Osmanlı İmparatorluğu’nun bütün dönemlerini inceleyerek o dönemlerde yapılan hadisle ilgili çalışmaların tamamının bir yüksek lisans tezinde ortaya çıkarılması mümkün değildi. Zaten Osmanlının bazı dönemleriyle alakalı müstakil çalışmalar yapılmıştı. Bunlar, Gerileme Dönemi’yle alakalı Yunus Macit tarafından “Osmanlı Gerileme Döneminde Hadis Çalışmaları” ve Osmanlının bütün dönemlerini kapsayan, Selahattin Yıldırım tarafından kaleme alınan “Osmanlı’da Kırk Hadis Çalışmaları”dır.

Ancak Osmanlının yükselme ve duraklama devirlerindeki âlimlerin hadis çalışmalarıyla alakalı bir araştırmanın olmaması bir eksiklikti. Biz yaptığımız bu tez çalışmasında bu eksikliği gidermeye çalıştık. Yaptığımız bu çalışma gelecekte bu dönemle alakalı, gerek kişiler gerekse eserler hakkında yapılacak müstakil çalışmalara katkı yapacağını umuyoruz.

Bu dönemde yaşamış ve hadisle ilgili çalışma yapmış olan müelliflerin başka alanlarda da eserleri mevcuttur. Bizim yaptığımız çalışma o müelliflerin eser verdiği sadece bir alandır. Tek bir alanda bile çok değerli eserler veren müellifler diğer eserleriyle birlikte incelendiğinde o dönemdeki ilmi zenginliğin ölçüsü de ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu tezimizin amacı, Osmanlı Yükselme-Duraklama Dönemlerinde yaşayan müelliflerin Hadis ilmiyle alakalı eserlerini incelemek ve o dönemdeki hadisle ilgili ilmi zenginliği ortaya çıkarmaktır. O dönemlerdeki müellifleri incelerken, konunun uzamaması için mezkûr dönemde yaşayan bütün müellifleri

değil Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında yaşamış bilhassa Anadolu ve Rumeli’de bulunmuş olan müellifleri inceledik.

Araştırmanın Metodu

Tezimiz, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı yükselme devrini -detaya girmeden- coğrafi, siyasi ve ilmî açıdan inceledik. İkinci bölümde ise öncelikle Osmanlı Yükselme Dönemi’nde hadis alanıyla alakalı eser vermiş bulunan Türk müellifleri tespit ederek vefat tarihlerine göre bir sıralamaya koyduk. Ölüm tarihlerini müellif isminden sonra parantez içerisinde verdik. Ölüm tarihini bulamadıklarımızın ise yaşadıkları yüzyılı verdik.

Müellifleri tanıtırken ise tabakât eserlerinden yararlanarak ulaşabildiğimiz kadar bilgiye ulaşmaya çalıştık. Bu konuda şu sıralamayı takip ettik:

a) Müellifin varsa meşhur ismi, yoksa asıl ismini verdik. Müellifleri zikrederken müelliflerin vefat tarihine göre eskiden yeniye doğru bir sıralama yaptık.

b) Kısaca hayatı. Bu bölümde müellifin kısa hayatının yanında ilmî şahsiyeti, hocaları ve varsa öğrencilerine değindik.

c) Eseri/Eserleri. Bu konuda müellifin tüm eserleri değil de; bizim konumuzla alakalı sadece hadisle ilgili olan eserlere yer verdik. Eseri verdikten sonra o eserle ilgili açıklamalar yaptık ve eserle ilgili varsa yapılan çalışmalardan bahsettik. Ayrıca araştırdığımız eserlerin yazmaları varsa bulduklarını kütüphaneler ve o kütüphanedeki numarasıyla birlikte belirttik.

Buradaki müelliflerle ilgili verdiğimiz tertip, müellifler hakkında belli kaynaklardan bulabildiğimiz bilgiler nisbetinde riayet ettiğimizi belirtmek isterim. Yoksa müellif hakkında geniş bir çalışma yaparak uzun bilgiler vermek hem tezimizin hacmini büyütür hem de tezdeki asıl maksattan bizleri uzaklaştırır.

Bunların yanında sonuç kısmında ek olarak eserlerin günümüze gelip gelmediğini; geldiyse matbu ya da yazma olarak mı geldiğini tesbit ettik ve bunu bir tablo haline getirdik. Ayrıca eserlerin çeşidini de bir tabloda gösterdik.

Araştırmanın Kaynakları

“Osmanlı Yükselme Dönemi Hadis Çalışmaları” adlı tezimizin birçok

kaynağı mevcuttur. Müellif ve müelliflere ait eserlerin tespitinde kullandığım kaynakların başlıcaları ise şunlardır. Taşköprîzâde'nin (ö. 968/1561), *eş-Şekâiku'n-Numâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye*, Kâtîp Çelebi'nin (ö. 1067/1657), *Keşfu'z-Zunûn*, Mehmed Süreyya'nın (ö. 1909), *Sicill-i Osmanî*, Bağdatlı İsmail Paşa'nın (ö. 1920), *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâül Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn min Keşfi'z-Zunûn*, Zirikli'nin (ö. 1976), *el-Âlâm: Kamusu Teracim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâi mine'l-Arab ve'l-Musta'rabîn ve'l-Müşteşrikîn*, Ömer Rıza Kehhâle'nin (ö. 1987), *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Abdülkadir Karahan'ın, *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri* adlı eserlerinden faydalandık. Ayrıca müelliflerin hayatları, ilmi yaşantısı ve eserleriyle alakalı en güncel bilgileri ise, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerinden istifade ederek temin ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÜKSELME VE DURAKLAMA DEVRİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU

(1453 İstanbul'un Fethi-1699 Karlofça Antlaşması)

Araştırmamızın bu bölümünde, Osmanlı İmparatorluğunun “Yükselme ve Duraklama Devri” olarak da adlandırılan, en geniş toprak parçalarına ulaştığı ve her anlamda en güzel seviyede olduğu ve fetihler anlamında duraklamaya geçtiği dönemleri kısaca anlatmaya çalışacağız. Bu bölüm tezimizin ana bölümü olmadığı için öncelikle coğrafi ve siyasi durumları özet olarak verdikten sonra bu dönemin ilmi faaliyetleri hakkında da bilgi vermeye çalışacağız.

COĞRAFİ VE SİYASİ DURUM

Osmanlı İmparatorlu bu dönemde en geniş sınırlara ulaştı. Bir anlamda Osmanlının en muhteşem dönemi olan yükselme dönemi İstanbul'un fethiyle başladı. Roma İmparatorluğunun 1125 senelik başşehri olan İstanbul (Kostantiniyye) 54 gün süren bir kuşatmadan sonra¹ 29 Mayıs 1453 tarihinde fethedildi. Bu fetih Anadolu ve Rumeli'deki toprakların birleştirilmesini sağladı. Böylece “Ebû'l-Feth” (Fethin Babası) unvanını aldı. İç siyasette daha güçlü bir mevki elde eden Fatih, merkezî idareyi güçlendirip iktidarı kendi tekeline alarak bir dizi askerî, malî ve hukukî reforma girişti.²

İstanbul'un Fethinden sonra on yıl boyunca Sultan Fatih dikkatini Balkanlara da verdi.³ 1453'ten sonraki ilk büyük seferi, Osmanlı ve Macaristan arasında tampon bölge durumundaki Sırbistan üzerine oldu⁴. 1459'da Sırp Despotluğu'na son verildi⁵, daha önce 1456'daki Belgrad Kuşatması başarısız

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982, I, 489; Mustafa Armağan vd., *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)* İstanbul: İz Yayıncılık, II, 42-43.

² Feridun Emecen, “Osmanlılar” *DİA*, XXXIII, s. 492.

³ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, (çev. Zülâl Kılıç), İstanbul, Timaş Yayınları, 2007, s. 53.

⁴ Finkel, *age.*, s. 53; Armağan vd., *age.*, II, 57.

⁵ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 112; Finkel, *age.*, s. 113.

olmuştu⁶. Ardından İstanbul'un Fethinden sonra yönetim olarak zayıflamış olan⁷ Mora birkaç kez el değiştirirse de⁸ 1458-1460 seferleriyle hâkimiyet altına alındı⁹. Mora zaferinin akabinde 1463'te Osmanlılar Bosna içlerine kadar uzandılar ve Bosna bir Osmanlı sancağı yapıldı.¹⁰

Osmanlılar İstanbul'u ele geçirdikten sonra bu kıta ile alakası olup siyaseten ve ekonomik olarak değerli olan¹¹ Karadeniz'e yöneldiler.¹² Karadeniz'de önce 1459'ta Amasra¹³; akabinde 1461 yılında Sinop¹⁴ ve Osmanlı'nın karadan ve denizden 6 haftalık kuşatmasından sonra Trabzon 1461 yılında teslim oldu.¹⁵

Fatih Karadeniz'de stratejik yerleri ele geçirirken, Anadolu'da Karaman oğulları arasında taht mücadelesi Fatih'le Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasanı karşı karşıya getirdi.¹⁶ Timur'un siyasetini devam ettirmek isteyen Akkoyunlu Beyi Uzun Hasan'ın saldırısı püskürtüldü (Otlukbeli 1473).¹⁷ Fatih böylece Anadolu ve Rumeli'de dört yüzyıl sarsılmayan Osmanlı İmparatorluğunun esas çekirdeğini vücuda getirmiş oldu¹⁸. Padişahlığı süresince birçok toprağı Osmanlı Devletine ilhak eden ve İstanbul'u fethederek Peygamber müjdesine layık olan Fatih, 3 Mayıs 1481'de vefat etti ve Fatih Camii avlusunda bulunan türbesine defnedildi.¹⁹

Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra II. Bayezid'in tahta çıkışıyla saltanat kavgası ortaya çıksa da Cem Sultan'ın ölümüyle bu kavgada ortadan kalkmıştır.²⁰ II. Bayezid saltanatı zamanında Karadeniz hâkimiyetini tam olarak sağlayıp kuzey stepleri ve Tuna vadisine ulaşmada çok önemli Kili ve Akkirman

⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 14-15; İnalçık, *age.*, s. 113; Armağan vd., *age.*, II, 59.

⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 21.

⁸ Finkel, *age.*, s. 57.

⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 21-23; Finkel *age.*, s. 57-58; Armağan vd., *age.*, II, 64-65.

¹⁰ Finkel, *age.*, 55; İnalçık, *age.*, s. 113; Armağan vd., *age.*, II, 78-79.

¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 47.

¹² Finkel, *age.*, s. 55-56; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 47-49.

¹³ İnalçık, *age.*, s. 115; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 47-49.

¹⁴ İnalçık, *age.*, s. 115; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 50.

¹⁵ Finkel, *age.*, s. 56; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 51-57.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 95-96; İnalçık, *age.*, s. 114; Finkel, *age.*, s. 59.

¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 100-110; İnalçık, *age.*, s. 114; Finkel, *age.*, s. 59; Armağan vd., *age.*, II, 94-98.

¹⁸ İnalçık, *age.*, s. 116.

¹⁹ Armağan vd., *age.*, II, 115.

²⁰ Armağan vd., *age.*, II, 122.

Limanları ile Boğdan Osmanlı topraklarına ilhak edildi (1484)²¹. Daha sonra Venediklilerle yapılan savaşta başarılı olan II. Bayezid, Osmanlıyı üstün bir deniz devleti²² haline getirdi.

II. Bayezid'in bu dönemde uğraşmak zorunda kaldığı meselelerden biri de Kızılbaş ayaklanmasıdır. Son yıllarda başına dert olan²³ bu mesele Sultan Bayezid'i zayıflatmış ve oğlu Selim tarafından tahtan indirilmiştir.²⁴

Yavuz Sultan Selim tahta çıktıktan sonra babasının bıraktığı birçok sorunla yüzleşti. Öncelikle Şah İsmail'in Anadolu'ya yönelik niyetlerini Çaldıran'da (1514)'te yapılan savaşla başarısızlığa uğrattı.²⁵ Yavuz Sultan Selim daha sonra beraberindeki Osmanlı kuvvetleriyle Tebriz'e kadar ilerledi.²⁶ Ancak burada kalıcı bir şekilde yerleşmeyi düşünmedi, çünkü Çaldıran savaşı kendileri açısından çok çetin geçmiş, hatta birlikler isyana varacak bir isteksizlik göstermişlerdi.²⁷ Yavuz Sultan Selim Çaldıran savaşının akabinde Memlûklere ait bazı yerleri 1516 yılında Mercidabık ve 1517 yılında Ridaniye savaşlarıyla ele geçirdi.²⁸ Kahire'nin de alınmasıyla Memlûk sultanlığı fiilen sona ermiş oldu.²⁹ Memlûk Sultanlığının ortadan kalkmış olması, Osmanlı Devletine Asya kıtasında Suriye, Filistin ve el-Cezire ile Hicazı ve Afrika'da ise Mısır gibi önemli bir kıtayı kazandırdı. Mısır'ın güneyine doğru hudud, Nabya'dan Sevakin'e kadar uzanmıştır. Bu zaferle Yavuz Abbasi halifesinden hilafeti de alarak İslam âlemi üzerinde ki nüfuzunu artırdı.³⁰ Bu zaferlerle Osmanlı idaresi altına giren İslâm'ın mukaddes yerleri dış tehditlerden korunduğu gibi bölge halkı ekonomik yönden desteklendi, en sıkıntılı anlarda bile "surre" adı altında buraya nakdî yardım yapılması itina ile sürdürüldü, zengin vakıflarla desteklendi.³¹

²¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 181-183; İncalcık, *age.*, s. 130-132; Armağan vd., *age.*, II, 134.

²² İncalcık, *age.*, s. 134; Finkel, *age.*, s. 84.

²³ Finkel, *age.*, s. 84; Armağan vd., *age.*, II, 162-163.

²⁴ İncalcık, *age.*, s. 137; Finkel, *age.*, s. 92-93; Armağan vd., *age.*, II, 174.

²⁵ Finkel, *age.*, s. 96; İncalcık, *age.*, 138; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 268-270 Armağan vd., *age.*, II, 184-186.

²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 269.

²⁷ Finkel, *age.*, s. 98; Armağan vd., *age.*, II, 192.

²⁸ Finkel, *age.*, 100; İncalcık, *age.*, s. 142. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 284-287; Armağan vd., *age.*, II, 202-207.

²⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 290.

³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 292.

³¹ Feridun Emecen, "Osmanlılar", *DİA*, XXXIII, s. 493.

Yavuz Sultan Selim'in 21 Eylül 1520'de vefat³² etmesiyle birlikte Yavuz'un tek oğlu Süleyman tahta geçti. Kanûnî Sultan Süleyman dönemiyle Osmanlılar'ın Avrupa'daki gücü yeniden etkili olmaya başladı; fakat Kanûnî'nin Avrupa seferlerinin bir kısmı gösteriş, çalım satma seferleri olmuştur.³³ Kanuni tahta çıktığında amacı batıya büyük bir sefer yapmaktı. Bu amaçla 1515'te İstanbul'da büyük bir tersane inşasına başladı.³⁴ Bunun bir sonucu olarak 1521'de Belgrad³⁵, 1522'de ise Rodos³⁶ Macarlardan alındı. Bu zaferler Osmanlı'nın Avrupa'ya karşı karadan ve denizden yönelişlerinin ilk adımlarını oluşturdu. Belgard'ın alınmasıyla Macarlara büyük bir darbe vuran Kanuni, 1526 Mohaç zaferiyle³⁷ Macar Krallığı sona erdirdi. 1529 Viyana kuşatması³⁸ ve 1532 Alman seferi hem bu krallığı himaye, hem de imparatorluğun Alman kanadını idare eden Habsburg İmparatoru V. Karl'ın kardeşi I. Ferdinand'a gözdağı vermeyi amaçlamıştı.³⁹ Osmanlı bu devirde Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı donanmasının başında Akdeniz'deki faaliyetleri⁴⁰ çerçevesinde Akdeniz'in kontrolünü sağlamıştır. Özellikle Barbaros Hayrettin Paşa önderliğinde 1539 yılında kazanılan Preveze deniz zaferiyle Akdeniz'deki Osmanlı egemenliği kesinlik kazanmış, Akdeniz bir Türk gölü haline gelmiştir.⁴¹

Akdeniz'de bu hâkimiyetten sonra Kanûnî döneminde sırasıyla, 1541'de V. Karl'ın Cezayir çıkartması başarısızlığa uğratıldı. 1543⁴² te Nis kalesinin alınması ve 1552⁴³ de, Fransa Kralının isteğiyle gerçekleşen Osmanlı-Fransız yardımlaşma harekâtları⁴⁴, bu dönemin önemli faaliyetlerindendir. Yine 1560 Cerbe'nin fethi⁴⁵ de önemli Deniz zaferlerindendir. Kanuni'nin ihtiyarladığı bu

³² Armağan vd., *age.*, II, 218; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 302; Finkel, *age.*, s. 103-104.

³³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 307.

³⁴ İncelik, *age.*, s. 149.

³⁵ Armağan vd., *age.*, II, 224; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 312.

³⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 315; Armağan vd., *age.*, II, 225.

³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 324-326; Finkel, *age.*, s. 100-102; Armağan vd., *age.*, II, 235-237.

³⁸ Armağan vd., *age.*, II, 241-242; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 329.

³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 330-339.

⁴⁰ İncelik, *age.*, s. 159-165; Finkel, *age.*, s. 117.

⁴¹ Finkel s. 157; Armağan vd., *age.*, III, 39-40; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 379.

⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 381.

⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 386.

⁴⁴ Finkel, *age.*, s. 159.

⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 388; Armağan vd., *age.*, III, 48-49.

dönemde son olarak Malta bozgunu⁴⁶ ve Zigetvar Seferini⁴⁷ sayabiliriz. Zaten Kanuni bu son Zigetvar seferinde iken rahatsızlanmış ve 7 Eylül 1566 sabahında vefat etmiştir.⁴⁸

Sultan Süleyman'ın vefatından sonra tahta geçen oğlu II. Selim babasının aksine daha hareketsiz bir Sultan olma özelliğine sahipti.⁴⁹ Fakat Fetih hareketleri az da olsa devam etti. 1568 yılında Yemen ve Sakız adası fethedildi.⁵⁰ Daha sonra Osmanlılar'ın ilgi odakları Kıbrıs'a çevrilerek ada 1571 yılında zapt edildi⁵¹. Her ne kadar Stratejik önemi büyük olan Kıbrıs Venediklilerden alındıysa da Osmanlı deniz gücü 1571'de İnebahtı'da ağır bir darbe aldı⁵². Bu mağlubiyetle Sultan Süleyman'ın Osmanlıyı bir dünya gücü yapma hayali suya düşmüş, Volga havzasında, Hint Okyanusunda seferlerden vazgeçilmiş ve devlet tüm gücünü Akdeniz'de toplamak zorunda kalmıştır⁵³. Ancak Osmanlılar bu yenilgiye yeni ve daha güçlü bir donanma⁵⁴ ve Tunus'un fethiyle (1574)⁵⁵ karşılık vererek biraz olsun bu mağlubiyeti unutturdular.

Osmanlı Devletinin oldukça hareketsiz bir dönemini yaşatan Sultan Selim, zevk ve sefaya düşkün olup, ordunun başında hiç sefere gitmeyen ilk Osmanlı hükümdarı olarak tanındı. Sekiz yıllık Padişahlık dönemi damadı Sokullu Mehmet Paşanın güzel idaresi neticesinde rahat bir şekilde geçmiş olan Sultan Selim 1574 yılında⁵⁶ vefat etmiştir.

II. Selimden sonra Saltanata III. Murat geçmiştir.⁵⁷ Osmanlılar bu dönemde İran Safevî Devletiyle ile büyük bir mücadele başlattılar.⁵⁸ İran'la yaklaşık 61 yıl çeşitli aralıklarla sürecek olan bu savaşları üç aşamada⁵⁹ değerlendirebiliriz. Birinci aşama, 1578-1590 İstanbul antlaşmasına kadar⁶⁰;

⁴⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 388-389; İncalcık, *age.*, s. 164.

⁴⁷ İncalcık, *age.*, s. 164; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 409; Armağan vd., *age.*, III, 78-79.

⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 413; Armağan vd., *age.*, III, 81.

⁴⁹ Finkel, *age.*, s. 139-141.

⁵⁰ Finkel, *age.*, s. 139; Armağan vd., *age.*, III, 98-99; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 6-8.

⁵¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 13; İncalcık, *age.*, s. 166; Armağan vd., *age.*, III, 107.

⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 19-20; İncalcık, *age.*, s. 168; Armağan vd., *age.*, III, 112.

⁵³ İncalcık, *age.*, s. 168.

⁵⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 21-24.

⁵⁵ İncalcık, *age.*, s. 170; Armağan vd., *age.*, III, 114; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 29-30.

⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 40; Finkel, *age.*, 162; Armağan vd., *age.*, III, 123.

⁵⁷ Armağan vd., *age.*, III, 126; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 42.

⁵⁸ İncalcık, *age.*, s. 181; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 55.

⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 57; İncalcık, *age.*, s. 181.

⁶⁰ İncalcık, *age.*, s. 181; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 55.

ikinci aşama, 1599-1618 İran'ın barışı kabul etmesine kadar⁶¹ ve üçüncü aşama ise, 1623'te başlayıp 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşmasıyla sona erene kadar⁶² devam eden bir süreç olmuştur.

III. Murat döneminin önemli olaylarından biri de Avusturya ile olan mücadelelerdir. Daha önce iki taraf arasındaki antlaşma bir süre sonra bozulmuş⁶³ ve iki taraf tekrar savaş durumunu almıştı. 1593 yılında başlayan mücadele yıllarca devam etmiş, hatta bu dönemde Padişah III. Murat 1595 yılında⁶⁴ ve akabinde tahta çıkan padişah III Mehmet 1604 yılında vefat⁶⁵ etmiştir.

III. Mehmet'in vefatından sonra saltanata varis olan I. Ahmet⁶⁶ kendisini bu karmaşanın içinde bulmuştur. Bu dönemde doğuda ve batıda iki cepheli bir savaş⁶⁷ yapmak zorunda kalan Osmanlılar, Habsburglar'la yapılan uzun bir savaş⁶⁸ neticesinde 1606'da Zivatorok Antlaşması'nı⁶⁹ imzaladılar. Bu antlaşma Osmanlı diplomasi tarihi bakımından bir dönüm noktasıdır. Safevîler ve Habsburglar'la yapılan iki cepheli savaş diğer ekonomik ve sosyal sebeplerle Osmanlı sisteminde derin yaralar açtı.⁷⁰

Osmanlı Doğu-Batı yönünde mücadeleyi sürdürürken Anadolu'da, mezhep esinli bir protesto hareketi⁷¹ olarak ortaya çıkan Celâlîler, Anadolu'nun her tarafını altüst ettiler⁷². Bütün bunların yanında bu kez de Suriye bölgesinde ortaya çıkan Canbolatoğlu isyanı 1607 yılında bastırıldı.⁷³

Bu arada yukarı da bahsedildiği üzere İran savaşları da devam ediyorken 1517'de Hükümdar I. Ahmet 27 yaşında iken vefat etti⁷⁴. Vefat eden Padişahın çocukları küçük olduğu için, kardeşi I. Mustafa hükümdar ilan edildi.⁷⁵ I.

⁶¹ İncalcık, *age.*, s. 182; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 63-66.

⁶² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 67-68; İncalcık, *age.*, s. 183.

⁶³ Armağan vd., *age.*, III, 176-177; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 70.

⁶⁴ Armağan vd., *age.*, III, 177.

⁶⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 91; Armağan vd., *age.*, III, 224.

⁶⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 91.

⁶⁷ Finkel, *age.*, s. 161.

⁶⁸ İncalcık, *age.*, s. 185-187.

⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 96; Finkel, *age.*, s. 158; İncalcık, *age.*, s. 187.

⁷⁰ Finkel, *age.*, s. 161.

⁷¹ Finkel, *age.*, s. 164.

⁷² Armağan vd., *age.*, III, 244-245; Finkel, *age.*, s. 168.

⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 106; Armağan vd., *age.*, III, 246-248.

⁷⁴ Finkel, *age.*, s. 177; Armağan vd., *age.*, III, 267; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 127.

⁷⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 127; Finkel, *age.*, s. 177; Armağan vd., *age.*, IV, 6.

Mustafa'nın da üç ay süren hükümdarlığı hastalığı sebebiyle⁷⁶ son bulmuş ve yerine yeğeni Sultan II. Osman Padişah olarak ilan edilmişti.⁷⁷ Genç Padişah ilk yıllarında Lehistan'a sefer düzenlemiş ve 1521 yılında Lehistan sorunu sulh yoluyla⁷⁸ çözülmüş oldu. 1522 yılında ise Padişah hunharca katledildi.⁷⁹ Yerine Amcası I. Mustafa⁸⁰ tahta çıksa da yaklaşık bir yıl sonra onu tahta çıkaran kapıkulu tarafından tekrar tahtan indirildi.⁸¹ 1523 yılında IV. Murat tahta geçti.⁸² IV. Murad'ın tahta geçmesiyle birlikte İstanbul'da sükûnet hâkim olurken; diğer bölgelerde karışıklıklar devam ediyordu.⁸³ XVI. yüzyıldan beri aralıklarla süren İran ile mücadele ancak IV. Murad'ın bizzat idare ettiği Revan⁸⁴ ve Bağdat⁸⁵ seferlerinin ardından imzalanan 1639'daki Kasr-ı Şirin Antlaşması⁸⁶ ile sonuçlandırılabilirdi. Böylece uzun süre devam eden Osmanlı-Safevî mücadelesi son bulmuş oldu. Bu seferden dönüşte Sultan Murat yolda hastalandı, 1640 yılında vefat etti.⁸⁷

Sultan Murat'ın genç yaşta vefatının akabinde tahta İbrahim Paşa oturdu⁸⁸. İbrahim Paşa'nın taht döneminde bir takım iç sorunlarla mücadele edilirken Sultan'ın da iktidarı 1648'de kanlı bir şekilde⁸⁹ son bulmuş ve yerine yedi yaşındaki büyük oğlu IV. Mehmet geçmişti.⁹⁰ İşte bu sorunlar yaşanırken o dönemde en önemli olay Girit Adası mücadelesidir. Büyük uğraşlar neticesinde Osmanlılar Girit'i tam olarak ancak 1669'da Kandiye'nin düşüşüyle hâkimiyet altına alabildiler.⁹¹ Bu sırada içeride iktidar çekişmesiyle boğuşan Osmanlılar, Köprülü Mehmet Paşa'nın sadârete getirilmesiyle⁹² bir anlamda kendilerine

⁷⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 127; Finkel, *age.*, s. 178.

⁷⁷ Finkel, *age.*, s. 178; Armağan vd., *age.*, IV, 6; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 127.

⁷⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 130-132; Finkel, *age.*, s. 179-180; Armağan vd., *age.*, IV, 15.

⁷⁹ Armağan vd., *age.*, IV, 25; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 141; Finkel, *age.*, s. 181.

⁸⁰ Finkel, *age.*, s. 182.

⁸¹ Armağan vd., *age.*, IV, 35; Finkel, *age.*, s. 182.

⁸² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 149; Armağan vd., *age.*, IV, 36; Finkel, *age.*, s. 182.

⁸³ Finkel, *age.*, s. 185.

⁸⁴ Finkel, *age.*, s. 195.

⁸⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 153-170.

⁸⁶ Finkel, *age.*, s. 200; Armağan vd., *age.*, IV, 74; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 205.

⁸⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 207; Finkel, *age.*, s. 201; Armağan vd., *age.*, IV, 77.

⁸⁸ Armağan vd., *age.*, IV, 82; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 207; Finkel, *age.*, s. 201.

⁸⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 237-240; Finkel, *age.*, s. 211; Armağan vd., *age.*, IV, 105.

⁹⁰ Armağan vd., *age.*, IV, 108; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 240.

⁹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 216-222.

⁹² Finkel, *age.*, s. 228; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 367.

gelmiş oldular. Onun sert politikası içeride sükûneti sağladı,⁹³ Venedikliler'in Boğaz ablukası kaldırıldı,⁹⁴ 1657 de Limni geri alındı,⁹⁵ Erdel meselesi 1661 de halledildi.⁹⁶ 1663'te Slovakya'da Uyvar fethedildi⁹⁷. 1672'de Kamaniçe alındı,⁹⁸ Podolya ve Ukrayna 1676'da yeni bir sulhla Osmanlı nüfuzu altına girdi.⁹⁹ Ardından 1678'de Osmanlı orduları Ukrayna içlerinde Kiev yakınlarındaki Çehrin'e ulaşp¹⁰⁰ burayı yıktı. 1681'de on iki madde üzerine ve yirmi yıl müddetle geçerli olacak ilk Osmanlı-Rus antlaşması imzalandı¹⁰¹. Bu tarihten sonra Osmanlı İmparatorluğu kazandığı birçok toprağı bir bir kaybetmeye başladı. 1683'te başarısızlıkla sonuçlanan¹⁰² Viyana kuşatması bu kuşatma ve sonrası Osmanlılar için tam bir felaket oldu. 1685'te Uyvar ve 1686'da Budin yitirildi.¹⁰³ Daha sonra toprak kayıpları devam eden Osmanlı Devletinin, 1699 yılında imzaladığı Karlofça Antlaşması,¹⁰⁴ yıllarca mücadele verip genişlettikleri sınır bölgelerinin elden çıkmasına sebep oldu.¹⁰⁵ Osmanlı devleti artık geniş toprakları büyük ölçüde kaybetmiş ve içteki karışıklıklarında etkisiyle yükselme devrinden duraklama devrine ve oradan da gerileme dönemine doğru adım atmış oluyordu.

1.2. OSMANLI'DA İLMÎ HAYAT

1.2.1. Osmanlı Medreseleri

Osmanlı Devleti'nde, aşiretten beyliğe, beylikten devlete, devletten de cihanşümül bir imparatorluğa geçiş safhalarında iyi yetişmiş devlet adamlarına olan ihtiyaç arttığından, kurumsallaşmış eğitim müesseselerinin yapılması kaçınılmaz olmuştu. Devletin merkezi olan İstanbul'da kurumlar, en üst seviyede

⁹³ Finkel, *age.*, s. 229.

⁹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 376; Finkel, *age.*, s. 230.

⁹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 381.

⁹⁶ Armağan vd., *age.*, IV, 143; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 386.

⁹⁷ Finkel, *age.*, s. 243; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 406.

⁹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 423.

⁹⁹ Finkel, *age.*, s. 257; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 427.

¹⁰⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 429-431.

¹⁰¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 433.

¹⁰² Armağan vd., *age.*, IV, 162; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 450-455; Finkel, *age.*, s. 260.

¹⁰³ Finkel, *age.*, s. 260; Armağan vd., *age.*, IV, 163.

¹⁰⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 585.

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 595; Armağan vd., *age.*, IV, 241-242.

yapılması gerekiyordu.¹⁰⁶

Yükselme Döneminde ise bu yapılaşmanın en üst düzeyde olduğunu görmekteyiz. İstanbul'un fethinden sonra Sultan Fatih, ismini kendisinden alan bir medrese yaptırmıştır. Külliye'nin müştemilatında iki minareli ve bir şerefeli camii ile iki tarafında Sahn-ı Semân veya Semâniye medreseleri adı ile anılan sekiz medrese yaptırmış, ayrıca bunlara öğrenci yetiştirmek için de bu medreselerin arka tarafına "Tetimme" ismi verilen sekiz medrese daha inşa ettirmiştir. Medreselerin her birinin on dokuz odası ve her medresenin bir müderrisi bulunmaktaydı.¹⁰⁷ Fatih ayrıca İstanbul'un fethinden sonra Ayasofya'yı camiye çevirdikten sonra buradaki papaz odalarını da medreseye çevirmiştir.¹⁰⁸

Fatih'ten sonraki hükümdarlar da medrese yaptırmışlardır. Bunlardan II. Bayezid, 1501-1506 yılları arasında çeşitli alanlardan müteşekkil olan külliye de medrese inşa ettirmiştir. Aynı şekilde, Kanuni Sultan Süleyman tarafından da Süleymaniye Camii ile birlikte içerisinde yedi medrese bulunan bir külliye yaptırılmıştır¹⁰⁹. Süleymaniye Medreseleri olarak anılan bu medreselerle, Osmanlı, kesin şekilde İslam dünyasının en üstün eğitim veren müesseselerine sahip oldu.¹¹⁰ Bu dönemde Osmanlı hükümdarlarından ayrı olarak diğer devlet adamları ve saray mensupları da medrese yaptırmışlardır.¹¹¹ Bunlardan özellikle Mahmud Paşa, Çandarlızâde İbrahim, Hadım Ali Mustafa Paşa ve Davud Paşa'nın yaptırmış oldukları medreseler sayılabilir.¹¹²

¹⁰⁶ Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007, s. 17; Kenan Seyithanoğlu vd., (Komisyon) *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, Çağ Yay., 1989, XII, 412-413; Cahit Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 19-23; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976, 16, 46-47; Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, ss. 34-35; Ejder Okumuş vd., *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme*, İstanbul: Özgü Yayınları, 2006, s. 13.

¹⁰⁷ Seyithanoğlu vd., *Büyük İslam Tarihi*, XII, 412-413; Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 19-23; Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, ss. 16, 46-47; Gül, *age.*, ss. 34-35.

¹⁰⁸ Seyithanoğlu vd., *Büyük İslam Tarihi*, XII, 413; Gül, *age.*, s. 34.

¹⁰⁹ Seyithanoğlu vd., *Büyük İslam Tarihi*, XII, 413; Cahit Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 25.

¹¹⁰ Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, Ötügen Yayınevi, 1983, X, 295.

¹¹¹ Seyithanoğlu vd., *Büyük İslam Tarihi*, XII, 414.

¹¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, ss. 11-12.

1.2.1.1. Medreselerin Dereceleri

Klasik medrese dereceleri, XVI. asır ortaları ile XIX asır ortaları arasında 12'ye ayrılmıştı. Bunlar, İbtidây-ı Hâric, Hareket-i Hâric, İbtidây-ı Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsila-i Sahn, Sahn-ı Seman, İbtiday-ı Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsilay-ı Süleymaniye, Havâmis-i Süleymaniye, Süleymaniye, Darü'l-Hadis. Son basamak, yüksek tahsilin üzerindeydi. Son dört basamakta yüksek öğrenim veren medreselerin müderrislerine “Kibâr-ı Müderrisîn (Müderrislerin Büyükleri)” deniliyordu.¹¹³

İbtidây-ı Hâric derecesinde, öğrencinin ilkokulda veya husûsî olarak öğrendiği bilgiler pekiştirilir, kaidelere oturtulurdu. Hareket-i Hâric’de Arapça gramer, Hendese (Geometri) ve daha ileri bir seviyede Kur’an dersleri başlar ve bu şekilde öğrenim devam ederdi. Yüksek kısma geçen softa (orta öğretim talebesi) Tıp, Riyaziyât, Heyet (Astronomi), Göz Hekimliği, Hukuk (Fıkıh ve Ferâiz), Kelam ve Felsefe, Tefsir ve Hadis gibi branşlardan birini seçerek bu konularda yazılmış en üstün eserleri okur, bunlardan yapılan imtihanda başarılı olanlar “Rûûs” alırdı.¹¹⁴ Müderrislere günlük maaş yanında bir takım yan ödemeler yapılırdı. Bunlar senelik ya da mevsimlik hesabıyla olur, lahmiye, bahariye, yaylakiye ve taamiye isimlerini almaktadır.¹¹⁵

Medrese öğretiminde sınıf geçme yoktu. Medreseleri, kabiliyetine göre bir dereceyi birkaç yılda ya da birkaç ayda bitirebilirdi. Her derece o derecenin müderrisiyle tamamlanırdı. Müderris, okuttuğu konuyu öğrendiğine kanaat getirdiği softanın bir üst dereceye başlamasına izin verirdi.¹¹⁶

Medreselerde Fıkıh, Tefsir, Kelam ve Belâgât’ın yanında Hadisle ilgilide eserler okutulmuştur. Medreselerde hangi ders ve kitapların ne ölçüde okutulduklarına dair bilgiler geniş değildir. Hadisle ilgili okutulan eserlerde, genelde Sahîhu’l-Buhârî ve Sahîhu’l-Müslim diğerlerine göre daha fazla ön

¹¹³ Öztuna, *age.*, X, 295; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, I, 99; Cahit Baltacı, “Osmanlı Eğitim Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 25; Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Eğitim Öğretim*, Kayhan Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 72-73; Cihan, *age.*, ss. 20-23.

¹¹⁴ Öztuna, *age.*, X, 295; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, I, 99-100.

¹¹⁵ Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 28.

¹¹⁶ Öztuna, *age.*, X, 296.

plandadır. Bunların yanında, Bağavî'nin (ö. 516) Mesâbîhu's-Sünne'si, Sağânî'nin (ö. 650) Meşâriku'l-Envâr'ı ve İbn Melek'in (ö. 797) kaleme aldığı Meşâriku'l-Envâr şerhi olan Mebârikü'l-Ezhâr fi Şerhi Meşâriku'l-Envâr adlı eserleridir.¹¹⁷

1.2.1.2. Medreselerin Bozulmaya Başlaması ve Islah Çabaları

Osmanlı Yükselme Devri'nin sonuna doğru devletin zayıflamaya başlaması ve buna bağlı olarak sosyal ve ekonomik düzenin bozulmaya başlamasıyla evvela vakıf müessesesi sonra da ona bağlı eğitim öğretim müessesesi çökmeye yüz tutmuştur. Medreseler ilim yuvası olmaktan çıkarak bazen asker kaçaklarının mesken yerleri bazen de birer menfaat yuvasına dönüşmüşlerdir.

Medreseler XVI. asır sonlarına doğru müderrislik kanununa aykırı davranışlar yüzünden yavaş yavaş eski kalitesini kaybetmeye başlamıştır. Bu bozulma hem müderris, hem de tedrisat ve talebe bakımından olmuştur.¹¹⁸ Medreselerin bozulması, bazı şeyhülislamın hikmet dersleri denilen matematik, kelam ve felsefe gibi aklı ilimlerin terk edilmesi ve yerlerine zaten var olan naklî ilimlerin konulmasıyla hızlanmıştır. Ayrıca bir kısım ilim adamlarının çocuklarına on beş yaşından önce müderrislik beratı verilmesi, talebelerin para ve rüşvet ile iyi bir eğitim görmeden müderris olmaları, iyi yetişmiş olanların iltimaslar nedeniyle herhangi bir vazifeye tayin edilmemeleri rol oynamıştır. Bu tür usulsüzlüklerin ilki II. Bayezid tarafından başlatılmış ve daha sonra da çeşitli kimselerce devam edilmiştir.¹¹⁹

Medreselerin her geçen gün eski kalitesini kaybetmesi bazı önlemlerin alınmasını zarûrî kılmıştır. Medreselerin ıslahı hakkında zaman zaman fermanlar açıklansa da, iltimas ve himaye yüzünden bu emirler tatbik edilmeyerek yolsuzluklar devam etmiştir. Bu sınıfın ıslahı hakkında III. Murad, III. Mehmed ve III. Ahmed zamanında bazı emirler verilmişse de bu hususta I. Mahmut

¹¹⁷ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, ss. 35-42.

¹¹⁸ Seyithanoğlu vd., *Büyük İslam Tarihi*, XII, 419; Cahit Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 33; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 19-20.

¹¹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, s. 67-71; Öztuna, *age.*, X, 301; Seyithanoğlu vd., *Büyük İslam Tarihi*, XII, 419; Cahit Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 33.

zamanında ıslah işi daha ciddi olarak ele alınmıştır. III. Selim müderrislerin ehliyetli olmalarına ve onlara imtihansız rûs verilmemesine dikkat etmiş, diğer ıslahat faaliyetlerinde olduğu gibi bunu da bizzat takip ile kontrol ettirmiştir.¹²⁰

Medreselerin yeniden teşkilatlanmasına Şeyhülislâm Hayri Efendi zamanında 10 Zilkade 1332 (29 Eylül 1914) tarihli kanunla başlanmış, Islah-ı Medaris Nizamnâmesine göre Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliye ismiyle kurulan bu medresenin müfredatı, müderrislik sistemi, idare şekli ve talebesi ile ilgili maddeler konulmuştur.¹²¹ İstanbul dışındaki medreseler ise taşra medreseleri adı altında yeni bir müfredatla yeniden teşkilatlanmış buradaki eğitim süresi beş yıl olarak belirlenmiştir.¹²²

Gerek medreselerdeki aşırı yığılmalar, gerekse mezun olunca iş bulamama gibi bazı sebepler talebeleri isyana sevk etmiştir. Unutmayalım ki bunlar medreselerin bozulma sebebi olduğu gibi, aynı zamanda bozulmanın bir sonucudur. Islahat yapılmaya çalışılsa da medreselerin bozulmasının ve gerilemesinin önemli bir sebebi de Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kurumlarındaki yozlaşma ve idareci, aydınların çağa ayak uyduramayıp taassup içine düşmeleridir.¹²³

1.2.2. Medrese Dışı Eğitim

Osmanlı İmparatorluğunda en yüksek eğitim veren medreselerin dışında da çeşitli okullar vardı. İlköğretim, Kur'an kurslarından en yüksek ihtisas derecelerine kadar cami dersleri medrese sisteminin dışındadır. Enderûn-i Hümayûn'daki subay, idareci ve sanatkâr yetiştiren üniversite ile bu üniversiteye talebe yetiştiren yarım düzine kadar lise seviyesinde saray okulu da medrese sisteminin tamamen dışında kalır. Osmanlı vezirlerinin saraylarında ki eğitim ve öğretim veren daireler de okullar halindeydi. Birçok devlet adamı, buralarda tahsil ve terbiye görerek yetişmiştir. Tekkelerden de Türk tarihinin pek müstesna

¹²⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, s. 241-260.

¹²¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, s. 267.

¹²² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, s. 268.

¹²³ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta, Fakülte Yayınları, 2007, s. 122; Cahit Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 35; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, ss. 61-71; Kazıcı, *age.*, ss. 158-165.

bestekâr, şair, hattat ve diğer sanatkârları yetiştirmiştir.¹²⁴

1.2.3. Dârü'l-Hadisler

“Yer, mekân, ev” gibi anlamlara gelen dâr ile hadîs kelimesinden oluşan Dârü'l-Hadîs “hadis okutulan yer” demektir. Bu müesseselere “dârü's-sünne”, “Dârü's-Sünneti'n-Nebeviyye” veya “Dârü's-Sünneti'l-Muhammediyye” adı da verilmiştir.¹²⁵

Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra yaptırılan Fâtih Külliyesi bünyesinde Dârü'l-Hadis bulunmamaktadır. Nitekim bu devirde Edirne Dârü'l-Hadis'i ile Fâtih Semâniye medreselerinin (Sahn-ı Semân) müderrisleri aynı pâyeye sahip olup her ikisi de günde 50 akçe alıyordu. Bizzat Fâtih Sultan Mehmed, daha sonra kendisine hoca edindiği ünlü âlim Sinan Paşa'yı Edirne Dârü'l-Hadisi'ne müderris tayin etmiş, II. Bayezid de kadrosunu günlük 100 akçeye yükseltmiştir. Ancak Fâtih Sultan Mehmed devrinde başka Dârü'l-Hadis'lerin yapıldığı görülmektedir. Bursa'da Lutfullah Çelebi Dârü'l-Hadis'i ile (875/1471) İstanbul'da Vefâ semtinde Molla Gürânî Dârü'l-Hadis Medresesi (889/1484) bunlar arasındadır. II. Bayezid devrinde Amasya'da kurulan Abdullah Paşa Dârü'l-Hadis'i (890/1485), kitâbesi ve orijinal yapısı ile bugüne ulaşabilmiştir. Sofular Camii diye bilinen, dört hücreli orta seviyede bir Dârü'l-Hadis olan bu binanın kitâbesinde Dârü'l-Hadis ibaresi açık olarak görülür. Yavuz Sultan Selim döneminde yapılmış herhangi bir Dârü'l-Hadis adına rastlanmamıştır. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Dârü'l-Hadis yısında artış oldu. Amasya'da Osman Çelebi (933/1526), Eyüp'te Defterdar Mehmed Çelebi (948/1541), Beyazıt'ta Koska semtinde Papasoğlu (949/1542), İstanbul Vilâyet Konağı civarında Sofu Mehmed Paşa (950/1543'ten önce), Demirkapı'da Mehmed Ağa Dârü'l-Hadis'leri (961/1553'ten önce), Süleymaniye Camii ve Külliyesi bünyesinde bizzat Kanûnî Sultan Süleyman'ın yaptırdığı ve devrinin en

¹²⁴ Öztuna, *age.*, X, 291, 308-315; Cahit Baltacı, “Osmanlı Eğitim Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 67-85.

¹²⁵ Nebi Bozkurt, “Dârü'l-Hadis” *DİA*, VIII, 525; Gül, *age.*, s. 137; Kazıcı, *age.*, s. 121; Osman Akbaş, *Amasya'da Bulunan Hadis ve Hadis İlimlerine Dair Yazma ve Matbu Eserler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya, 1996, s. 9.

yüksek payeli¹²⁶ Süleymaniye Dârü'l-Hadis'i (964/1557) ve Vefa'da Hüsrev Kethüdâ Dârü'l-Hadis'i (973/1565 civarı) bu devirde hizmete açılmıştır. II. Selim döneminde de Dârü'l-Hadis yaptırma geleneği sürdürüldü. Bu dönemde II. Selim'in hocası Atâullah Efendi doğum yeri olan Birgi'de, çağdaşı ve hemşehrisi Birgivî Mehmed Efendi'nin ders okutması için Ulucami önündeki yedi hücreli Atâullah Efendi Dârü'l-Hadis'ini yaptırdı (979/1571). Bu devirde tesis edilen Kasımpaşa Kozludere semtindeki Piyâle Mehmed Paşa Dârü'l-Hadis'i (981/1573) Mimar Sinan yapısıdır. Üsküdar'da vapur iskelesi yakınında zarif görünüşlü Şemsî Paşa Dârü'l-Hadis'i de (988/1580) Sinan'ın eseri olup binası günümüzde kütüphane olarak kullanılmaktadır. Edirne Selimiye Külliyesi içinde yer alan Selimiye Dârü'l-Hadis'i bizzat Sultan II. Selim tarafından inşa ettirilmiştir (982/1574). Bu Dârü'l-Hadis, bugün Türk ve İslâm Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır. III. Murad devrinin başlıca Dârü'l-Hadis'leri şunlardır. Nurbânû Sultan'ın Üsküdar Toptaşı'nda yaptırdığı muhteşem külliyesi içinde yer alan Atik Vâlide Dârü'l-Hadis'i (990/1582), III. Murad devri ricâlinden Câfer Ağa'nın Eyüp'te Kızıl Mescid yakınında yaptırdığı Câfer Ağa Dârü'l-Hadis'i (990/1582), aynı dönemin önemli şahsiyetlerinden Mehmed Ağa'nın Çarşamba semtindeki Mehmed Ağa Dârü'l-Hadis'i (993/1585), III. Murad devri vezîriâzamlarından Koca Sinan Paşa'nın Divanyolu'ndaki Sinan Paşa Dârü'l-Hadisi (1001/1592-93), Osmanlı şeyhülislâmlarından Zekeriyâyâ Efendi'nin Sultan Selim Camii yakınındaki Zekeriyâyâ Efendi Dârü'l-Hadis'ini sayabiliriz. Sultan III. Mehmed'in Vefa'da babası III. Murad adına yaptırdığı Hâkâniye Dârü'l-Hadis'i ile (1003/1595'ten önce) Sultan I. Ahmed'in meşhur külliyesi içinde yer verdiği Sultan Ahmed Dârü'l-Hadisi de (1026/1617) yapılan yeni müesseselerdir. IV. Mehmed'in kırk yılı aşan saltanatı döneminde, çeşitli iç bunâlim ve karışıklıklara rağmen Dârü'l-Hadis tesisinde büyük bir artış olmuştur. Osman Efendi (1064/1654), Fudayl Efendi (1064/1654), İbrâhim Ağa (1067/1656), Sinan Ağa (1067/1656), Kumkapı'da İbrâhim Paşayı Atik (1067/1656'dan önce), Damad (Mehmed) Efendi, Çemberlitaş'ta Köprülü Mehmed Paşa, Horhor'da Bosnevî İsâ Efendi (1073/1662) Dârü'l-Hadis'leri, Eminönü'ndeki Yenicami Külliyesi içinde

¹²⁶ Cahit Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 25-26; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 49.

yer alan Turhan Vâlide Dârü'l-Hadis'i (1074/1663), Çivizâde Efendi (1075/1664), İzzet Efendizâde (1098/1687), Burhan Efendi (1099/1687) ve Çarşıkapı'da Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1102/1690-91) Dârü'l-Hadis'leri bu dönemde yapılan Dârü'l-Hadis'lerdendir.¹²⁷

Dârü'l-Hadis'lerle ilgili bilgi verdikten sonra, Osmanlı Dönemi dâru'l-hadislerinde, hadisle ilgili okutulan derslere bakıldığında ağırlıklı olarak, İslam dünyasında kütüb-i sitte diye bilinen altı hadis kitabı ders kitabı olarak okutulduğunu görüyoruz. Bunlar arasında ise Sahîhu'l-Buhârî ve Sahîhu Müslim diğerlerine göre daha fazla ön planda tutulmuş ve bunların öğretimine ağırlık verilmiştir. Nitekim bu iki kitap, gerek ders kitabının ismen zikredildiği tüm vakfiyelerde, gerekse vakfiyelerde yer alan kitap listelerinin tamamında yer almaktadır. Söz konusu kitaplarla birlikte, bunlar üzerine yapılmış şerhler ve muhtelif çalışmalar da listelerde bulunmaktadır. Özellikle Kirmânî, İbn Hacer ve Aynî'nin Buhârî şerhleri ile Nevevî'nin Sahîhu Müslim şerhi bu cümleden olarak zikredilebilir. Bağavî'nin (ö. 516) Mesâbîhu's-Sünne'si, Kadı İyâz'ın (ö. 544) eş-Şifa'sı, İbnü'l-Esîr'in (ö. 606) Camiu'l-Usûl'ü ve Sağânî'nin (ö. 650) Meşâriku'l-Envâr'ı da vakfiyelere eklenen eser listelerinde sıkça görülmektedir. Ayrıca Mesâbîhu's-Sünne ve Meşâriku'l-Envâr üzerine yapılmış çalışmalar, söz konusu kitap listelerinde ağırlıklı olarak bulunmaktadır. Özellikle İbn Melek'in (ö. 797) kaleme aldığı Meşâriku'l-Envâr şerhi olan Mebârikü'l-Ezhâr fi Şerhi Meşâriku'l-Envâr adlı eseri söz konusu listelerin hepsinde görülmektedir. Bundan hareketle adı geçen şerhin Osmanlı ilim geleneğinde yaygın olarak kullanıldığı söylenebilir.¹²⁸

Bunların yanında hadis usulüyle ilgili, el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö.463) el-Kifâye fi ilmi'r-Rivâye'si ile İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852) Nuhbetü'l-Fiker'i bulunmaktadır. Buna ilave olarak, Birgili Mehmed Efendi'nin, Ataullah Efendi Dârü'l-Hadisi'nde müderrislik yaptığı esnada, kendisinin kaleme aldığı Risâle fi

¹²⁷ Ali Yardım, "Dârü'l-Hadis", *DİA*, VIII, 529-530; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, ss. 583-607. Gül, *age.*, ss. 141-199; Kazıcı, *age.*, ss. 122-124.

¹²⁸ Ekrem Yücel, *Osmanlı Devri Dâru'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s. 288; Betül Can, *Fatih Döneminden Tanzimat'a Kadar Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 102; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 21.

Usûli'l-Hadis'ini ders kitabı olarak okutması muhtemel görülmektedir.¹²⁹



¹²⁹ Yücel, *age.*, s. 283-284.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS ÇALIŞMALARI VE MÜELLİFLERİ

Şimdi ise bu dönemlerdeki müellifleri ve yaptıkları çalışmaları önsözde belirttiğimiz tertip üzere tanıtacağız.

2.1. İBN-Ü HÜMÂM (ö. 861/1457)

Asıl adı Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamîd b. Mes'ud es-Sivâsî'dir.¹³⁰

Hayatı

*Hadis alanındaki araştırma konularında İbn-i Hümâm gibi birisi gelmemiştir*¹³¹ övgüsüne nail olan, Fatih devri âlimlerinden ve Hanefî fakihlerinden İbn-i Hümâm, tahsilini Mısır'da tamamlamıştır. İbnü'l-Hümâm fıkıh ve fıkıh usulü yanında kelâm, mantık, Arap dili ve edebiyatı, tefsir, hadis sahalarda yetkin bir âlimdir.¹³² H. 861'de Mısırda vefat etmiştir.¹³³ İbn-i Hümâm'a "Sivâsî" denilmesi babasının memleketi Sivas olmasından dolayıdır. Yoksa kendisi Sivaslı değildir. Çünkü İskenderiye'de evlenen ve orada yerleşen babasına bakıldığında onun Sivas'ta doğması uzak bir ihtimaldir.¹³⁴

Eseri

*Şerhu Hadisi'l-Kelimetâni el-Hafîfetân*¹³⁵

2.2. MUMAMMED B. FAHRÜDDİN el-MARDİNÎ (ö. 871/1466)

¹³⁰ Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâül Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin min Keşfi'z-Zunûn*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2008, II, 180; Halil Çurak, *Kemaleddin İbn-i Hümâm'a Göre İnsan Fiilleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2004, s. 5.

¹³¹ Abdülfettah Ebû Ğudde, *et-Tasrih Mukaddimesi*, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1992, s. 26.

¹³² Ferhat Koca, "İbnü'l-Hümâm", *DİA*, XXI, 89.

¹³³ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1972, I, 351.

¹³⁴ Çurak, *age.*, s. 5.

¹³⁵ Mehmet Tahir, *age.*, I, 351; Mustafa b. Abdillâh, Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Funûn*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye Beyrut, 2008, II, 320; İsmail Paşa, *age.*, II, 170.

Asıl adı Mumammed b. Fahrüddin Osman b. Ali el-Mardinî'dir.¹³⁶

Hayatı

Hayatı hakkında fazla bilgi bulamadığımız Mardinî, Hac farizasını yerine getirdikten sonra dönerken h. 871 yılında yolda vefat etmiştir.¹³⁷

Eseri

*Haşiye ale'l Camii's-Sahih li'l-Buhârî*¹³⁸

2.3. VECÎHÜDDİN ERZİNCÂNÎ (ö. 871/1466)

Asıl adı Vecîhiddin Ömer b. Abdülmuhsin Erzincânî'dir.¹³⁹

Hayatı:

Hayatı hakkında fazla malumat bulamadığımız Erzincânî, Hadisle ilgili eseri olan, *Şerhu Meşâriku'l-Envâr li's-Sâğânî*'yi h. 871¹⁴⁰ yılında bitirdiği için müellifin XV. asırda yaşadığı kesindir. Fakat vefat tarihiyle ilgili bilgi bulamamıştık ama eserinin yazmalarını araştırırken vefat tarihinin h. 871 olduğunu tesbit ettik.

Eseri

*Şerhu'l-Meşâriku'l-Envâr li's-Sâğânî*¹⁴¹

Sâğânî (ö. 379/990)'nin Meşâriku'l-envâr adlı eserinin şerhidir. Eserin, Hadâikül-Ezhâr fi Şerhi Meşâriki'l-Envâr adında birkaç adet yazması mevcuttur. Bunlardan, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 3555 numarada 181 varak olarak mevcut olan yazma müellife aittir ve dili Arapça'dır.¹⁴² Yine, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 21 Hk 1230 numarada 297 varak ve dili Arapça

¹³⁶ İsmail Paşa, *age.*, II, 184.

¹³⁷ İsmail Paşa, *age.*, II, 184.

¹³⁸ İsmail Paşa, *age.*, II, 185.

¹³⁹ İsmail Paşa, *age.*, I, 707; *Kehhâle*, *age.*, VII, 295.

¹⁴⁰ İsmail Paşa, *age.*, I, 707; *Kehhâle*, *age.*, VII, 295.

¹⁴¹ İsmail Paşa, *age.*, I, 707; *Kehhâle*, *age.*, VII, 295.

¹⁴² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=5324.

olan yazma da müellif hattından istinsah edilmiştir.¹⁴³ Eserin müstensih Hüseyin b. Hüseyin Faki tarafından istinsah edilmiş 202 varaklık bir yazması da Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 3390 numarada bulunmaktadır.¹⁴⁴ Ayrıca eserini, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Haraççioğlu Koleksiyonu 16 Ha 211 numarada müstensih Muhammed b. Muhammed el-Bâbî tarafından istinsah edilmiş 168 varaklık ve dili Arapça olan bir nüshası;¹⁴⁵ Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Haraççioğlu Koleksiyonu 16 Ha 323 numarada 2b-202 varaklar arasında yine dili Arapça olan bir yazması mevcuttur.¹⁴⁶

2.4. MUSANNİFEK (ö. 875/1470)

Asıl adı Ali b. Mecdüddin Muhammed b. Mes'ud b. Mahmud b. Muhammed b. Ömer eş-Şâherûdî'dir.¹⁴⁷

Hayatı

Çok genç yaşlarda eser yazdığı için Musannifek¹⁴⁸ lakabıyla tanınan müellif h. 803 yılında doğdu. Kardeşiyle birlikte ilim tahsili için Hira şehrine giden Musannifek, burada ilmini tamamladıktan sonra çeşitli te'lifler yaptı.¹⁴⁹ Burada Şeyh Taftazani'nin öğrencisi Mevla Celaleddin Yusuf'tan Edebiyat, Abdülaziz b. El-Ebherî'den Şafii fihri ve Fasihuddin Muhammed b. Muhammed Alâuddin'den ise Hanefi fihri öğrendi.¹⁵⁰ Daha sonra Konya ve İstanbul'da müderrislikte yapan müellif, h. 875 yılında İstanbul'da vefat etti.¹⁵¹ Mezarı Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin yanındadır.¹⁵²

¹⁴³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=19376.

¹⁴⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=60512.

¹⁴⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=70325.

¹⁴⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=73221.

¹⁴⁷ İsamüddin Ahmet b. Muslihüddin, Taşkoprüzâde, eş-Şekâiku'n-Numaniyye fî Ulemâi'd Devleti'l-Osmaniyye, thk. Ahmet Suphi Furat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1405/1985, s. 100; Ömer b. Rıza b. Muhammed Ragıb b. Abdilgani, Kehhâle ed-Dımeşkî, *Mu'cemu'l-Müellifin*, Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, 1957, VII, 240.

¹⁴⁸ Taşkörizâde, *age.*, s. 100; Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, s. 122; Kehhâle, *age.*, VII, 240.

¹⁴⁹ Taşkörizâde, *age.*, s. 100-101.

¹⁵⁰ Taşkörizâde, *age.*, s. 101.

¹⁵¹ Taşkörizâde, *age.*, s. 102; Kehhâle, *age.*, VII, 240; Ahmet Özel "Musannifek" *DİA*, XXXI, 239.

¹⁵² Taşkörizâde, *age.*, s. 102.

Eserleri

*Şerhu'l-Mesâbih*¹⁵³

Begavî (ö. 516/1122) 'nin *Mesâbihu's-Sünne*'si üzerine bir şerh çalışmasıdır. Eser, Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi'nde 67 Saf 42 numarada yazma olarak mevcut olan eser Arapça ve 99 varaktır.¹⁵⁴

*Ref'u'l-Cenâh ve Hafdu'l-Cenâh fî Erbaîne Hadîsen fî Bâbi'n-Nikâh*¹⁵⁵

*Risâle fî Fazîleti'l-İlm ve't-Te'allüm*¹⁵⁶

Eserin, Süleymaniye Ktp. Reîsu'l-Küttâb, nr. 1197'de bir nüshası bulunmaktadır.¹⁵⁷

2.5. KAFİYECİ (ö. 879/1474)

Asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed Muhyiddin b. Süleyman b. Mesud Er-Rûmî el-Kâfîcî'dir.¹⁵⁸

Hayatı

Müellif Bergama'lıdır.¹⁵⁹ Tefsir, hadis, fıkıh, usûl, mantık ve diğer ilim dallarında ihtisas sahibidir. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Anadolu, Orta Asya ve İran'ı dolaşır birçok âlimden ilim tahsil etmiştir.¹⁶⁰ Hocaları arasında Mevlâna Şemseddin Fenarî, Mevlânâ Burhaneddin Haydar, Mevlânâ Vacid, Hafızüddin ibn-i Bezzaz gibi âlimler sayılabilir.¹⁶¹

İlminden dolayı şöhreti her tarafa yayılan Kafiyeçi, devlet ricali ve halk arasında da büyük takdir ve teveccühe mazhar olmuştur. Bunların neticesinde devrin Padişahı Fatih'in de takdirini kazanmış, yazdığı eserler sebebiyle Fatih

¹⁵³ Taşkörişâde, *age.*, s. 101; Demir *age.*, s. 124.

¹⁵⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=18243.

¹⁵⁵ Sinan Taşdelen, *Musannifek Alaaddin Ali b. Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si İle İlgili Risalesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, s. 34.

¹⁵⁶ Taşdelen, *age.*, s. 34.

¹⁵⁷ Taşdelen, *age.*, s. 34.

¹⁵⁸ Mehmet Tahir, *age.*, I, 377.

¹⁵⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 377.

¹⁶⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 378.

¹⁶¹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 378.

kendisine her sene önemli ihsanlarda bulunarak, onu sürekli taltif etmiştir.¹⁶² Müellif h. 879 yılında vefat etmiştir.¹⁶³ Ölüm yılı olarak bazı kaynaklarda verilen 873 (1468), 888 (1483) ve 899 (1494) tarihleri yanlıştır.¹⁶⁴

Eseri

*Muhtasar fî ilmi 'l-Hadîs*¹⁶⁵

2.6. KEMAL ÜMMÎ (ö. 880/1475)

Asıl adı İsmail Kemal Ümmî'dir.¹⁶⁶

Hayatı

Yunus Emre neşvesinde bir zat olup Karamanlıdır.¹⁶⁷ Halvetî büyüklerinden Cemal Halvetî'nin Pîrdaşlarından ve Muhammed Bahâeddin-i Erzincanî'nin halifelerindendir. Hicri 880 yılında Karaman'da vefat etmiştir.¹⁶⁸ Manisa'da bu zatın namına bir kabir ziyaret olunmaktadır.¹⁶⁹ Anadolu'da, sevilen mutasavvıfların çeşitli yerlerde kabirlerinin bulunduğu inancına ve geleneğine bağlanarak Kemal Ümmî'nin adına da birçok makamın izâfe edilmesi tabiidir. Ancak şeyhinin Lârendeli olması dolayısıyla da bir süre burada kalmış olmalıdır. Son durağının ise Bolu olduğu yapılan araştırmalar neticesinde anlaşılmıştır.¹⁷⁰ Mezarı, Bolu'nun 39 km. güneydoğusunda Sazak bölgesindeki eski adı Tekke, yeni adı Işıklar olan köydedir. Bu türbe yakın zamanda, Kemal Ümmî Tekkesi'nin yerine bina edilen Cami ile yeniden yapılmıştır.¹⁷¹

Eseri

¹⁶² Demir, *age.*, s. 194.

¹⁶³ Mehmet Tahir, *age.*, I, 378.

¹⁶⁴ Hasan Gökbulut, "Kâfiyecî", *DİA*, c. XXIV, s. 154.

¹⁶⁵ Mehmet Tahir, *age.*, I, 378; Demir, *age.*, s. 196.

¹⁶⁶ İsmail Paşa, *age.*, I, 196.

¹⁶⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 141; İsmail Paşa, *age.*, I 196; Hayati Yavuzer, *Kemâl Ümmî Divânı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997, s. 17.

¹⁶⁸ Mehmet Tahir, *age.*, I, 141; İsmail Paşa, *age.*, I 196; Yavuzer, *age.*, s. 35.

¹⁶⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 141.

¹⁷⁰ İsmail Ünver, "Kemal Ümmî", *DİA*, XXV, 229.

¹⁷¹ Yavuzer, *age.*, s. 41.

*Kırk Armağan*¹⁷²

Bazı divan nüshalarında yer aldığı gibi müstakil nüshası da bulunan eser yaklaşık 200 beyitlik bir mesnevidir. Eserde muhteva olarak ölüm ve ahirete göçüş sırasında insanın dînî ve ahlâkî güzelliklerinden “Kırk Armağan” hazırlayıp götürmesi işlenmektedir. Ya da ölümle alakalı bir hadisin şerhinden ibaret olduğunu söyleyenler vardır.¹⁷³

Eser, Ankara-Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu’nda 06 Mil Yz FB 218 numarada 178 varak olarak bulunan divanın içerisindedir ve dili Türkçe’dir. Kırk Armağan bu divanın 28-64. sayfalar arasında bulunmaktadır.¹⁷⁴

2.7. YUSUF HAKİKÎ (ö. 884/1479)

Asıl adı Yusuf b. Hamîdüddin Hamid el-Aksarayî’dir.¹⁷⁵

Hayatı

Yusuf Hakîkî, Somuncu Baba olarak bilinen Hamidüddîn el-Aksarâyî’nin (ö. 815/1412) oğludur.¹⁷⁶ Baba Yusuf ve Güzel Baba olarak da anılmaktadır.¹⁷⁷ Doğum tarihi ve gençlik hayatı hakkında bilgi bulunmayan Yusuf Hakîkî, ilk bilgilerini babasından tahsil etmiş ve muhtemelen onunla Erdebil’e gitmiştir.¹⁷⁸ Bursa’ya döndükten sonra babasının manevî eğitiminden geçtiği gibi kendini zâhîrî ilimlerde de yetiştirmiştir.¹⁷⁹

İrşad hizmetleri yaparak ve eser te’lif ederek topluma faydalı olmaya çalışan Yusuf Hakîkî, bir görüşe göre 834 (1430) yılında,¹⁸⁰ bir başka görüşe göre

¹⁷² Abdülkadir Karahan, “Kırk Hadis” *DİA*, XXV, 471.

¹⁷³ İsmail Ünver, “Kemal Ümmî”, *DİA*, XXV, 230; Yavuzer, *age.*, s. 42.

¹⁷⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=591.

¹⁷⁵ İsmail Paşa, *age.*, II, 492.

¹⁷⁶ Mehmet Tahir, *age.*, 1,224; Erdoğan Boz, “Yûsuf Hakîkî”, *DİA*, XXXI, 10.

¹⁷⁷ Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi*, İstanbul, Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Yayınları, 1992, s. 137.

¹⁷⁸ Akgündüz, *age.*, s. 137.

¹⁷⁹ Akgündüz, *age.*, s. 137.

¹⁸⁰ Akgündüz, *age.*, s. 138.

840 (1436) yılında¹⁸¹ ancak daha isabetli diğer bir tespite göre h. 884 (1479) tarihinde Aksaray'da vefat etti.¹⁸² Babasının yanına defnedilmiştir.¹⁸³

Eseri

*Ta'likât alâ Şerhi'l-Erbaîne Hadîsen*¹⁸⁴

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü 1441 numarada kayıtlı mecmuanın 13a-36a varakları arasında yer alan yazma, Yusuf Hakîkî'ye ait olup Arapça'dır.¹⁸⁵

Eser, Yusuf Hakîkî'nin babası Hamidüddîn el-Aksarâyî (ö. 815/1412)'ye ait *Şerhu'l-erbaîne hadîsen* isimli kırk hadis şerhinden ve ona yazılmış ta'likattan ibarettir. İlk hadisin şerhindeki ifadeden anlaşıldığına göre el-Aksarâyî şerh ettiği hadislerin sırrına işaret etmiş, ancak bunları zahir ehline yetecek kadar açıklamış, oğlu Yusuf Hakîkî ise bunların içinde var olan cevherleri açığa çıkarmaya çalışmıştır.¹⁸⁶

Eserde takip edilen metodu şöylece özetlemek mümkündür. Önce hadis sadece sahâbî râvisi zikredilerek nakledilmiş, daha sonra kaynağına ve sıhhat durumuna işaret edilmeden “el-hıssa” isimli bir başlıkla şerhine geçilmiştir. Bu şerh müellifin babası Hamîdüddîn'e aittir ve Yusuf Hakîkî'nin şerh ettiği kısım burasıdır. O, “Şerhu'l-Hıssa” ismiyle attığı başlık altında her hadis için babasına ait şerhi genişletmeye ve muğlâk yönleri izah etmeye gitmiş ve genelde tasavvufî yorumlar yapmıştır.¹⁸⁷

2.8. KUTBÜDDİN ZÂDE MUHAMMED MUHYİDDİN (ö. 885/1480)

Asıl adı Muhammed b. Kudbuddin Muhammed el-İznîki Muhyiddin er-Rûmî'dir.¹⁸⁸

¹⁸¹ İsmail Paşa, *age.*, II, 492.

¹⁸² Akgündüz, *age.*, s. 138.

¹⁸³ Mehmet Tahir, *age.*, I, 224.

¹⁸⁴ Selahattin Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*, Osmanlı Hadis Araştırmaları, İstanbul, 2000, s. 52.

¹⁸⁵ Yıldırım, *age.*, s. 52.

¹⁸⁶ Yıldırım, *age.*, s. 52.

¹⁸⁷ Yıldırım, *age.*, s. 52.

¹⁸⁸ İsmail Paşa, *age.*, II, 190.

Hayatı

Babası Kutbüddin İznikî'ye nisbetle Kutbüddinzâde diye tanındı. Hakkındaki bir kısım bilgiler bazı kaynaklarda babasına ait bilgilerle karıştırılmıştır. Kutbuddinzâde, Molla Fenârî (ö. 834/1431)'nin öğrencisi oldu.¹⁸⁹ Tahsilini tamamladıktan sonra tasavvuf mesleğine intisap etmiş, zahirî ve bâtinî ilimlere vakıf değerli bir zattır.¹⁹⁰ Hicrî 885 yılında Edirne'de vefat etmiştir.¹⁹¹

Eserleri

*Risâletün fî Şerhi Hadîsi İhticâcî Âdem ve Musa*¹⁹²

Hz. Âdem ile Mûsâ arasında Allah'ın huzurunda geçtiği belirtilen bir münazaraya dair hadisin şerhi niteliğindedir.¹⁹³ Eser, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Halk Kütüphanesi, Süleymaniye Amcazâde Hüseyinpaşa Koleksiyonu Bölümü 34 Sü-Hü 290/2 numarada, 37b-40a varaklar arasındadır ve eserin dili Arapça'dır. Ayrıca eser, müellif hattıdır.¹⁹⁴

Eser, Abdullah Karahan ve Mehmet Şakar tarafından İlahiyat Studies Dergisi 2015 sayı 1'de yayımlanmıştır.

*Telfikâtü'l-Mesâbih fî Şerhi Mesâbihü's-Sünne*¹⁹⁵

2.9. ŞEMSÜDDİN MUHAMMED B. YUSUF el-KONEVÎ (ö. 888/1483)

Hayatı

Murat Hüdavendigâr zamanında yaşamış olan müellif ilim tahsilini Şam'da tamamlamıştır. Burada dönenin âlimlerinden Taceddin Tebrizî vd. âlimlerden ilim tahsil eden Konevî, h. 888 yılında vefat etmiştir.¹⁹⁶

¹⁸⁹ Reşat Öngören, "Kutbüddinzâde İznikî", *DİA*, XXVI, 489.

¹⁹⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 148.

¹⁹¹ İsmail Paşa, *age.*, II, 190.

¹⁹² Mehmet Tahir, *age.*, I, 148; İsmail Paşa, *age.*, II, 190.

¹⁹³ Reşat Öngören, "Kutbüddinzâde İznikî", *DİA*, XXVI, 490.

¹⁹⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=37855.

¹⁹⁵ İsmail Paşa, *age.*, II, 190.

¹⁹⁶ Mehmet Tahir, *age.*, I, 443.

Eseri

*Şerhu'l-Müslim*¹⁹⁷

2.10. MOLLA GÛRÂNÎ (ö. 893/1488)

Asıl adı Şemseddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Ahmed b. Reşid b. İbrahim et-Tibrîzî'dir.¹⁹⁸

Hayatı

Gürânî İsmail'in oğludur. Molla Yegân'dan tahsilini tamamladı. Manisa'da iken Fatih Sultan Mehmed'e hocalık yapmıştır.¹⁹⁹ Gürânî yaptığı bu tahsil ve ilmî şahsiyetinden dolayı, fıkıh, usûl, kıraat, alet ilimleri, hadis ve tefsirde tam bir otorite olmuş ve hem ulemanın hem de devlet ricalinin takdirini kazanmıştır.²⁰⁰ II. Mehmed'in ilk saltanatı ve daha sonra tekrar Manisa'ya yollanması sırasında onun yanında bulundu. Talebesi ikinci defa tahta geçince kendisine vezâret teklif edildi; ancak, *“Senin kapında hizmet edenler sonunda vezâret makamına ulaşmayı arzular. Eğer kendileri dışında bir kimse vezir olursa sana olan bağlılıkları zayıflar ve saltanatının düzeni bozulur”* diyerek kabul etmedi. Bunun üzerine 855 (1451) yılında kazaskerliğe tayin edildi. İstanbul'un fethi sırasında Fâtih Sultan Mehmed'in istişare meclisinde bulundu, orduyla birlikte fethi katıldı ve savaşın en sıkıntılı günlerinde padişahı teşvik ederek kuşatmanın devamını sağlayan grubun içinde yer aldı. İstanbul'un fethinden sonra Memlük sultanına gönderilen ve Arapça süslü bir üslûpla yazılan fetihnâme onun tarafından hazırlandı. Kazaskerlik görevi sırasında tayinler konusunda padişahın fikrini almadan bağımsız hareket ettiği için Bursa kadılığı ve buradaki vakıfların idaresiyle görevlendirildi.²⁰¹ Bursa kadılığı da yaptıktan sonra 885 (1480) yılında şeyhülislam oldu ve 893 (1488) yılında da vefat etti.²⁰²

¹⁹⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 443.

¹⁹⁸ Demir, *age.*, s. 128; Mehmed Süreyya, *age.*, III, 181.

¹⁹⁹ Mehmed Süreyya, *age.*, III, 181.

²⁰⁰ Demir, *age.*, s. 129.

²⁰¹ M. Kamil Yaşaroğlu, “Molla Gürânî”, *DİA*, XXX, 249.

²⁰² Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, III, 181; Demir, *age.*, s. 131; Sakıp Yıldız, *Molla Gürânî ve Tefsiri*, İstanbul, Gündoğdu Matbaası, ts, s. 85-86.

Eserleri

*Şerhu's-Sahih-i'l-Buhârî=el-Kevseru'l-Cârî alâ Riyâdı'l-Buhârî*²⁰³

Sahih-i Buhârî'nin şerhi olan eserde hocası İbn Hacer (ö. 852/1449)'in ve bir diğer *Sahih-i Buhârî* şârihi Kirmânî (ö. 786/1384)'nin bazı yorumlarını eleştirmiştir.²⁰⁴ Eser, müellifin *Ğâyetu'l-Emânî* tefsirinden sonra yazdığı en önemli eseridir. Yazdığı şerh, *el-Câmiu's-Sahih*'in tamamını içine alır. Kendisinden sonra yazılmış şerhlerden çok istifade etmiş, yeri geldiğinde tenkitlerde bulunmuştur.²⁰⁵

*Şerhi Sahih-i İbni Temcîd*²⁰⁶

II. Murat devri âlimlerinden ve aynı zamanda Fatih Sultan Mehmet'in de hocalığını yapmış olan İbni Temcîd (ö. 890/1451)'in²⁰⁷ yazdığı *Sahih* adlı eserine yapılan bir şerh çalışmasıdır.

2.11. CEMAL HALVETÎ/ ÇELEBİ HALİFE (ö. 899/1494)

Asıl adı Muhammed b. Muhammed el-Cemal el-Aksarayî'dir.²⁰⁸

Hayatı

Cemaleddin el-Aksarâyî'nin (791/1389) neslinden olup²⁰⁹ daha çok Cemal el-Halvetî ve Çelebi Halife olarak bilinmektedir.²¹⁰ Aslen Karamanlıdır.²¹¹ Belirlenemeyen bir tarihte Amasya'da doğdu.²¹² Çocukluk ve gençlik hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

²⁰³ Mehmet Süreyya, *age.*, III, 181; Demir, *age.*, s. 131; Yıldız, *age.*, s. 119.

²⁰⁴ M. Kamil Yaşaroğlu, "Molla Gürânî", *DİA*, XXX, 250.

²⁰⁵ Yıldız, *age.*, s. 123-124; Selim Demirci, *Molla Gürânî ve "el-Kevseru'l-Cârî Adlı Buhârî Şerhi"*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 72.

²⁰⁶ Demir, *age.*, s. 131; Demirci, *age.*, s. 31.

²⁰⁷ Demir, *age.*, s. 322.

²⁰⁸ Taşkörizâde, *age.*, s. 162; İsmail Paşa, *age.*, II, 190.

²⁰⁹ Taşkörizâde, *age.*, s. 162.

²¹⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadisi*, 71, Kehhâle, *age.*, 3/634; Mehmet Serhan Tayşi, "Cemâl-i Halvetî", *DİA*, VII, 302.

²¹¹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 80.

²¹² Mehmet Tahir, *age.*, I, 80.

İlk tahsilini Amasya ve Aksaray’da alan Çelebi Halife, zahirî ilimleri tahsil ederken tasavvufa meyletmiş ve devrin şeyhlerinden Alâeddin el-Halvetî ile talebesi Şeyh Abdullah’ın sohbetlerine devam etmeye başlamıştır.²¹³

Amasya’da irşad hizmetlerini sürdürürken şehrin valisi olan Fatih’in oğlu Şehzâde Bâyezîd (ö. 918/1512) kendisini davet etti ve hayır duasını istedi.²¹⁴ Bâyezîd’in sultan olması üzerine bu defa İstanbul’a çağırılan Çelebi Halife burada Koca Mustafa Paşa dergâhında bir müddet bulundu.²¹⁵

Çelebi Halife, hizmetleri ve mükemmel şahsiyeti sayesinde başta II. Bayezid (ö. 918/1512) olmak üzere hem devlet ricalinin hem de halkın büyük büyük takdir ve teveccühüne mazhar olmuştur. Nitekim II. Bayezid (ö. 918/1512), ondan bazı sebeplerden dolayı dua istirhamında bulunmuştur.²¹⁶

Çelebi Halife hac yolunda iken, bazı kaynaklara göre 892²¹⁷ (1493) tarihinde, bazı kaynaklarda 866²¹⁸ (1467) ve bazı kaynaklara göre ise 899²¹⁹ (1494) Hicaz’da Hasa’ veya Tebük Korusu denen yerde vefat etti. Vasiyeti üzerine hacıların yol güzergâhı üzerinde olan bir yere defnedilmiştir.²²⁰

Eserleri

*Şerhu’l-Erbaîn el-Hadîsi’l-Kudsî*²²¹

Süleymaniye Kütüphanesi Lâleli bölümü 3733 numarada kayıtlı mecmuanın 67a-77a varakları arasında yer alan yazma, el-Aksarâyî’nin *Şerhu Erbaîn el-Kudsiyye fi’ehadis*²²² isimli eseri olup kudsî hadislerden derlenmiş bir kırk hadistir.²²³ Ayrıca eserin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 42 Kon 2147 numarada, *Şerhu Erbeüne Hadisen*

²¹³ Taşkörizâde, *age.*, s. 162; Mehmet Süreyya, *age.*, IV, 105.

²¹⁴ Taşkörizâde, *age.*, s. 163.

²¹⁵ Mehmet Tahir, *age.*, I, 80.

²¹⁶ Demir, *age.*, s. 200.

²¹⁷ Vefatıyla ilgili İsmail Paşa, *Hediyye*’de h. 886 rakamını vermektedir.

²¹⁸ İsmail Paşa, *age.*, I, 197.

²¹⁹ Kehhâle, *age.*, II, 278; Mehmet Serhan Tayşi, “Cemâl-i Halvetî”, *DİA*, VII, 302.

²²⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 80; Kehhâle, *age.*, II, 278.

²²¹ İsmail Paşa, *age.*, II, 190; Mehmet Tahir, *age.*, I, 81; Demir, *age.*, s. 201. Mehmet Serhan Tayşi, “Cemâl-i Halvetî”, *DİA*, VII, 303.

²²² Kehhâle, *age.*, III, 634.

²²³ Yıldırım, *age.*, s.54.

isminde varakları ve özelliği belli olmayan ama müellife ait olan biz yazması mevcuttur.²²⁴

Müellifin önsözde belirttiğine göre o kalbine konan bir ilham sayesinde kudsî hadislerden kırk tanesini bir araya getirerek bu eserini kaleme almış, daha sonra bunları tasavvufî bir bakış açısıyla şerh etmiştir. Bunu yapmaktaki amacını da evliyanın büyüklerine benzemek ve faziletli âlimlerin mesleğini izlemek olarak açıklamaktadır.²²⁵

Kırk kudsî hadisin sıralandığı eserde rivayetlerin senedleri hazfedilmiş, sadece sahâbî râviye işaret edilmiş, kaynaklardan bahsedilmemiştir. Hadisin zikrinden sonra “el-hissa” ismiyle açılan başlık altında tasavvufî şerhler ve yorumlar yapılmış ve hadisten çıkarılması gereken dersler belirtilmiştir. Şerhlerin kısalığı dikkat çekmektedir. Eserin müridler için bir el kitabı olarak hazırlandığını düşünmek mümkündür.²²⁶ Eser daha çok tasavvufî tefekkür ağırlıklı bir şerhtir.²²⁷

*Şerhu'l-Hadîsi'l-Erbâin en-Nebevîyye*²²⁸

Zühd ve takvâya dair kırk hadisin tefsir ve izahıdır.²²⁹

Bu eserin nüshası Süleymaniye-Esat Efendi 3700/1 numaradadır.²³⁰

Aksarayî birinci esrinde olduğu gibi, bu eserinde de selefleri büyük mutasavvıflar gibi, hadisleri tamamen tasavvufî rumuzlarla açıklamaktadır.²³¹

*Şerhu'l-Hadîsi “İnnallâhe Halaka Âdem'e ala Sûratih”*²³²

Eser Süleymaniye-Lala İsmail 163/2 numaradadır. Müellif bu eserinde yer tasavvufî açıklamalara girmiş, zaman zaman ise fikhî açıklamalara, kelâmî yorumlara yer vererek, tasavvufun hem ameli, hem de fikrî tarafıyla alakadar

²²⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=193753.

²²⁵ Yıldırım, *age.*, s. 54.

²²⁶ Yıldırım, *age.*, s. 54.

²²⁷ Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1990, s. 71.

²²⁸ Mehmet Tahir, *age.*, I, 81; Demir, *age.*, s. 201; İsmail Paşa, *age.*, I, 197; Kehhâle, *age.*, II, 278.

²²⁹ Mehmet Serhan Tayşi, “Cemâl-i Halvetî”, *DİA*, VII, 303.

²³⁰ Yılmaz, *age.*, s. 71.

²³¹ Yılmaz, *age.*, s. 72.

²³² Yılmaz, *age.*, s. 72; . Mehmet Serhan Tayşi, “Cemâl-i Halvetî”, *DİA*, VII, 303.

görülmektedir.²³³ Ayrıca eserin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 42 Kon 3546/3 numara 2b-3a varaklar arasında bir yazması mevcuttur.²³⁴

2.12. MOLLA LUTFÜLLAH (MOLLA LÜTFÎ) (ö. 900/1494)

Asıl adı Lütfullah b. Hasan et-Tokâdî'dir.²³⁵

Hayatı:

Molla Lütfî, Sarı Lütfî olarak da bilinen müellif, Tokatlıdır.²³⁶ Arabî ve edebi ilimleri hocası Sinan Paşa'dan,²³⁷ riyâzî ilimleri ise Ali Kuşçu'dan tahsil etmiştir.²³⁸ Sultan II. Bayezit (ö. 918/1512) tarafından önce Bursa'daki Sultan Murat Han Medrese'sine, daha sonra Felibe Medrese'sine ve oradan da Edirne Dâru'l-Hadis'e tayin edildi.²³⁹ Sultan II. Bayezit (ö. 918/1512)'a haddinden fazla yakın olması rakiplerinin -bilhassa Hatipzâde olmak üzere- kıskançlığına yol açtığından bu hasetçilerin Padişahın huzurunda Molla'nın dinsizliğine dair yaptıkları şahadetleri üzerine h. 900 yılında²⁴⁰ idam edilmiştir.²⁴¹

Bütün eski kaynakların üzerine birleştikleri konu, Lütfî'nin çevresindeki insanları diliyle ve devrindeki diğer ulemânın eserlerini kalemiyle çok sert bir şekilde eleştirip, onları alaya alıp tezyif ederek incitmesidir. Bunun yanında insanları inciten ve küçük düşüren çeşitli garip latifeleri söylediğini belirtirler. Lütfî'nin gerek gerek çevresini eleştirileriyle rahatsız etmesi, gerekse bilgi ve zekâsındaki üstünlük sebebiyle çevresindekileri ürkütüp kışkırtması, âlimler ve yöneticiler arasında gizli ve açık düşmanları çoğaltır.²⁴² İdamı da dilinin bu keskinliği sebebiyle olması muhtemeldir.

²³³ Yılmaz, *age.*, s. 72-73.

²³⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=200880.

²³⁵ Taşkörizâde, *age.*, s. 169; İsmail Paşa, *age.*, I, 746; Kehhâle, *age.*, VIII, 154.

²³⁶ Mehmet Tahir, *age.*, 1,382, Mehmet Süreyya, *age.*, IV/I, 107.

²³⁷ Taşkörizâde, *age.*, s. 169.

²³⁸ Mehmet Tahir, *age.*, 1,382, Mehmet Süreyya, *age.*, IV/I, 107.

²³⁹ Taşkörizâde, *age.*, s. 169.

²⁴⁰ Vefat tarihiyle ilgili Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*'de, h. 904 tarihini vermektedir.

²⁴¹ Mehmet Tahir, *age.*, 1,382, Mehmet Süreyya, *age.*, IV/I, 107; Taşkörizâde, *age.*, s. 169; İsmail Paşa, *age.*, I, 746; Kehhâle, *age.*, VIII, 154.

²⁴² Mustafa Aksoy, *Molla Lütfî'nin Risâle-i Mevlânâ Lütfisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1991, s. 26-27.

Eseri

*Sahîh-i Buhârî Şerhi*²⁴³

2.13. AHMET B. İBRAHİM el-AKSARAYÎ (ö. 908/1502'DEN SONRA)

Asıl adı Ahmet b. İbrahim el-Aksarayî'dir.²⁴⁴

Hayatı

İbrahim el-Aksarayî'nin oğlu olduğu anlaşılan Ahmet Aksarayî hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Babası Şâzili şeyhlerinden ve Hikem Ataî şârihlerinden bulunduğu göre, oğlu iyi bir hadis ve tasavvuf eğitimi görmüş olmalıdır.²⁴⁵

Eseri

*Şerhi Hadîs-i Erbaîn*²⁴⁶

Ahmet Aksarayî bu eserinde İbn-i Ved'an'ın kırk hadisine şerh yazmıştır. Onun bu eserinin bir nüshası Süleymaniye-Esat Efendi 312/6 numarada bulunmaktadır.²⁴⁷

2.14. İDRİS el-BİTLÎSÎ (ö. 927/1521)

Asıl adı İdris b. Hüsameddin el-Bitlîsî'dir.²⁴⁸

Hayatı

Şeyh Hüsameddin Ali Bitlîsî'nin oğludur.²⁴⁹ Genellikle nisbesiyle birlikte İdrîs-i Bitlîsî diye anılmaktadır.²⁵⁰ Tahsilini babasından ve zamanın âlimlerinden tamamladıktan sonra kendisine yapılan davete icabet ederek bir müddet İran'da

²⁴³ Mehmet Tahir, *age.*, I, 382; Kehhâle, *age.*, VIII, 154.

²⁴⁴ Yılmaz, *age.*, s. 68.

²⁴⁵ Yılmaz, *age.*, s. 68.

²⁴⁶ Yılmaz, *age.*, s. 68.

²⁴⁷ Yılmaz, *age.*, s. 68.

²⁴⁸ Taşkörizâde, *age.*, s. 190; İsmail Paşa, *age.*, I, 177; Kehhâle, *age.*, II, 217; Orhan Başaran, *İdrîs-i Bitlîsî'nin Heşt Bihişt'inin Hâtîme'si*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000, s. 10.

²⁴⁹ Mehmet Tahir, *age.*, III, 68; Mehmet Süreyya, *age.*, I, 300.

²⁵⁰ Başaran, *age.*, s. 10.

hükümdar olan Uzun Hasan'ın haleflerinin divan hizmetlerinde bulunduktan sonra Yavuz Sultan Selim'in padişah olmasından sonra İstanbul'a dönmüştür.²⁵¹ Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520)'in hizmetinde onun şark politikasında danışmanlıkta bulunan İdris, 1514 yılında gerçekleştirilen İran seferine ve Çaldıran Savaşı'na katıldı. Zaferden sonra Dukakinzâde Ahmed Paşa kumandasındaki öncü kuvvetlerle Tebriz'e gitti; şehri teslim alan ve Osmanlı padişahını karşılayanlardan biri de kendisi oldu. Bir süre Tebriz'de kalarak verdiği vaazlarla halkı Osmanlı idaresine ısındırmaya çalıştı (Hoca Sâdeddin, II, 279). Yavuz'un İstanbul'a dönmesinin ardından maiyetindeki 10.000 yerli gönüllü askerle Safevî kuşatması altındaki Diyarbakir'i kurtarmaya gitti ve bu şehrin kurtarılmasında büyük hizmeti geçti. Hatta onun teşebbüsüyle geçici olarak Mardin de alındı. Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520)'in emriyle bölgenin aşiret beyleriyle görüşerek Urmiye, İtâk, İmadiye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hizan, Garzan, Palu, Siirt, Meyyâfârikin (Silvan), Suran, Çemişkezek, Sasun, Çapakçur, Sincar, Çermik, Hızo, Zerik gibi bölgelerin savaşız olarak Osmanlı yönetimine girmesinde önemli hizmeti görüldü. İdris, Yavuz'un Mısır seferi esnasında Halep'in ilhakını müteakip bu seferden dönüşünde Malatya, Urfa, Besni, Ergani, Harput, Divriği, Siverek ve kesin olarak Mardin ile öteki şehir ve kasabaların Osmanlı idaresine girmesini sağladı. Mercidâbık ve Ridâniye savaşlarına katıldı. Mısır seferiyle ilgili olarak Mâverâünnehir hanlarına yazılan fetihnâmeleri kaleme aldığı gibi Mısır'ın idaresinde de yardımcı oldu. Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti topraklarına ilhakından sonra kurulan ve merkezi Diyarbakir olan Arap ve Acem kazaskerliği de ona verilmişti.²⁵² Arabîstan Kazaskeri unvanı²⁵³ da alan Bitlîsî, 927 (1521)²⁵⁴ yılında vefat etmiş ve Eyüp Sultan'da bugün kendi adlarıyla anılan "İdris Köşkü ve Çeşmesi" denilen yerde karısı Zeynep Hatun'un yaptırdığı mescidin mezarlığında defnedilmiştir.²⁵⁵

Eserleri

²⁵¹ Mehmet Tahir, *age.*, III, 68, Mehmet Süreyya, *age.*, I, 300-301.

²⁵² Abdülkadir Özcan, "İdrîs-i Bitlîsî", *DİA*, c. XXI, s. 486; Başaran, *age.*, ss. 18-20.

²⁵³ Mehmet Süreyya, *age.*, I, 301; Mehmet Tahir, *age.*, III, 68.

²⁵⁴ Mehmet Süreyya, *age.*, I, 301; Vefat tarihiyle bkz. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*'de h. 930 tarihini vermektedir.

²⁵⁵ Mehmet Tahir, *age.*, III, 68; Mehmet Süreyya, *age.*, I, 301; Abdülkadir Özcan, "İdrîs-i Bitlîsî", *DİA*, XXI, 486; Başaran, *age.*, s. 25.

*Şerhu Hadîs-i Erbaîn*²⁵⁶

Bu eser, İdris'in babasından dinlediği kırk hadisin tercüme ve şerhidir. *Câm-ı Cihânnümâ* adıyla da bilinir. Eserde önce hadislerin metni yazılmış, sonra nesir olarak Farsça'ya tercüme edilmiştir. Devamında ise hadisle ilgili Farsça manzum yazılar yer almaktadır. *Tercüme-i Çihel Hadis* adıyla bir nüshası Süleymaniye/Ayasofya, 469 numarada kayıtlanmıştır. Bu nüsha nesih hattıyla yazılmış olup 52 varaktan ibarettir.²⁵⁷ Mârifetullah, itikad, cennet, ameller ve ahlâkla ilgili kırk hadisin manzum olarak Farsça'ya çevrilmesi ve mensur olarak yorumundan ibaret olduğu da söylenen eserin Süleymaniye Ktp., Fâtih 791/1 numarada yazması bulunmaktadır.²⁵⁸

*Terceme ve Nazm-ı Hadîs-i Erbaîn*²⁵⁹

İman ve İslâm'ın esasları, ahlâkî faziletler ve âhiretle ilgili kırk hadisin rubâî şeklinde Farsça'ya tercümesi ve yine manzum olarak yorumundan meydana gelmiştir. Eserin, Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 30; İÜ Ktp., FY, nr. 823 numarada mevcuttur.²⁶⁰

*Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*²⁶¹

İdris'in kırk hadis ile ilgili kaleme aldığı üçüncü eseri olup Türkçedir. Talik hattıyla yazılmıştır. Hadis metninin ardından birer beyitle Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Eserin bir nüshası, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, 34 Ae Manzum 810 numarada kayıtlıdır ve eser Türkçe'dir.²⁶² Eserle ilgili varak kaydı yoktur.

2.15. CEMAL HALÎFE (ö. 933/1527)

Asıl adı İshak b. Muhammed el-Karamânî'dir.²⁶³

²⁵⁶ Mehmet Tahir, *age.*, III, 68; Başaran, *age.*, s. 32; Muhammed İbrahim Yıldırım, *İdrîs-i Bitlîsî Heşt Behîşt, Fatih Sultan Mehmed ve Devri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013, s. 45.

²⁵⁷ Yıldırım, *age.*, s. 45.

²⁵⁸ Abdülkadir Özcan, "İdrîs-i Bitlîsî", *DİA*, XXI, 487.

²⁵⁹ Abdülkadir Özcan, "İdrîs-i Bitlîsî", *DİA*, XXI, 487; Başaran, *age.*, s. 32; Yıldırım, *age.*, s. 41.

²⁶⁰ Abdülkadir Özcan, "İdrîs-i Bitlîsî", *DİA*, XXI, 487.

²⁶¹ Yıldırım, *age.*, s. 46.

²⁶² Yıldırım, *age.*, s. 46; http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=190841.

²⁶³ İsmail Paşa, *age.*, I, 182; Kehmâle, *age.*, II, 236.

Hayatı

Cemal Halife olarak meşhur olmuş olan müellif aslen Karamanlıdır. Tahsile küçük yaşta başlamış, ilme kabiliyeti sayesinde kısa zamanda muasırları arasında temayüz etmiştir. Birçok ilim erbabından istifade etmekle beraber, akli ve naklî ilimlerde daha ziyade yararlandığı hocaları Kadızâde ve Muslihiddin Kastallanî'dir.²⁶⁴

Cemal Halife ilme ibadete düşkün, son derece takva ehli, güzel ahlak sahibi ve mütevâzî kimsedir. Ömrünü bu anlayışla geçiren²⁶⁵ müellif bir görüşe göre h. 923²⁶⁶ yılında bir başka görüşe göre h. 930 yılında²⁶⁷, fakat isabetli görüşe göre h. 933 yılında²⁶⁸ vefat ederek İstanbul-Sütlüce'deki türbesine defnedilmiştir.²⁶⁹ Kabri 1922'de Koruklu Tekkesi'nin hazîresine nakledilmiştir.²⁷⁰

Eseri

*Şerhu'l-Hadîsi'l-Erbain bi Ebyât-ı Türki*²⁷¹

Kırk beyitten meydana gelen eser Ahmet Sevgi tarafından neşredilmiştir.²⁷² Eserin yazması, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 5629/10 numarada 36a-59a numaralı varaklar arasındaki bir mecmua içerisinde bulunmaktadır.²⁷³

2.16. KARA YAKUP EFENDİ (ö. 933/1526)

Asıl adı Yakup İbn-i İdris'tir.²⁷⁴

Hayatı

²⁶⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 80; Reşat Öngören, "Karamânî, Cemaleddin İshak" *DİA*, XXI, 448.

²⁶⁵ Demir, *age.*, s. 225.

²⁶⁶ Mehmet Tahir, *age.*, I, 80.

²⁶⁷ Kehhâle, *age.*, II, 236.

²⁶⁸ İsmail Paşa, *age.*, I, 182; Yılmaz, *age.*, s. 73.

²⁶⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 80; Yılmaz, *age.*, s. 73; Reşat Öngören, "Karamânî, Cemaleddin İshak" *DİA*, XXI, 449.

²⁷⁰ Reşat Öngören, "Karamânî, Cemaleddin İshak" *DİA*, XXI, 449.

²⁷¹ İsmail Paşa, *age.*, I, 183; Demir, *age.*, s. 225; Kâtip Çelebi, *age.*, II, 318.

²⁷² Reşat Öngören, "Karamânî, Cemaleddin İshak" *DİA*, XXI, 449.

²⁷³ http://yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=132351.

²⁷⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 367-368; Mehmet Süreyya, *age.*, V, 1679.

Müellif Niğdelidir. İlk tahsilini memleketinde daha sonra Arap ve Acem ülkelerinde tahsilini tamamladıktan sonra Karaman/Lârende kasabasında Müderrislik vazifesinde bulunmuş ve h. 933 yılında vefat etmiştir.²⁷⁵

Eseri

*Mesâbîh Şerhi*²⁷⁶

2.17. MEHMED ŞAH EFENDİ (ö. 939/1532)

Asıl adı Mehmed Şah İbn-i Mevlâ Muhammed b. el-Hac Hasan'dır.²⁷⁷

Hayatı

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Mehmet Şah, Hacı Hasanzâde'nin torunudur.²⁷⁸ İlim tahsilini babasından ve devrinin âlimlerinden yapmıştır.²⁷⁹ Öncelikle İstanbul'daki Vezir Mahmut Paşa medresesinde müderrislik yaptı. Daha sonra sırasıyla, Edirne'de Medreseteyn-i Mütécavirateyn'in birinde, Sahn-ı Seman'da ve Bursa'daki Muradiye Medrese'sinde müderrislik yapan²⁸⁰ Mehmed Şah, Bursa'da medrese müderrisi iken h. 939 yılında vefat etmiştir.²⁸¹

Eseri

*Şerh-u Sülâsiyât-ı Buhârî*²⁸²

Eser Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi Bölümü'nde 42 Kon 2001/1 numarada, 1b-18a varaklar arasında yazma olarak bulunmaktadır.²⁸³

2.18. İBN-Ü KEMAL (ŞEYHÜLİSLAM) (ö. 940/1534)

²⁷⁵ Mehmet Tahir, *age.*, I, 367-368; Mehmet Süreyya, *age.*, V, 1679.

²⁷⁶ Mehmet Tahir, *age.*, I, 367; Mehmet Süreyya, *age.*, V, 1679.

²⁷⁷ Taşkörizâde, *age.*, s. 230.

²⁷⁸ Taşkörizâde, *age.*, s. 230; Mehmet Tahir, *age.*, I, 388.

²⁷⁹ Taşkörizâde, *age.*, s. 230.

²⁸⁰ Taşkörizâde, *age.*, s. 230.

²⁸¹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 388; Mehmet Süreyya, *age.*, IV/I, 133; Taşkörizâde, *age.*, s. 230.

²⁸² Mehmet Tahir, *age.*, I, 388; Mehmet Süreyya, *age.*, IV/I, 133; Taşkörizâde, *age.*, s. 230.

²⁸³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=199007.

Asıl adı Ahmed b. Süleyman Şemseddin'dir.²⁸⁴

Hayatı

Annesinin dedesi Kemal Paşa'ya nispeten Kemalpaşazâde ve İbn-i Kemal Paşa²⁸⁵ olarak bilinen ve aslen Tokatlı olan müellif Edirne'de yetişmiştir. İlmî kudretinden dolayı zamanında "Müftiyü's-Sekaleyn" olarak tanınmakta olan İbn-i Kemal geride 300 civarı eser bırakarak h. 2 Şevval 940 (16 Nisan 1534) yılında İstanbul Müftüsü iken²⁸⁶ vefat etmiştir.²⁸⁷ 1971'de Haliç çevre yollarının yapımı sırasında parseller tamamen ortadan kaldırılırken Kemalpaşazâde'nin türbesi başka yere nakledilmiştir. Ölümü için tarih olarak düşürülen, "*İrtehal-e'l-ulûmu bi'l-Kemâl*" (*Kemal'le birlikte ilimler de öldü*) ibaresi onun ilmî kişiliğinin bir ifadesidir. Kemalpaşazâde'nin Edirne'de çiftliği ve değirmeni, dedesinin türbesi yanındaki mescide vakıfları vardır.²⁸⁸

Dönemlerinde yaşadığı üç padişahın sevgi ve saygısını kazanan Kemalpaşazâde hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimler başta olmak üzere tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında eser vermiş çok yönlü bir âlimdir. Birçok ilme olan vukufu ve bu alanlarda verdiği eserlerle XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ilim ve kültürünün en büyük temsilcilerinden biri olarak görülmektedir. Muhyiddin Mehmed b. Pîr Mehmed, Sa'dî Sâdullah Efendi, Muslihuiddin Mustafa, Celâlzâde Sâlih Çelebi ve Şeyhülislâm Ebü's-Suûd Efendi onun yetiştirdiği âlimlerden bazılarıdır. Kemalpaşazâde, daha genç yaşında Sa'deddin et-Teftâzânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî gibi âlimlerle mukayese edilmiş, Osmanlı ulemâsı arasında ilmî kudretinden dolayı "el-muallimü'l-evvel" unvanıyla anılmıştır. Talebesi Ebü's-Suûd Efendi de "el-muallimü's-sânî" kabul edilmiştir. Takıyyüddin et-Temîmî onu, telifatının çokluğu ve çeşitli ilimlere olan vukufunun genişliği bakımından Celâleddin es-Süyûtî'ye benzetmekle birlikte meseleleri kavrayışı, muhakeme ve cedeldeki mahareti açısından Süyûtî'den üstün görür.

²⁸⁴ İsmail Paşa, *age.*, I, 128; Kehhâle, *age.*, I, 238; Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *DİA*, XXV, 238.

²⁸⁵ İsmail Paşa, *age.*, I, 128. Kehhâle, *age.*, I, 238; İskender Pala, "Kemalpaşazâde" *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 158.

²⁸⁶ Kehhâle, *age.*, I, 238; Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *DİA*, XXV, 238.

²⁸⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 352; İsmail Paşa, *age.*, I, 128; Demir, *a.g.e.*, s. 241; Kehhâle, *age.*, I, 238; Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *DİA*, XXV, 238.

²⁸⁸ Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *DİA*, XXV, 238.

Kemalpaşazâde ilmiye mesleğine intisap ettikten sonra müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislâmlık makamlarını elde etmiş, çok kısa süren bir mâzuliyet dönemi dışında devlet kademelerinde devamlı bir yükseliş göstermiştir. İlmî ihatası, muhakeme ve münazara kudreti, şer‘î meseleleri çözme ve fetva verme konusundaki kabiliyetinden dolayı da “Müfti’s-Sakaleyn” (insanların ve cinlerin müftüsü) lakabıyla anılmıştır.²⁸⁹ Osmanlı tarihinin en büyük âlimlerinden olan Kemalpaşazâde, pek çok âlim yetiştirdi. Ünlü Ebu’s-Suud Efendi onlardan birisidir. Pek çok alanda ve üç dilde (Arapça, Farsça, Türkçe) irili ufaklı 209 eser yazdı.²⁹⁰

Eserleri

*el-Erbaîn fî’l-Hadîs*²⁹¹

Eser, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesinde 05 Ba 1864 numarada müstensih İbrahim b. Ali tarafından h. 983 yılında istinsah edilmiş 291 varaklık bir Külliyyat içerisinde bir yazması bulunmaktadır ve eser Arapça’dır.²⁹² Ayrıca Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi, 42 Yu 7242/12 numarada, 6 varak olarak, *Hadis el-Erbaîn* isminde ve müellife ait olan bir yazma daha bulunmaktadır.²⁹³

*Şerhi Buhârî-i Şerif*²⁹⁴

*Şerhu’l-Meşâriki’l-Envâr*²⁹⁵

*Şerhu’l-Hadîsi’l-Erbaîn*²⁹⁶

Eserin, Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu Bölümü 34 Atf 2790/6 numarada 10 varak²⁹⁷, 34 Atf 2816/8 numarada 7 varak²⁹⁸,

²⁸⁹ Şerafettin Turan, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, XXV, 238-239; İskender Pala, “Kemalpaşazâde” *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 158.

²⁹⁰ İskender Pala, “Kemalpaşazâde” *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, 158.

²⁹¹ İsmail Paşa, *age.*, I, 128; Kâtip Çelebi, *age.*, I, 130.

²⁹² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=14777.

²⁹³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=209643.

²⁹⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 353; İsmail Paşa, *age.*, I, 129.

²⁹⁵ Mehmet Tahir, *age.*, I, 353; İsmail Paşa, *age.*, I, 129.

²⁹⁶ Mehmet Tahir, *age.*, I, 353; İsmail Paşa, *age.*, I, 128; Kâtip Çelebi, *age.*, II, 318.

²⁹⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=159607.

²⁹⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=159906.

34 Atf 2816/9 numarada *Tefsîru Erbaîne Hadisen* isminde 9 varak²⁹⁹, Atf 2816/10 numarada *Tefsîru'l-Erbain* isminde, 6 varak³⁰⁰ ve Atf 2816/11 numarada 6 varak³⁰¹ olan yazmaları bulunmaktadır ve yazmaların tamamının dili Arapça'dır.

*Şerhu'l-Mesâbîhi's-Sünne li'l-Begâvi*³⁰²

Nuhbetü'l-Fiker fi Mesâbihi ehli'l-Eser adıyla kayıtlı olan eser, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu'nda 34 Ae Arabî 4460/3 numarada 2 varaklık yazma olarak bulunmaktadır.³⁰³

*Risâle fi Usûli'l-Hadîs*³⁰⁴

İbn-i Kemal'in bir varaklık Arapça yazdığı bir risaledir.³⁰⁵ Eserin, Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu'nda 34 Nk 4890/15³⁰⁶ ve 34 Nk 4890/16³⁰⁷ numaralarda yazmaları bulunup eserler Arapça'dır. Eserlerle ilgili varak bilgisi yoktur.

Kemalpaşazâde'nin eserleriyle alakalı *DİA* maddesini yazan İlyas Çelebi, hadisle alakalı eserlere yer vermemiştir.³⁰⁸

2.19. USÛLÎ (ö. 945/1538)

Hayatı

Usûlî, bugün Yunanistan sınırları içinde kalmış olan Yenice-i Vardar'da dünyaya gelmiştir.³⁰⁹ Doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Asıl ismi ve baba ismi belirlenememiş olup mahlası olduğu anlaşılan Usûlî

²⁹⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=159907.

³⁰⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=159908.

³⁰¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=159909.

³⁰² İsmail Paşa, *age.*, I, 129; Demir, *age.*, s. 243; Kehhâle, *age.*, I, 238.

³⁰³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=187667.

³⁰⁴ Sadık Cihan, *Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risaleleri ve Nuhbetü'l-Fiker Üzerine Yazılan Şerh ve Tercümelere*, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, Erzurum, 1976, Sayı 1, s. 130.

³⁰⁵ Cihan, *agm.*, s. 130.

³⁰⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=167485.

³⁰⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=167486.

³⁰⁸ Bkz. İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde", *DİA*, XXV, ss. 245-247.

³⁰⁹ Bayram Ali Kaya, "Usulî", *DİA*, XXXII, 213.

ismiyle meşhur olmuştur.³¹⁰ Çocukluk çağı ve aldığı eğitim şekli konusunda da bilgi edinilememiştir.

Gençlik yıllarını Yenice-i Vardar'da ve Balkanlarda geçiren Usûlî, olgunluk çağında Mısır'a gitmiş ve orada Halveti tarîkati meşâyihından İbrahim Gülşenî'ye (ö. 940/1533) intisab ederek onun hizmetine girmiştir. Şeyhinin 940 (1533)'ta vefatından sonra ise memleketine döndüğü bilinmektedir.³¹¹ Yenice-i Vardar'a dönüşünden sonra vefatına kadar geçen yaklaşık iki yıllık hayatında irşad hizmetleriyle meşgul olduğu ve münzevî bir hayat yaşadığı anlaşılan Usûlî, 941 (1534) tarihinde doğum yeri olan yerde vefat etti.³¹² Usûlî'nin ölümüne, "Vâh kim gitti Usûlî derd-mend" (945/1538-39) mısraı ile tarih düşürülmüştür.³¹³

Daha çok mutasavvıf ve şair olarak meşhur olmuştur.³¹⁴

Eseri

*Manzûme-i Hadîsi Erbaîn*³¹⁵

Süleymaniye Kütüphanesi Lâleli bölümü 494 numarada kayıtlı yazma Usûlî'nin söz konusu eseri olup Türkçe olarak kaleme alınmıştır.³¹⁶ Eser, ayrıca Ankara Milli Kütüphane Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 3304 numarada 85 varaklık bir külliyat içerisinde 1a-9b varaklar arasında manzum Kırk Hadis yazması olarak bulunmaktadır ve eser Türkçe'dir.³¹⁷

Herhangi bir önsöz içermeyen, doğrudan hadislerin şerhi ile başlayan ve *Manzûme-i Hadîs-i Erbaîn* diye tanınan bu eser aslında müellifin divanı olup hadislerle başladığı için çok kimse tarafından sadece bir kırk hadis şerhi zannedilmiştir. Adı kırk hadis olarak bilinen bu eserin adına uygun olarak kırk hadisten teşekkül etmediği ve muhtevasında seksen hadis şerhinin bulunduğu

³¹⁰ Mustafa İsen, *Usûlî, Hayatı, Sanatı ve Divânı*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1988, s. 9.

³¹¹ Mustafa İsen, *age.*, s. 11.

³¹² Bayram Ali Kaya, "Usulî", *DİA*, XXXXII, 213.

³¹³ Bayram Ali Kaya, "Usulî", *DİA*, XXXXII, 213.

³¹⁴ Mustafa İsen, *age.*, s. 14.

³¹⁵ Abdülkadir Karahan, "Kırk Hadis" *DİA*, XXV, 471.

³¹⁶ Yıldırım, *age.*, s. 98.

³¹⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=646.

görülmektedir.³¹⁸ Ayrıca hadislerin sayısını Gürer Gülsevin 120, Âdem Ceyhan ise altmış dokuz olarak tespit etmiştir. Sayı farklılıkları büyük oranda -Ceyhan'ın da belirttiği üzere- bazı nüshalarda hadis tercümelerinin hemen ardından verilen metinlerin Hz. Ali'ye ait vecizeler olduğunun farkına varılamamasından kaynaklanmış olmalıdır. Usûlî hadisleri kıtalar şeklinde tercüme etmiş ve yaygın uygulamanın aksine “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün” veznini kullanmıştır. Bu arada hadislerle ilgili kısa şerhlere de yer vermiştir³¹⁹

Hadislerin önce metinlerini zikredip sonra dörtlükler halinde bunların tercüme ve şerhlerini yapan müellifin otuzuncu hadisten sonra artık metinleri hiç yazmadığı görülmektedir. Bir dörtlükte bir beytin bile ikmâl edilmediği ve bir mısranın boş bırakıldığı dikkat çekicidir. Bu nüshadan bahseden Abdülkadir Karahan buradaki eksikliğe işaret etmemiştir. Hadis ilmi açısından hiç bir önemi bulunmayan, sadece edebî bir değer taşıyan eserde seçilen hadisler genelde imân ve ahlak konuları ile ilgilidir.³²⁰

2.20. HAYRUDDİN HIZIR el-ATÛFÎ (ö. 948/1541)

Asıl adı Mevla Hayrettin Hızır'dır.³²¹

Hayatı

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden olan Âtûfî Merzifon'ludur.³²² Mevlânâ Bahtî halifeden tefsir ve hadis ilimlerini, Amasyalı Mevlânâ Abdi'den meânî ilmini, meşhur riyaziyeci Kadızâdenin torunu Kudbuddin Muhammed'den riyaziye ilimlerini, Bursalı Mevlânâ Hocazâde'den, usûl ilmini ve Mevlânâ Efdalzâde'den fıkıh ilmini öğrenerek zamanının meşhur ilim adamlarına dâhil olmuştur.³²³ Sultan II Bayezit tarafından saray muallimliğine tayin edildi ve bir

³¹⁸ Yıldırım, *age.*, s. 98.

³¹⁹ Bayram Ali Kaya, “Usulî”, *DİA*, XXXXII, 214.

³²⁰ Yıldırım, *age.*, s. 99.

³²¹ Taşkörizâde, *age.*, s. 249; Kehhâle, *age.*, IV, 101.

³²² Mehmet Tahir, *age.*, I, 255.

³²³ Mehmet Tahir, *age.*, I, 255; Taşkörizâde, *age.*, s. 249-50.

müddet sonra bu görevinden ayrılarak ilmi faaliyetlerine devam etmiştir. ³²⁴ H. 948³²⁵ yılında vefat ederek Hz. Halid (ra) civarında defnedilmiştir. ³²⁶

Eserleri

*Şerhu Meşârik-i Şerif*³²⁷

Hem *Sahîh-i Buhârî* hem de *Sahîh-i Müslim*'de bulunan hadisleri bir araya getirdiği *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye* adlı kendi eserinin şerhidir. ³²⁸

Eserin, *Keşfu'l-Meşârik* isminde Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde 37 Hk 1558 numarada 579 varak ve dili Arapça olan ³²⁹ ve Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu'nda 34 Atf 541³³⁰, 34 Atf 542³³¹ ve 34 Atf 543³³² numaralarda dilleri Arapça olan ama varak sayıları belirtilmemiş yazmaları bulunmaktadır.

el-Enzâr fî Şerhi ba'zi'l-Ehâdîsi ve'l-Âsâr.

Meşârik şerhinden, müellifin bizzat yaptığı seçmelerden meydana gelen eser, Süleymaniye Ktp., Şehzade Mehmed, nr. 8/1'de nüshası bulunmaktadır. ³³³

Mir'âtü'r-Rü'yâ

Hz. Peygamber'in, "*Rüyada beni gören gerçekten görmüştür; çünkü şeytan benim suretime giremez*"³³⁴ mealindeki hadisnin şerhinden ibarettir. Kaynaklarda zikredilen bu eserin herhangi bir nüshasına henüz rastlanılmamıştır. ³³⁵

2.21. ŞEYHZÂDE MUHAMMED (ö. 951/1544)

³²⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 256; Demir, *age.*, s. 407.

³²⁵ Taşkörizâde, *age.*, s. 250; Mehmet Tahir, *age.*, I, 256; Kehhâle, *age.*, IV, 101.

³²⁶ Mehmet Tahir, *age.*, I, 256; İ. Lütfü Çakan, "Atûfi, Hayrettin Hızır", *DİA*, IV, 99.

³²⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 256; Taşkörizâde, *age.*, s. 250; Kehhâle, *age.*, IV, 101.

³²⁸ İ. Lütfü Çakan, "Atûfi, Hayrettin Hızır", *DİA*, IV, 99.

³²⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=25160.

³³⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=160854.

³³¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=160855.

³³² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=160856.

³³³ İ. Lütfü Çakan, "Atûfi, Hayrettin Hızır", *DİA*, IV, 99.

³³⁴ Buhârî, İlim 38, Edeb 109, Tabîr 10; Müslim Rüyâ 4, 7.

³³⁵ İ. Lütfü Çakan, "Atûfi, Hayrettin Hızır", *DİA*, IV, 99-100.

Asıl adı Muhammed b. Muslihiddin b. Mustafa'dır.³³⁶

Hayatı

Meşhur *Kâd-ı Beyzâvî* tefsiri muhaşşîsi olan müellif Kocaeli/İzmitlidir. Tahsilini İstanbul'da Efdalzâde'den tamamladı. Bir müddet medrese müderrisliği³³⁷ yapan zat h. 951 yılında vefat etti.³³⁸

Eserleri

*Şerhu'l-Mesâbih*³³⁹

*Şerhu'l-Meşârik*³⁴⁰

Eserin, Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu'nda 34 Atf 538³⁴¹, 34 Atf 539³⁴² ve 34 Atf 540³⁴³ numaralarda yazmaları olup eserler Arapçadır.

2.22. İBRAHİM B. MUHAMMED el-HALEBÎ (ö. 956/1549)

Asıl adı İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî'dir.³⁴⁴

Hayatı

Halep'te doğan müellif, Halep'te devrinin âlimlerinden okudu. Daha sonra Mısır'a gitti ve buda hadis, tefsir, usûl ve furûa dair, âlimlerinden ders aldı. En son İstanbul göç eden Halebî, burada uzun yıllar hizmet yapmıştır.³⁴⁵ En son Fatih Camii'nde imam hatiplik yapmış ve h. 956 yılında vefat etti³⁴⁶ ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi. Kabrinin bulunduğu parsel 1971 yılında yol

³³⁶ İsmail Paşa, *age.*, II, 213.

³³⁷ İsmail Paşa, *age.*, II, 213.

³³⁸ İsmail Paşa, *age.*, II, 213; Mehmet Tahir, *age.*, I, 445.

³³⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 445; İsmail Paşa, *age.*, II, 213.

³⁴⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 445.

³⁴¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=160851.

³⁴² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=160852.

³⁴³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=160853.

³⁴⁴ İsmail Paşa, *age.*, I, 26; Kehhâle, *age.*, I, 25,80; Şükrü Selim Has, "Halebî, İbrahim b. Muhammed" *DİA*, XV, 231.

³⁴⁵ Kehhâle, *age.*, I, 25,80.

³⁴⁶ İsmail Paşa, *age.*, I, 26; Kehhâle, I, 25,80; Şükrü Selim Has, "Halebî, İbrahim b. Muhammed" *DİA*, XV, 231.

yapımı sebebiyle ortadan kaldırılmıştır. Son derece mütevâzî bir hayat süren Halebî yumuşak huyluluğu ve nezaketiyle tanınmıştır. Hemen hemen bütün zamanını ibadete ve ilme adanmış, özellikle fıkıh, tefsir, kıraat ve hadiste otorite kabul edilmiştir.³⁴⁷

Eseri

*Şerhu Elfiye el-Irâkî fi'l-Hadîs*³⁴⁸

2.23. SOFYALI BALÎ EFENDİ (ö. 960/1553)

Asıl adı Şeyh Bâli Efendi es-Sofyavî'dir.³⁴⁹

Hayatı

Halveti tarikatının ariflerinden bir zat olup Usturamcalıdır.³⁵⁰ Mürşidi Kasım Çelebi'dir. Tahsilini İstanbul ve Sofya'da tamamlamıştır.³⁵¹

Tahsil, tedaris ve teliften ayırabildiği zamanı müritlerinin terbiyesi ve halkın irşadıyla değerlendirmeyi âdet edinmiştir. Merkezden uzakta olmasına rağmen zaman zaman Kanûnî'nin seferlerine iştirak etmiş olan müellif, manevî hizmetleriyle zaferlerde hisse sahibi olmuş, bu suretle Padişah'ın iltifat, ihsan ve teveccühlerine mazhar olmuştur.³⁵²

Hicri 960 yılında vefat³⁵³ eden Bâli Efendi, Sofya'da medfundur.³⁵⁴

Eseri

*Hadîs-i Küntü Kenzen Mahfiyyen*³⁵⁵

³⁴⁷ Şükrü Selim Has, "Halebî, İbrahim b. Muhammed" *DİA*, XV, 231.

³⁴⁸ İsmail Paşa, *age.*, I, 26.

³⁴⁹ İsmail Paşa, *age.*, I, 208; Kehhâle, *age.*, III, 38.

³⁵⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 59; Ali Haydar Bostancı, *Tasavvuf'ta Etvâr-ı Seb'a ve Sofyalı Bâli Efendi'nin Etvâr-ı Seb'ası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996, s. 6.

³⁵¹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 59; Mustafa Kara, "Bâli Efendi, Sofyalı" *DİA*, V, 20; Bostancı, *age.*, s.6.

³⁵² Demir, *age.*, s. 258-59.

³⁵³ Mehmet Tahir, *age.*, I, 59; Mehmet Süreyya, *Age.*, II, 4; İsmail Paşa, *age.*, I, 208; Kehhâle, *age.*, III, 38; Mustafa Kara, "Bâli Efendi, Sofyalı" *DİA*, V, 21.

³⁵⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 59; Bostancı, *age.*, s.7.

³⁵⁵ Kâtip Çelebi, *age.*, II, 321; Mehmet Tahir, *age.*, I, 59; Demir, *age.*, s. 259; Kehhâle, *age.*, III, 38.

Süleymaniye-Fatih Kütüphanesi 5381 numarada 170-173 varaklar arasında mevcut olan bir kaç varaklık risale, hadisin tasavvufî üslupta şerh ve izahtır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa 613/9; Hekimoğlu 272/6'da da nüshaları vardır.³⁵⁶

2.24. LÜTFİ PAŞA (ö. 961/1554)

Asıl adı Lütfî b. Abdülmüîn el-Elbânî'dir.³⁵⁷

Hayatı:

Osmanlı tarihçi ve vezirlerinden bir zât olup, İşkodra'lıdır.³⁵⁸ İstanbul'a gelişinden itibaren ilimle iştigal etmeye başlamış, daha sonraları ise memuriyete atılmıştır. Vezir-i Azam makamına³⁵⁹ kadar yükselen Lütfî Paşa emekli olup haccını ifa ettikten sonra h. 961 yılında³⁶⁰ kendi ikametgâhına dönmüş ve burada vefat etmiştir.³⁶¹

Eseri

*Kitâbü'l-Künûz fî Letâifi'r-Rumûz fî'l-Ehâdîsi'l-Erbain*³⁶²

Eserin yazması, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 90 numarada 1-76 varaklar arasında mevcuttur.³⁶³

2.25. FUZÛLÎ (ö. 963/1556)

Asıl adı Fuzûlî Mehmed b. Süleymân Bagdâdî'dir.³⁶⁴

Hayatı

³⁵⁶ Yılmaz, *age.*, s. 75.

³⁵⁷ Kehhâle, *age.*, VIII, 157.

³⁵⁸ Mehmet Tahir, *age.*, III, 92.

³⁵⁹ Kehhâle, *age.*, VIII, 157; Mehmet Tahir, *age.*, III, 92.

³⁶⁰ Vefat tarihiyle ilgili, Ömer Rıza Kehhâle, h. 970 tarihini vermektedir.

³⁶¹ Mehmet Tahir, *age.*, III, 92; Yılmaz, *age.*, s. 75.

³⁶² Mehmet Tahir, *age.*, III, 93; Yılmaz, *age.*, s. 75; Kehhâle, *age.*, VIII, 157.

³⁶³ Yılmaz, *age.*, s. 75.

³⁶⁴ <http://www.yazmalar.gov.tr/tarama.php?cmd=search&genel=fuzuli&submit=Ara>.

Irak'a yerleşen Türk kabilelerinden olan Fuzûlî, Osmanlı'da "Reîsü'ş-Şuara" adıyla anılır.³⁶⁵ Kaynaklar doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bilgi vermemektedirler. Ancak yapılan araştırmalar bizleri onun (885-906/1480-1500) tarihleri arasında Irak taraflarında doğduğu neticesine götürmektedir. İlk tahsilini müftü olan babasından aldığı ve Rahmetü Allah adında bir hocadan da ders gördüğü bildirilen Fuzûlî, yaşadığı muhit gereği çok iyi derecede Arapça ve Farsça öğrenmiştir.³⁶⁶

Fuzûlî'nin, 934 (1527) yılından itibaren Kanunî Sultan Süleyman'ın (ö. 974/1566) 941 (1534)'de Bağdat'ı fethine kadar geçen sürede nasıl yaşadığı hakkında bilgi edinilememiştir. Onun, daha sonra buralarda yöneticilik yapan pek çok valiye de aynı şekilde kasideler takdim ettiği, bunların bir kısmının methiye bir kısmının da şikâyetname niteliğinde olduğu bilinmektedir.³⁶⁷

Bilindiği kadarıyla hayatı Kerbelâ, Hille, Necef ve Bağdat'ta geçen Fuzûlî zaman zaman seyahatlerde bulunmuş, Tebriz, Anadolu ve Hindistan gibi yerleri dolaşmıştır. O, 963 (1556)'te Bağdat ve çevresinde ortaya çıkan büyük bir veba salgını sırasında hayatını kaybetti. Kerbelâ'da vefat ettiği ve Hz. Hüseyin'in (ö. 61/680) türbesi yakınında medfûn bulunduğu söylenmektedir.³⁶⁸

Eseri

*Hadîsi Erbaîn Şerhi*³⁶⁹

Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Efendi bölümü 1465 numarada kayıtlı yazmanın haşiyesinde yer alan yazma Fuzûlî'nin sözü edilen eseri olup Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Sekiz varaktan oluşmaktadır.³⁷⁰

Mevlânâ Camî (898/1492)'nin seçip Farsça olarak nazmettiği kırk hadisinin Türkçe tercümesinden ibaret olan bu eser, Camî'nin kırk hadisinin haşiyesinde bulunmaktadır. Esere yazdığı önsözde Fuzûlî bu hadisleri Türkçe'ye tercüme etmesinin gerekçesini umûmun istifadesine sunmak olarak açıklamıştır.

³⁶⁵ Mehmet Tahir, *age.*, II, 107.

³⁶⁶ Abdülkadir Karahan, "Fuzûlî", *DİA*, XIII, 241.

³⁶⁷ Abdülkadir Karahan, "Fuzûlî", *DİA*, XIII, 241.

³⁶⁸ Abdülkadir Karahan, "Fuzûlî", *DİA*, XIII, 241-242.

³⁶⁹ Mehmet Tahir, *age.*, II, 108.

³⁷⁰ Yıldırım, *age.*, s. 100.

Eserin aslında önce hadisin metni verilmiş, daha sonra kıtalar halinde Farsçaya tercüme edilmiştir. Her hadis metninin yan tarafında haşiyede de Fuzûlî'nin kıtalarından oluşan tercümesi yer almaktadır.³⁷¹

Eserin ayrıca, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 3833/1 numarada 2b-6a varaklar arasında bir yazması olan eser Türkçedir.³⁷²

2.26. ABDURRAHİM el-ABBÂSÎ (ö. 963/1556)

Asıl adı Abdürrahim b. Abdürrahman b. Ahmed el-İbâdî el-Abbâsî'dir.³⁷³

Hayatı

H. 867 yılında Mısır/Kahire'de, Ramazan'da doğdu.³⁷⁴ Devrinin âlimlerinden ilmini tamamladı. Daha sonra İstanbul'a³⁷⁵ gelen Abbâsî, h. 963 yılında ise Âsitane'de vefat etmiştir.³⁷⁶

Eseri

*Şerhu'l-Câmi's-Sağîr es-Sahîhi'l-Buhârî*³⁷⁷

Eserin, *Feyzül-bâri fi şerh-i garîb-i sahîhi'l-Buhârî* adında Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu'nda 34 Atf 529 numarada 315 varak olan bir yazması bulunmaktadır ve eser Arapça'dır.³⁷⁸

2.27. TAŞKÖPRİZÂDE AHMED EFENDİ (ö. 968/1561)

Asıl adı Taşkoprîzâde İsmüddin Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi'dir.³⁷⁹

Hayatı

³⁷¹ Yıldırım, *age.*, s. 101.

³⁷² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2630.

³⁷³ İsmail Paşa, *age.*, I, 505-506; Kehhâle, *age.*, V, 204.

³⁷⁴ Kehhâle, *age.*, V, 204; İsmail Paşa, *age.*, I, 506.

³⁷⁵ Kehhâle, *age.*, V, 204.

³⁷⁶ İsmail Paşa, *age.*, I, 506; Kehhâle, *age.*, V, 204.

³⁷⁷ İsmail Paşa, *age.*, I, 506.

³⁷⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=160843.

³⁷⁹ İsmail Paşa, *age.*, I, 131, Kehhâle, *age.*, I, 308.

901 (1495) tarihinde Bursa’da doğan³⁸⁰ Taşköprizâde, ilk eğitimini babası Muslihuddin Mustafa (ö. 936/1529) ve amcası Kıvâmüddin Kasım (ö. 919/ 1513) gibi şahsiyetlerden aldı. Daha sonra çağın gerektirdiği tertip ve düzen içinde medrese eğitimini tamamladı. 932 (1525) tarihinde Dimetoka’daki Oruç Paşa Medresesi’ne müderris tayin edildi. Tedris hayatını değişik yerlerde devam ettirdi. 933 (1527) tarihinde İstanbul’da Hacı Hasan Medresesi’ne, 936 (1530)’da Üsküp’teki İshak Paşa Medresesi’ne, 942 (1536)’da İstanbul Kalenderhâne ve 944 (1537)’de Mustafa Paşa Medreseleri’ne, 945 (1539)’de Edirne Üç Şerefeli Medresesi’ne ve 946 (1539)’da yine İstanbul’da Sahn-ı Semân Medresesi’ne tayin edilmiş ve pek çok talebe yetiştirmiştir.³⁸¹

Ahmed Efendi’nin tedris hayatı yanında kadılık görevi de ifâ ettiği bilinmektedir. O, Bursa ve İstanbul kadılıklarında bulunduktan sonra 962 (1554) yılında gözlerinden geçirdiği bir rahatsızlık sebebiyle görevinden ayrıldı. Hayatının kalan yedi yıllık kısmını âmâ olarak geçirdi. Bu esnada daha önce kaleme aldığı çeşitli yazıları ve eserlerini temize çektirdi.³⁸² Müellif 968 (1561) tarihinde İstanbul’da vefat³⁸³ etmiştir. Cenaze namazı Fâtih Camii’nde kılındıktan sonra Fâtih’te Âşık Paşa Camii’nin hazîresinde bulunan Seyyid Velâyet Türbesi yakınında defnedildi.³⁸⁴

Eseri

*Şerhu’l-Hadîsi’l-Erbain*³⁸⁵

Kırk hadisin derlenip şerh edildiği bir eser olup Sadık Cihan tarafından, “Taşköprizâde Ahmet Efendi’nin Letâfiü’n-Nebi isimli Kırk Hadisi” adıyla,

³⁸⁰ İsmail Paşa, *age.*, I, 131; Kehhâle, *age.*, II, 177; Yusuf Şevki Yavuz, “Taşköprizâde Ahmet Efendi”, *DİA*, XXXX, 151; Ahmet Sürün, *Taşköprizâde Ahmed Efendi’nin Tefsir Risaleleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 21.

³⁸¹ Demir, *age.*, s. 263; Sürün, *age.*, ss. 23-27.

³⁸² Demir, *age.*, s. 263; Sürün, *age.*, s. 28.

³⁸³ İsmail Paşa, *age.*, I, 131; Kehhâle, *age.*, II, 177; Ayrıca vefat tarihiyle ilgili *Osmanlı Müellifleri* müellifi Tahir Efendi, h. 961 tarihini vermektedir.

³⁸⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Taşköprizâde Ahmet Efendi”, *DİA*, XXXX, 151; Sürün, *age.*, ss. 28-29.

³⁸⁵ İsmail Paşa, *age.*, I, 131; Mehmet Tahir, *age.*, I, 455; Demir, *age.*, s. 264; Kâtip Çelebi, *age.*, I, 132.

(Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, IV, s. 41, Ankara 1980) yayımlanmıştır.³⁸⁶

Eser Bâyezîd Kütüphanesi Veliyyüddin Bölümü 3274 numaralı mecmuanın 13b-26b varaklar arasında yer almakta olup Arapça olarak kaleme alınmıştır.³⁸⁷

Önsözünde belirttiğine göre müellif hadis kitaplarını tetkik etmekten hoşlandığı için birçok eseri okumuş, bu esnada kendisinin mizacında bulunan mizah ve nükte yapma huyundan hareketle Hz. Peygamberin nüktelerini ve mizahî türden olaylarını tespit etmeyi düşünmüş ve neticede tespit edilen kırk rivayetle bu kırk hadis mecmuası ortaya çıkmıştır.³⁸⁸

Taşköprizâde seçtiği rivayetlerin senedleri üzerinde durmamış, sadece sahâbî râvisini zikretmiş, daha sonra metni naklederek akabinde “gultü” ifadesiyle o hadiste muğlâk kalan kısımlar ve gramer tahlilleri varsa onları hatırlatmıştır. Rivayetlerin kaynaklarından ve sıhhat durumlarından hiç bahsedilmemiştir.³⁸⁹

Aynı kırk hadis risalesinin bir diğer yazması da Bayezîd Kütüphanesi Vüliyyüddin bölümü 3260 numaralı mecmuanın 60b-69a varakları arasında yer almaktadır.³⁹⁰

2.28.1 GELİBOLULU MUSLİHUDDİN MUSTAFA SÜRÛRÎ (ö. 969/1562)

Asıl adı Muslihüddin b. Şa’ban’dır.³⁹¹

Hayatı

İlk devir şair³⁹² ve âlimlerden olup Gelibolu’lu³⁹³ olan Mustafa Efendi, Hoca Şaban’ın oğludur. İstanbul Kadılığı yapmıştır.³⁹⁴ Gelibolu Saroca

³⁸⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Taşköprizâde Ahmet Efendi”, *DİA*, XXXX, 152; Sürün, *age.*, s.31.

³⁸⁷ Yıldırım, *age.*, s. 62.

³⁸⁸ Yıldırım, *age.*, s.62.

³⁸⁹ Yıldırım, *age.*, s.63.

³⁹⁰ Yıldırım, *age.*, s.63.

³⁹¹ Taşköprizâde, *age.*, s. 343.

³⁹² Taşköprizâde, *age.*, s. 343.

³⁹³ Mehmet Tahir, *age.*, II, 347; Taşköprizâde, *age.*, s. 343; İsmail. Güleç, “Sürûrî, Muslihüddin Mustafa” *DİA*, XXXVIII, 170.

³⁹⁴ Taşköprizâde, *age.*, s. 343.

Medresesinde ve İstanbul YeriPaşa Medreselerinde³⁹⁵ müderrislikte yapan müellif, daha sonra bir müddet Kasım Paşa'nın medresesinde müderrislik yaptıktan sonra emekli oldu.³⁹⁶ Mevlânâ (ö. 672/1273)'nın *Mesnevî Şerif* ile Sadi (ö. 691/1292)'nin *Gülîstan*'ını ve Hâfiz'ın *Dîvân*'ını şerh etmiş olan müellif h. 969 yılında Kolera hastalığından³⁹⁷ dolayı vefat³⁹⁸ etmiş ve Beyoğlu tarafında kendi yaptırdığı mescidin avlusuna defnedilmiştir.³⁹⁹ Bu mescid günümüzde yıkılmış, mezarı da ortadan kalkmıştır. Oturduğu mahalleye kendi ismi verilen Sürûrî çevresinde bir velî olarak kabul edilmiş önemli bir mutasavvıftır. Ömrünü ilme adanmış ve hiç evlenmemiştir.⁴⁰⁰

Eseri

*Şerhu'l-Buhârî ilâ Nısf*⁴⁰¹

2.29. AHMED B. MUSTAFA LÂLÎ (ö. 971/1563)

Asıl adı Seyyit Ahmet Çelebi b. Mustafa es-Saruhanî'dir.⁴⁰²

Hayatı

Saruhanlıdır. İbn-i Kemal'in yetiştirdiği öğrencilerdendir. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra İbn-i Kemal'in işareti ve emriyle kadılık mesleğini seçmiştir. Memuriyeti sebebiyle pek çok yeri dolaşan Lâlî, en son Amasya kadısı iken h. 971 yılında vefat etmiştir.⁴⁰³

Eseri

*Şerhi Hadîs-i Erbaîn en-Nevevî*⁴⁰⁴

³⁹⁵ Taşkörizâde, *age.*, s. 343.

³⁹⁶ Mehmed Süreyya, *age.*, III, 12-13.

³⁹⁷ Taşkörizâde, *age.*, s. 344.

³⁹⁸ Vefat tarihiyle ilgili Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*'de H. 962 yılını vermektedir.

³⁹⁹ Mehmet Tahir, *age.*, II, 347; Demir, *age.*, s. 415. İsmail. Güleç, "Sürûrî, Muslihuddin Mustafa" *DİA*, XXXVIII, 171.

⁴⁰⁰ İsmail. Güleç, "Sürûrî, Muslihuddin Mustafa" *DİA*, XXXVIII, 171.

⁴⁰¹ Mehmet Tahir, *age.*, II, 347; Mehmet Süreyya, *Age.*, III, 13; Taşkörizâde, *age.*, s. 343; Demir, *age.*, s. 416.

⁴⁰² İsmail Paşa, *age.*, I, 132; Kehhâle, *age.*, II, 177.

⁴⁰³ Yılmaz, *age.*, s. 77; İsmail Paşa, *age.*, I, 132.

⁴⁰⁴ Yılmaz, *age.*, s. 77.

2.30. MERDUMÎ ABDÜSSELAM B. ALİ (ö. 971/1563)

Asıl adı Merdumî b. Ali Çelebi el-İstanbulî'dir.⁴⁰⁵

Hayatı

Aslen İstanbullu olup Galata defterdarı Ali Çelebi'nin oğludur.⁴⁰⁶ Kaynaklarda doğum tarihine dair bilgi verilmemiştir. Yetişme tarzı ve tahsil hayatı hakkında da bilgi bulunmayan Merdumî'nin devrin geleneğine uygun olarak medrese tahsili gördüğü ve kültürlü bir aileden gelmiş olması sebebiyle en iyi şartlarda yetiştiği anlaşılmaktadır. Galata'da ikamet etmiştir.⁴⁰⁷ Bir müddet ders verdikten sonra devlet kademelerinde göreve talip olduğu ve Üsküp kadılığına tayin edildiği bilinmektedir.⁴⁰⁸ Değişik yer ve görevlerde bulunup bulunmadığı konusunda bilgi edinilememiştir.

Bir ilim adamı ve yönetici olmaktan çok, şair olarak tanınan ve şiirleri üzerinde durulan Merdumî 971 (1563) tarihinde Üsküp kadısı iken burada vefat etmiştir.⁴⁰⁹

Eseri

*Tuhfetü'l-İslâm*⁴¹⁰

Eser Manzum Kırk Hadis tercümesidir. Eserin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları Bölümü'nde 947/8 numarada 15 varak⁴¹¹, İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü'nde 1111 numarada 22 varak⁴¹² ve İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Bölümü'nde 34 Ae Manzum 808 numarada⁴¹³ olmak üzere 3 adet yazması mevcuttur. Buralardaki eserlerin tamamı Türkçedir.

⁴⁰⁵ Demir, *age.*, s. 484.

⁴⁰⁶ Demir, *age.*, s. 484.

⁴⁰⁷ Demir, *age.*, s. 484.

⁴⁰⁸ Mehmet Tahir, *age.*, II, 224.

⁴⁰⁹ Demir, *age.*, s. 485.

⁴¹⁰ Yıldırım, *age.*, s. 103.

⁴¹¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=109232.

⁴¹² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=121661.

⁴¹³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=190839.

Müellif bu çalışmasına kendisini sevk eden hususun Hz. Peygamberin kırk hadis ezberlemenin ve öğretmenin fazileti konusundaki hadisi olduğuna da işaret eden Merdumî, daha sonra âyetleri sıralamaya başlamıştır. O her ne kadar kırk ayet zikredeceğini söylemekte ise de seçilen âyetlerin kırk dört adet oldukları görülmektedir.⁴¹⁴

Bütün âyetlerin mânâlarını birer dörtlük içinde özetledikten sonra müellif kırk hadisi sıralamaya geçmiştir. Seçilen hadisler belli bir konuya has değildir. Genellikle kısa hadislerin tercih edildiği dikkat çekmektedir. Hadislerin mânâları dörtlükler içinde özetlenmiş, teferruata yer verilmemiştir. Kırk hadisin tamamlanmasından sonra sonsöz ile ibare kapatılmıştır.⁴¹⁵

2.31. AHMED FEVRÎ (ö. 978/1571)

Asıl adı Ahmet b. Abdullah'dır.⁴¹⁶

Hayatı

Arnavutluk'un Adriyatik kıyısında bir liman şehri olan Dıraç'ta doğdu.⁴¹⁷ Çocukken Osmanlılara esir düşmüş ve küçük yaşta ilim tahsiline başlamış ve Muhyiddin Arabî'nin dinî telkinleri sebebiyle Müslüman olmuştur.⁴¹⁸ Ayrıca şair⁴¹⁹ de olan müellif, daha sonra Bursa'daki Kablıca Medresesi, İstanbul'daki Ali Paşa medresesi ve Haseki Medresesi gibi çeşitli medreselerde⁴²⁰ müderrislik yapmış ve h. 978 yılında vefat etmiştir.⁴²¹ Fevrî'nin ölümüne "Fevrî bereft" cümlesiyle "Revân oldu bekâ dârına Fevrî" mısraı tarih düşürülmüştür. Mezarı Şam'da Kubûrû's-Sâlihîn'de şair Üsküplü İshak Çelebi'nin ayak ucundadır.⁴²²

Şair, nâsir ve aynı zamanda hattat olan Fevrî yaşadığı dönemde daha çok bir âlim olarak şöhret bulmuştur. Ders arkadaşı Âşık Çelebi onun daha öğrenci

⁴¹⁴ Yıldırım, *age.*, s. 103.

⁴¹⁵ Yıldırım, *age.*, s. 103.

⁴¹⁶ Taşkörizâde, *age.*, s. 402; İsmail Paşa, *age.*, I, 134.

⁴¹⁷ Mehmet Kalpaklı, "Fevrî", *DİA*, XII, 505.

⁴¹⁸ Mehmet Tahir, *age.*, I, 315.

⁴¹⁹ İsmail Paşa, *age.*, I, 134.

⁴²⁰ Taşkörizâde, *age.*, s. 402; Mehmet Tahir, *age.*, I, 315.

⁴²¹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 315; Taşkörizâde, *age.*, s. 402; İsmail Paşa, *age.*, I, 134.

⁴²² Mehmet Kalpaklı, "Fevrî", *DİA*, XII, 505.

iken ilme büyük hevesi olduğunu ve çok çalıştığını, müderrislik yaptığı zamanlarda geceleri sabaha kadar ilimle meşgul olduğunu anlatır.⁴²³

Eseri

*Manzum Hadis-i Erbaîn Şerhi*⁴²⁴

Manzum kırk hadis tercümesi olup değişik konulara ait hadisler dörder mısralık kıtalar halinde Türkçe'ye çevrilmiştir.⁴²⁵ Eser, Hasan Aksoy tarafından 1997 yılında basılmıştır. ("Fevri'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", MÜİFD, sy. 13-15, s. 121-130.)⁴²⁶

2.32. MUSLİHUDDİN MUHAMMED el-ENSARÎ LÂRÎ (ö. 979/1572)

Asıl adı Muhammed b. Selahaddin b. Celaleddin b. Kemaleddin Muhammed'dir.⁴²⁷

Hayatı

916 (1510) yılı civarında bugün İran sınırları içinde bulunan Lâristan bölgesinin merkezi Lâr şehrinde doğdu. Kaynaklarda geçen Ensârî, Sa'dî ve Ubâdî nisbeleri, bizzat kendisi tarafından belirtildiği üzere ashaptan Sa'd b. Ubâde el-Ensârî'nin soyundan gelmesiyle ilgilidir.⁴²⁸ İlk tahsilini Mir Kemaleddin Hüseyin ve Muhammed Devânî'den yapmıştır. Daha sonra Hind Şehrine gitmiş ve orada tahsiline devam etmiş olan Lârî, bir müddet sonra İstanbul'a geldi.⁴²⁹ Fakat umduğu itibarı bulamayan Lârî maaşının azlığını bahane ederek İstanbul'dan ayrılıp Diyarbekir'e gitti. Vali İskender Paşa onu çok iyi karşıladı, kendisine ve çocuklarına hoca olarak tuttu. Ayrıca 967 (1560) yılında Diyarbekir'in en yüksek medresesi olan Hüsrev Paşa (Hüsreviye) Medresesi

⁴²³ Mehmet Kalpaklı, "Fevri", *DİA*, XII, 505.

⁴²⁴ Mehmet Tahir, *age.*, 1, 315; İsmail Paşa, *age.*, I, 134; Abdülkadir Karahan, "Kırk Hadis" *DİA*, XXV, 471.

⁴²⁵ Mehmet Kalpaklı, "Fevri", *DİA*, XII, 506.

⁴²⁶ Abdülkadir Karahan, "Kırk Hadis" *DİA*, XXV, 473.

⁴²⁷ Taşkörizâde, *age.*, s. 419; İsmail Paşa, *age.*, II, 224.

⁴²⁸ Hulusi Kılıç, "Lârî, Muslihuddin", *DİA*, XXVII, 103.

⁴²⁹ Taşkörizâde, *age.*, s. 420; İsmail Paşa, *age.*, II, 224.

müdürlüğüne ve Diyarbekir müftülüğüne tayin etti. Lârî bu görevini hayatının sonuna kadar sürdürdü.⁴³⁰

H. 979 yılında vefat etmiştir.⁴³¹

Eserleri

*Şerhu 'ş-Şemâli 'n-Nebevî*⁴³²

Tirmizî'nin eserinin Arapça ve Farsça şerhidir.⁴³³

Eserin, İstanbul Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Koleksiyonu 34 Fe 375 numarada 201 varak⁴³⁴ ve Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu 34 Nk 1033 numarada 523 varak ve dili Arapça⁴³⁵ olmak üzere yazmaları mevcuttur.

*Şerhu 'l-Erbain en-Nevevî*⁴³⁶

Eserin, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Süleymaniye Amcazâde Hüseyin Paşa Koleksiyonu 34 Sü-Hü 102 numarada 187 varak ve dili Arapça olan⁴³⁷ ve Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Giresun İl Halk Kütüphanesi Bölümü 28 Hk 3422 numarada 103 varak ve dili Arapça olan⁴³⁸ yazmaları mevcuttur.

2.33. ÂŞIK ÇELEBÎ (ö. 979/1572)

Asıl adı Muhammed b. Seyyid Ali b. Seyyid Muhammed Zeynelâbidîn b. Muhammed'dir.⁴³⁹

Hayatı

⁴³⁰ Hulusi Kılıç, "Lârî, Muslihuddin", *DİA*, XXVII, 103.

⁴³¹ Taşkörizâde, *age.*, s. 420; İsmail Paşa, *age.*, II, 224.

⁴³² Taşkörizâde, *age.*, s. 420; İsmail Paşa, *age.*, II, 225.

⁴³³ Hulusi Kılıç, "Lârî, Muslihuddin", *DİA*, XXVII, 103.

⁴³⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=182088.

⁴³⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=169611.

⁴³⁶ İsmail Paşa, *age.*, II, 225; Kâtip Çelebi, *age.*, II, 320.

⁴³⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=37361.

⁴³⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=40086.

⁴³⁹ İsmail Paşa, *age.*, II, 225.

Pir Mehmed olarak anılan Âşık Çelebi, farklı bilgiler bulunmasına rağmen⁴⁴⁰ kuvvetli ihtimale göre 926 (1520) tarihinde Prizren’de doğdu.⁴⁴¹ Çocukluk ve gençlik yıllarım Üsküp’te geçirdikten sonra 941 (1534) tarihinde buradan ayrılarak Bursa ve İstanbul’a gelmiş ve ilme yönelmiştir. Devrinin önde gelen ilim adamlarından Muhyiddin Fenârî (ö. 954/1547), Taşköprüzâde (ö. 968/1560), Muslihuddîn Mustafa Surûrî (ö. 969/1561), Ebussuûd (ö. 982/1574) ve Arapzâde Abdülbâkî Efendi gibi zevattan ilim tahsil etti.⁴⁴²

Öğrenim hayatını tamamladıktan sonra devlet kademesinde çeşitli görevler üstlendiği bilinen Âşık Çelebi, önce Bursa mahkemesinde kâtip olarak göreve başladı. Daha sonra da Emir Sultan Vakfı’na müteveli tayin edildi. 953 (1546) yılında bu görevden alınca İstanbul’a döndü ve burada çeşitli mahkemelerde kâtiplik yapmaya devam etti.⁴⁴³ Çeşitli yerlerde kadılık yapan Âşık Çelebi, son olarak tayin edildiği Üsküp kadılığı görevinde iken 979 (1572) tarihinde yakalandığı Zatülcenp (Göğüs Zarı İltihabı)⁴⁴⁴ hastalığından kurtulamayarak burada vefat etti.⁴⁴⁵ Kabri Üsküp’tedir.⁴⁴⁶

Eseri

*el-Erbain fi'l-Hadis*⁴⁴⁷

Âşık Çelebi’nin bu eseri Kemal Paşazâde’nin Arapça olarak açıkladığı Şerh-u Hadîs-i Erbaîn’inden yaptığı tercümedir. Eser Hadîs-i Erbaîn Tercümesi olarak yayımlanmıştır.⁴⁴⁸

2.34. ABDÜLCELİL B. YUSUF (ö. 980/1573)

Asıl adı Abdücelil b. Yusuf el-Akhisârî er-Rûmî’dir.⁴⁴⁹

Hayatı

⁴⁴⁰ Âşık Çelebi’nin Bursa’da doğduğu da söylenmektedir. Bkz. Mehmed Tahir, *age.*, II, 19.

⁴⁴¹ Günay Kut, “Âşık Çelebi”, *DİA*, III, 549.

⁴⁴² Günay Kut, “Âşık Çelebi”, *DİA*, III, 549.

⁴⁴³ Günay Kut, “Âşık Çelebi”, *DİA*, III, 549.

⁴⁴⁴ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Dağarcık Yay. 1995, s.132.

⁴⁴⁵ Günay Kut, “Âşık Çelebi”, *DİA*, III, 549.

⁴⁴⁶ Mehmet Tahir, *age.*, II, 19.

⁴⁴⁷ İsmail Paşa, *age.*, II, 225.

⁴⁴⁸ Abdülkadir Karahan, “Kırk Hadis” *DİA*, XXV, 471.

⁴⁴⁹ İsmail Paşa, *age.*, I, 452.

Hayatı hakkında fazla bilgi bulamadığımız müellif Kanunî Sultan Süleyman devrinde yetişen âlimlerden olup Akhisar'lıdır.⁴⁵⁰ H. 980 yılında vefat etmiştir.⁴⁵¹

Eseri

*Zührü'l-Âhire – Kırk Hadis Şerhi*⁴⁵²

2.35. BİRGİVÎ MUHAMMED EFENDİ (ö. 981/1573)

Asıl adı Muhammed b. Pir Ali el-Birgivi'dir.⁴⁵³

Hayatı

Müderriş Ali Efendi⁴⁵⁴ isminde bir zatın oğlu olan Birgivi, Balıkesir'lidir.⁴⁵⁵ İlk tasilini babasında yaptıktan sonra İstanbula geldi ve burada devrin âlimlerinden Ahizâde Muhammed Efendiden ders aldı. Daha sonra ulemadan Abdurrahman efendiye intisab etti ve onda ihtisaslaştı.⁴⁵⁶ Bir müddet Edirne'de Ordu Kassamlığı yapmış olan Birgivi, Aydın'ın Ödemiş kazasına bağlı Birgi köyünde kendi adına yaptırılan medresede müderrislik yapmıştır.⁴⁵⁷ Ömrünün sonlarına doğru tekrar İstanbul'a dönen müellif 55 yaşında iken veba hastalığından h. 981 yılında Birgi'de vefat etti.⁴⁵⁸

Birgivi son derece dürüst ve tavizsiz bir ilim adamıdır. Nitekim döneminde çok yaygın olan anlayışa rağmen hiçbir eserini herhangi bir devlet büyüğüne ithaf etmemiş, aksine devlet ileri gelenleri de dâhil olmak üzere her seviyedeki yöneticilerde ve görevlilerde gördüğü kusurları cesaretle tenkit etmiştir. Özellikle memuriyetlerin rüşvet karşılığı satılması, kadılar, muhtesibler ve diğer görevlilerin rüşvet almaları, ehli olmayanlara ilmî ve idarî rütbelere verilmesi, bu

⁴⁵⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 260; İsmail Paşa, *age.*, I, 452.

⁴⁵¹ İsmail Paşa, *age.*, I, 452,

⁴⁵² Mehmet Tahir, *age.*, I, 260; İsmail Paşa, *age.*, I, 452.

⁴⁵³ İsmail Paşa, *age.*, II, 225.

⁴⁵⁴ Mehmed Süreyya, *age.*, IV/I, 143.

⁴⁵⁵ Mehmet Tahir, *age.*, I, 284; Mehmed Süreyya, *Age.*, 143; Emrullah Yüksel, "Birgivi", *DİA*, VI, 191; İsmail Kara, "Birgivi Mehmed Efendi", *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, IV, 20.

⁴⁵⁶ Mehmet Tahir, *age.*, I, 284.

⁴⁵⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 284.

⁴⁵⁸ İsmail Paşa, *age.*, II, 225; Mehmet Tahir, *age.*, I, 284; Mehmed Süreyya, *age.*, IV/I, 144.

yüzden cehaletin yaygınlaşması ile her türlü bid‘at ve hurafe Birgivî’nin şiddetle karşı çıktığı hususlardır. Birgivî’nin, bazı haksız menfaatlar elde ettiği, görevliler nezdinde nüfuz sağlayarak devlet işlerine karıştığı gerekçesiyle, II. Selim’in hocası olduğu için “Hâce-i Sultânî” diye şöhret bulan tanınmış âlim Atâullah Efendi’yi bile ikaz etmesi, onun dürüstlük ve cesaretinin ilginç bir örneğidir.⁴⁵⁹ Birgivî İstanbul’da vefat ettiğinde irili ufaklı 60 civarında eser yazmıştı.⁴⁶⁰

Eserleri

*Erbaîn fi’l-Hadis*⁴⁶¹

İbadetlere dair kırk hadisi ihtiva etmekte olup *Şerhu’l-Ehâdisi’l-Erbaîn* adıyla bir de şerhi vardır. İlk sekiz hadisi müellifin kendisi, diğerlerini ise Mehmed Akkirmânî (ö. 1174/1760) şerhetmiştir. Eser Mustafa Cem’i tarafından *Burhânü’l-Müttakın Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn* adıyla Türkçe’ye çevrilmiştir (İstanbul 1290).⁴⁶²

Eserin birçok yazması mevcuttur. Bunlar, Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 8229/2 163b-165a varaklar arasında ve dili Arapça,⁴⁶³ 45 Hk 5823/2 149b-214a varaklar arasında ve dili Arapça,⁴⁶⁴ 45 Hk 5823/3 214b-216 varaklar arasında ve dili Arapça,⁴⁶⁵ 45 Hk 1221/1223 172 varak ve dili Arapça,⁴⁶⁶ 45 Hk 8279 numarada 234 varak ve dili Arapça,⁴⁶⁷ 45 Hk 7699 numarada 169 varak ve dili Arapça⁴⁶⁸ ve 45 Hk 4481 numarada 235 varak ve dili Arapça;⁴⁶⁹ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Burdur İl Halk Kütüphanesi Bölümü 15 Hk 1557/2 numarada 3b-64b varaklar arasında ve dili Arapça,⁴⁷⁰ 15 Hk 1329/2 numarada 26b-71a varaklar arasında ve dili Arapça,⁴⁷¹ 15 Hk 1533/1 numarada 1b-67a

⁴⁵⁹ Emrullah Yüksel, “Birgivî”, *DİA*, VI, 192.

⁴⁶⁰ İsmail Kara, “Birgivi Mehmed Efendi”, *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, IV, 20.

⁴⁶¹ İsmail Paşa, *age.*, II, 225; Mehmet Tahir, *age.*, I, 285.

⁴⁶² Emrullah Yüksel, “Birgivî”, *DİA*, VI, 194.

⁴⁶³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=82563.

⁴⁶⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=65554.

⁴⁶⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=65602.

⁴⁶⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=67600.

⁴⁶⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=81701.

⁴⁶⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=32263.

⁴⁶⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=15921.

⁴⁷⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=69502.

⁴⁷¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=143275.

varaklar arasında ve dili Arapça⁴⁷² ve 15 Hk 503/5 numarada 29b-82b varaklar arasında ve dili Arapça olan;⁴⁷³ Ankara Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Bölümü 06 Hk 1379 2 varaklık⁴⁷⁴ ve 06 Hk 1380 numarada 43 varak ve dilleri Arapça olan;⁴⁷⁵ Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 804/1 numarada 1b-7a varaklar arasında;⁴⁷⁶ Manisa İl Halk Kütüphanesi Manisa Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu Bölümü 45 Ak Ze 22/1 numarada 1b-55a varaklar arasında,⁴⁷⁷ 45 Ak Ze 1583 numarada 167 varak ve dili Arapça olan;⁴⁷⁸ Ankara Milli Kütüphane Samsun İl Halk Kütüphanesi Bölümü 55 Hk 364/5⁴⁷⁹ numarada 101b-148b varaklar arasında ve dili Arapça; Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu Bölümü 06 Mil Yz A 1836/1 numarada 2b-58b varaklar arasında,⁴⁸⁰ 06 Mil Yz A 3127/1 numarada 1b-164b varaklar arasında,⁴⁸¹ 06 Mil Yz A 5421/1 numarada 1b-53b varaklar arasında⁴⁸² ve 06 Mil Yz A 9651/2 numarada 168b-219a varaklar arasında;⁴⁸³ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Bolu İl Halk Kütüphanesi Bölümü 42 Kon 3228/1⁴⁸⁴ ve 42 Kon 3228/2⁴⁸⁵ numaralarda ama varak bilgisi bulunmayan; *Şerhu Ehadisi'l-Erbaîn* isminde Ankara Milli Kütüphane Sivas Gürün İlçe Halk Kütüphanesi Bölümü 58 Gürün 11347/1 numarada 1b-138a varaklara arasında;⁴⁸⁶ Ankara Milli Kütüphane Bolu İl Halk Kütüphanesi Bölümü 14 Hk 67 numarada 154 varak olarak;⁴⁸⁷ Ankara Milli Kütüphane Nevşehir Gülşehir Karavezir İlçe Halk Kütüphanesi Bölümü 50 Gül-Kara 222 numarada 193 varak;⁴⁸⁸ Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi 43 Va 1498/1 numarada 7 varak;⁴⁸⁹ Amasya Beyazıt İl Halk

⁴⁷² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=143418.

⁴⁷³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=144144.

⁴⁷⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=81022.

⁴⁷⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=81025.

⁴⁷⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=82043.

⁴⁷⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=25243.

⁴⁷⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=33397.

⁴⁷⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=86371.

⁴⁸⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2616.

⁴⁸¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2615.

⁴⁸² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=132779.

⁴⁸³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=210070.

⁴⁸⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=200358.

⁴⁸⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=200359.

⁴⁸⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=149422.

⁴⁸⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=150820.

⁴⁸⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=210366.

⁴⁸⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=59594.

Kütüphanesi 05 Ba 1612/1 numarada 148a-149b varaklar arası,⁴⁹⁰ 05 Ba 1637/3 numarada 127b-128b varaklar arası⁴⁹¹, 05 Ba 1541/2 numarada 44b-232b,⁴⁹² 05 Ba 1637/2 numarada 12b-127a varaklar arası,⁴⁹³ 05 Ba 1733/4 numarada 25b-52b varaklar arası⁴⁹⁴ ve 05 Ba 179/3 numarada 21b-67a varaklar arasında;⁴⁹⁵ Ankara Milli Kütüphane Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi Bölümü 50 Ür 335 numarada 226 varak;⁴⁹⁶ İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Süleymaniye Aşirefendi Koleksiyonu 34 Sü-Aşir 53 numarada 158 varak;⁴⁹⁷ Ankara Milli Kütüphane Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi Bölümü 60 Zile 167 numarada 225 varak;⁴⁹⁸ İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Giresun İl Halk Kütüphanesi 28 Hk 3582/7 numarada *Dîbâcetul-Hadîsil-Erbâîn* isminde 23 varak ve dili Arapça olan⁴⁹⁹ ve 28 Hk 3648/9 numarada 124b-136a varaklar arasında;⁵⁰⁰ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi 07 El 2487/8 numarada 125b-131b varaklar arasında;⁵⁰¹ İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Bölümü 07 Tekeli 147/1 numarada 1b-182b varaklar arasında⁵⁰² ve 07 Tekeli 904/2 numarada 5b-50b varaklar arasında;⁵⁰³ Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 21 Hk 285/1 numarada 1b-69a varaklar arasında⁵⁰⁴ ve 21 Hk 64/1 numarada 1b-78b varaklar arasında;⁵⁰⁵ Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 3628 numarada 189 varak⁵⁰⁶, 19 Hk 380/2 numarada 66b-130a varaklar arasında⁵⁰⁷ ve 19 Hk 3627/2 numarada 4b-228b varaklar arasında;⁵⁰⁸ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Isparta Uluborlu İlçe Halk Kütüphanesi Bölümü 32 Ulu

⁴⁹⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=26016.

⁴⁹¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=26014.

⁴⁹² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=28301.

⁴⁹³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=28303.

⁴⁹⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=28304.

⁴⁹⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=28305.

⁴⁹⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=30436.

⁴⁹⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=31981.

⁴⁹⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=39699.

⁴⁹⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=39776.

⁵⁰⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=39780.

⁵⁰¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=46378.

⁵⁰² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=54018.

⁵⁰³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=54016.

⁵⁰⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=57512.

⁵⁰⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=17033.

⁵⁰⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=5897.

⁵⁰⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=5893.

⁵⁰⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=5887.

431/1 numarada 1b-63b varaklar arasında;⁵⁰⁹ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Malatya Darende İlçe Halk Kütüphanesi Bölümü 44 Dar 216/9 numarada 184b-223 varaklar arasında;⁵¹⁰ Ankara Milli Kütüphane Adana İl Halk Kütüphanesi Bölümü 01 Hk 87 numarada 201 varaklık⁵¹¹ olmak üzere bulabildiğimiz kadarıyla toplam ellinin üzerinde yazması bulunmaktadır. Yazmaların çoğu müellifin eserine yazdığı şerhlerden ibarettir ve Arapçadır.

*er-Risâle fî Usûli'l-Hadîs*⁵¹²

Küçük fakat oldukça değerli bir risaledir. Eser Dâvûd-i Karsî tarafından şerh edilmiş, bu şerh üzerine de Mustafa Şevket Efendi (ö. 1292/1875) ve Yûsuf b. Osman Harpûtî (ö. 1292 / 1875) birer hâşiye yazmışlardır. Dâvûd-i Karsî'nin şerhi ve Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin (ö. 1893) *Râmûzü'l-Ehâdîs, Garâ'ibü'l-Ehâdîs*'iyle birlikte çeşitli baskıları yapılan eser⁵¹³ yayınlanmış olup, birçok yazması mevcuttur. Birgivi risâlesinde öğrencilerinin ihtiyaçlarına cevap vermek ve zorluklarını çözmek için bu risâleyi yazdığını söylemiştir. Zira öğrencilerine hitaben “*Bir kimse Hadis ilmini anlamak isterse, Hadis Istılahları'nı bilmek zorundadır*” der.⁵¹⁴

Bu eserin birçok yazması mevcuttur. Bunlar, Konya Karatay Yusuf Ağa Kütüphanesi 42 Yu 4893/73 numarada 193b-194a varaklar arasında, *Istılâhu Ehlil-Hadîs* isminde ve dili Arapça olan;⁵¹⁵ Ankara Milli Kütüphane Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 7474/3 numarada 36b-40b varaklara arasında,⁵¹⁶ 06 Mil Yz A 6768/4 numarada 245b-246b varaklar arasında,⁵¹⁷ 06 Mil Yz A 3732/14 numarada 194b-197b varaklar arasında,⁵¹⁸ 06 Mil Yz A 3732/12 numarada 196b-199b varaklar arasında;⁵¹⁹ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Isparta Uluborlu İlçe Halk Kütüphanesi Bölümü 32

⁵⁰⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=10465.

⁵¹⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=22959.

⁵¹¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=5040.

⁵¹² Cihan, *agm.*, s. 130.

⁵¹³ Emrullah Yüksel, “Birgivi”, *DİA*, VI, 194.

⁵¹⁴ Cihan, *agm.*, s. 130-131.

⁵¹⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=71573.

⁵¹⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=129485.

⁵¹⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2176.

⁵¹⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2177.

⁵¹⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=135435.

Ulu 113/1⁵²⁰ numarada (varak yok); Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10 Hk 636/02 numarada 38b-44b varaklar arasında;⁵²¹ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Konya İl Halk Kütüphanesi 42 Kon 4866/7⁵²² numarada (vr. yok); Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi 43 Va 2181/7 numarada 52a-57b varaklar arasında;⁵²³ Ankara Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Bölümü 06 Hk 3533/2 numarada 25b-30b varaklar arasında⁵²⁴ ve 06 Hk 2215/1 numarada 1b-4a varaklar arasında;⁵²⁵ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi Bölümü 07 El 2469/2 numarada 33b-37a varaklar arasında⁵²⁶ ve 07 El 2983/12 numarada 88b-92b varaklar arasında⁵²⁷ olmak üzere toplam on üç adet yazması bulunmaktadır ve bu yazmaların hepsi Arapça'dır.

2.36. YUSUF SİNAN EFENDİ (ö. 986/1578)

Asıl adı Sinaneddin Yusuf b. Hüsâmeddin b. İlyas el-Amasyavî'dir.⁵²⁸

Hayatı

Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*'i üzerine yazdığı hâşiyesi münasebetiyle⁵²⁹ Muhaşşi lakabıyla anılan müellif, bugün Tokat İli Erbaa ilçesi Uluköy olan⁵³⁰, Amasya Sancağının Sonusa köyünde doğdu.⁵³¹ İlk tahsilini Amasya Küçük Ağa Medresesi⁵³² hocalarından Emir Kulu Şemseddin Efendi ve Hüseyinî Medresesi hocalarından Taşköprülü Muslihiddin Efendi'den tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul'a giden Yusuf Efendi, Zembilli Ali Efendinin derslerine devam etti.⁵³³ 928'den (1522) itibaren Gelibolu, Edirne ve İstanbul'da

⁵²⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=146359.

⁵²¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=157601.

⁵²² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=201981.

⁵²³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=58419.

⁵²⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=30780.

⁵²⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=42481.

⁵²⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=46439.

⁵²⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=46440.

⁵²⁸ İsmail Paşa, *age.*, II, 496; *Kehhâle, age.*, XIII, 288.

⁵²⁹ Eyyüp Said Kaya, "Sinan Efendi", *DİA*, XXXVII, 229.

⁵³⁰ Eyyüp Said Kaya, "Sinan Efendi", *DİA*, XXXVII, 228.

⁵³¹ Taşkörizâde, *age.*, s. 489; *Kehhâle, age.*, XIII, 288.

⁵³² Bu medrese günümüzde Amasya İl Müftülüğü Büyükağa Hafızlık Kur'an Kursu olarak hizmet vermektedir.

⁵³³ Eyyüp Said Kaya, "Sinan Efendi" *DİA*, XXXVII, 229.

Sahn-ı Semân'ında aralarında bulunduğu bazı medreselerde⁵³⁴ hocalık yapan müellif, 946'da (1539-40) Halep Kadılığına, 945'de (1547) İstanbul Kadılığına tayin edildi. On gün sonra Kazasker oldu.⁵³⁵ Bir müddet Süleymaniye Daru'l-Hadis'i müderrisliği de yapan Yusuf Efendi, 986'da (1578) İstanbul'da vefat etti.⁵³⁶

Eseri

*Müntehabât-ı Mesâbih Tercümesi*⁵³⁷

Begavi'nin *Mesâbihu's-Sünne*'sine yapılan tercümedir; fakat "Sinan Efendi" maddesini yazan Eyyüp Said Kaya, bu eserin Sinan Efendi'ye izafesinin şüpheli olduğunu belirtmektedir.⁵³⁸

2.37. ÂLİM SİNAN EFENDİ (ö. 986/1578)

Hayatı

Hayatı hakkında fazla malumat olmayan müellif, Muğla köylerinden Leyne'lidir.⁵³⁹

Eseri

*Mesâbih Tercümesi*⁵⁴⁰

Eserin bir nüshası Muğla Kütüphanesinde dir.⁵⁴¹ Ayrıca eserin bir yazması Manisa İl Halk Kütüphanesi Manisa Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu 45 Ak Ze 261/1 numarada 1b-245a varaklar arasında, *Terceme-i Mesâbihüs-Sünme* isminde mevcut olup eser Türkçe'dir.⁵⁴²

2.38. LATİFİ ABDÜLLATİF EFENDİ (LATİFİ ÇELEBİ) (ö.

⁵³⁴ Taşkörizâde, *age.*, s. 489.

⁵³⁵ Taşkörizâde, *age.*, s. 490; Eyyüp Said Kaya, "Sinan Efendi" *DİA*, XXXVII, 229.

⁵³⁶ Taşkörizâde, *age.*, s. 490; Eyyüp Said Kaya, "Sinan Efendi" *DİA*, XXXVII, 229; İsmail Paşa, *age.*, II, 496; Kehhâle, *age.*, XIII, 288.

⁵³⁷ Eyyüp Said Kaya, "Sinan Efendi" *DİA*, XXXVII, 229.

⁵³⁸ Eyyüp Said Kaya, "Sinan Efendi" *DİA*, XXXVII, 229.

⁵³⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 184.

⁵⁴⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 184.

⁵⁴¹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 184.

⁵⁴² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=31722.

990/1582)

Asıl adı Lütfullah b. Abdullah el-Kastamonî'dir.⁵⁴³

Hayatı

Edebiyatçılardan ve hal tercemeleri ulemasından olup Kastamonu'ludur.⁵⁴⁴ Müellif "Latîfî" mahlasını kullanır. Çünkü divân şiirinde genellikle her şairin bir mahlası vardır. Mahlas seçimi, şairin kendi mesleği, babasının mesleği, ses güzelliği, hattatlık, ressamlık, güzellik, vücûd özellikleri ve psikolojik hal gibi vasıflardan dayanır. Müellif, "Latîfî"yi mahlas olarak seçişini şöyle açıklar: "*İsmüm Abdul-latîf olduğu tağrîb ile Latîfî tahallus itdüm. Yâ-yı nisbîsi Cenab-ı Bârîye râcidur. Zira ism-i latîf esmâ-yı ilahdan ism-i zâtdur*" der.⁵⁴⁵ Latîfî, çeşitli memuriyet görevlerinden sonra Belgrat İmaret Kâtipliği görevinde de bulunup⁵⁴⁶ daha sonraları Hz. Eyyüb Ensârî vakfına kâtip olmuştur. Hicrî 990 (1582) tarihinde Mısır'dan İstanbul'a gelen bir gemi içerisinde olduğu halde şiddetli kasırgadan dolayı boğularak vefat etmiştir.⁵⁴⁷

Eseri

*Subhatü'l-Uşşak-Sohbetü'l-Uşşak*⁵⁴⁸

Müellif eserini 100 Hadîs-i Şerîf tercüme ederek oluşturmuştur.⁵⁴⁹ Ayrıca eserdeki hadisler kıtalar halindedir.⁵⁵⁰

Eserin farklı kütüphanelerde Türkçe birçok yazması mevcuttur. Bunlar, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 4744 numarada 14 varak olarak,⁵⁵¹ 06 Mil Yz A 3439/2 numarada 18a-30b varaklar arasında bulunan Arapça hadis mecmuasıdır.⁵⁵² Ayrıca, 06 Mil Yz A 4420/1 numarada 1b-16a

⁵⁴³ İsmail Paşa, *age.*, I, 747.

⁵⁴⁴ Mehmet Tahir, *age.*, III, 94; Ahmet Sevgi, "Latîfî" *DİA*, XXVII, 111; İsmail Paşa, *age.*, I, 747.

⁵⁴⁵ Ahmet Sevgi, *Lâtîfî Hayatı ve Eserleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987, s. 10.

⁵⁴⁶ Ahmet Sevgi, "Latîfî", *DİA*, XXVII, 111.

⁵⁴⁷ Mehmet Tahir, *age.*, III, 94; Ahmet Sevgi, "Latîfî", *DİA*, XXVII, 111; İsmail Paşa, *age.*, I, 747.

⁵⁴⁸ Mehmet Tahir, *age.*, III, 94; Ahmet Sevgi, "Latîfî", *DİA*, XXVII, 112; İsmail Paşa, *age.*, I, 747.

⁵⁴⁹ Mehmet Tahir, *age.*, III, 94; http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=129992.

⁵⁵⁰ Ahmet Sevgi, "Latîfî", *DİA*, XXVII, 112.

⁵⁵¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2612.

⁵⁵² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2613.

varaklara arasında,⁵⁵³ 06 Mil Yz A 7180/3 numarada 16b-21b varaklar arasında⁵⁵⁴ ve 06 Mil Yz A 9168/1 numarada 1b-12b varaklar arasında;⁵⁵⁵ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Isparta İl Halk Kütüphanesi Bölümü 32 Hk 1459/2 (vr. yok)⁵⁵⁶ numarada; Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 2644/4 numarada 22b-36b varaklar arasında⁵⁵⁷ ve 45 Hk 2926/3 numarada 46b-53a varaklar arasında;⁵⁵⁸ Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 741/2 numarada 17a-35a varaklar arasında;⁵⁵⁹ Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü R-5720 numarada 15 varak⁵⁶⁰ ve R-5583 numarada 8 varak olarak;⁵⁶¹ Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 05 Ba 901/2 numarada 55a-66a varaklar arasında,⁵⁶² 05 Ba 1055/10 numarada 137b-147a varaklar arasında⁵⁶³ ve 05 Ba 911/5 numarada 64b-77b varaklar arasında;⁵⁶⁴ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Gaziantep İl Halk Kütüphanesi Bölümü 27 Hk 321 numarada 20 varak olarak;⁵⁶⁵ Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Ms.or.oct 2826 Staatsbibliothek, Berlin numarada 26b-42a varaklar arasında;⁵⁶⁶ İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 1816/2 numarada 70b-82a varaklar arasında;⁵⁶⁷ İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü Y-131/2 numarada 4b-19a varaklar arasında⁵⁶⁸ ve Y-178 numarada 23 varak;⁵⁶⁹ İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 172/4 numarada 29b-40b varaklar arasında;⁵⁷⁰ Mevlana Müzesi Konya Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları Bölümü 5167/2 numarada (vr. yok);⁵⁷¹

⁵⁵³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2614.

⁵⁵⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=129992.

⁵⁵⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=150614.

⁵⁵⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=10459.

⁵⁵⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=25738.

⁵⁵⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=31709.

⁵⁵⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=27825.

⁵⁶⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=102020.

⁵⁶¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=102024.

⁵⁶² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=28288.

⁵⁶³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=75544.

⁵⁶⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=75546.

⁵⁶⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=29690.

⁵⁶⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=93132.

⁵⁶⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=100704.

⁵⁶⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=104009.

⁵⁶⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=104012.

⁵⁷⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=116551.

⁵⁷¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=122439.

Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi 43 Va 69/3 numarada 27 varak⁵⁷² ve 43 Va 734/7 numarada 11 varak;⁵⁷³ Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu 34 Atf 277/3 numarada 25-43 varaklar arasında;⁵⁷⁴ Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi Zeytinoğlu Koleksiyonu 43 Ze 69/3 numarada 92-119 varaklar arasında⁵⁷⁵ ve 43 Ze 734/7 numarada 158a-168+5 varaklar arasında;⁵⁷⁶ İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Manzum 803 numarada (vr. yok)⁵⁷⁷ ve 34 Ae Manzum 804 numarada (vr. yok)⁵⁷⁸ ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Konya İl Halk Kütüphanesi Bölümü 42 Kon 3416 numarada (vr. yok)⁵⁷⁹ olmak üzere toplam 30 adet yazma eserdir. Eser tamamı Türkçe'dir.

Şiir üslubuyla kaleme alınan bu eserde müellif, söze Cenâb-ı Hakk'ı överek başladıktan sonra Hz. Peygamberin önemine ve üstünlüğüne vurgu yapmış, daha sonra eserini te'lif sebebini zikretmiştir. Te'lif sebebi olarak da Hz. Peygamberin kırk hadis ezberleyen ve öğreten kimseye şefaatinin vacip olacağını öğrenmesi ve bunu hak etmek niyetinde olmasını göstermektedir.⁵⁸⁰

Bu girişten sonra müellif kısa hadislerden bir demet seçerek bunları sıraya dizmiş ve hepsini Türkçe birer dörtlük içinde izah etmiştir. Ancak kırk hadis meydana getirmek için yola çıktığını bizzat kendisi ifade etmesine rağmen bu sözünde durmamış ve hadis sayısını kırktan fazla yaparak bu hadislerin hepsini aynı üslûpla tercüme etmiştir. Hadislerin seçiminde belli bir esas gözetilmemiştir.⁵⁸¹

2.39. ZENBİLLİZÂDE FUDAYL ÇELEBİ (ö. 991/1583)

Asıl adı Fudayl b. Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Cemâlî'dir.⁵⁸²

Hayatı

⁵⁷² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=155697.

⁵⁷³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=155704.

⁵⁷⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=158254.

⁵⁷⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=163117.

⁵⁷⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=164282.

⁵⁷⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=190834.

⁵⁷⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=190835.

⁵⁷⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=194703.

⁵⁸⁰ Yıldırım, *age.*, s. 108; Ahmet Sevgi, *Lâtîfî Hayatı ve Eserleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 126-127.

⁵⁸¹ Yıldırım, *age.*, s. 108; Ahmet Sevgi, *Lâtîfî Hayatı ve Eserleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 129-132.

⁵⁸² *Kehhâle, age.*, VIII, 77.

920'de (1514) İstanbul'da doğdu. Cemâleddin Aksarâyî'nin torunu ve Zenbilli Ali Efendi'nin oğlu olması sebebiyle Zenbillizâde yanında Cemâlîzâde lakabıyla da anılır.⁵⁸³ Babası gibi faziletli bir şahsiyet olan Fudayl Çelebi, İstanbul'da tahsilini yaptıktan sonra müderrislik yaparak ve ilmi çalışmalar yaparak hayatını geçirdi.⁵⁸⁴ Bir müddet Halep ve Bağdat kadılığı⁵⁸⁵ da yapan Fudayl Çelebi, 969 (1561-62) yılında getirildiği Mekke kadılığından 971'de (1563) emekliye ayrıldı. III. Murad'ın kazaskerlik teklifini geri çevirdiği gibi Şeyhülislâm Hâmid Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık görevini de kabul etmedi. Ömrünün geri kalan kısmını eğitim ve öğretim faaliyetleriyle geçirdi; aralarında Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'nin de bulunduğu birçok âlim yetiştirdi.⁵⁸⁶ H. 991 yılında vefat etmiştir.⁵⁸⁷

Eseri

*Ta'likat ale's-Sahihî'l-Buharî*⁵⁸⁸

2.40. SELÂMÎ İZNÎKÎ (ö. 993/1585)

Asıl adı Mustafa b. Abdullah el-İznîkî'dir.⁵⁸⁹

Hayatı

İzniklidir.⁵⁹⁰ Tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek Fatih ve Süleymaniye camileri kürsü şeyhliği yapmıştır. H. 993 yılında vefat etmiştir.⁵⁹¹

Emir Buhâri tekkesi avlusuna defnedilmiştir.⁵⁹²

Eseri

⁵⁸³ Ferhat Koca, "Fudayl Çelebi, Zenbillizâde", *DİA*, XIII, 207.

⁵⁸⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 474.

⁵⁸⁵ Kehhâle, *age.*, VIII, 77.

⁵⁸⁶ Ferhat Koca, "Fudayl Çelebi, Zenbillizâde", *DİA*, XIII, 207-208.

⁵⁸⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 474; Kehhâle, *age.*, VIII, 77.

⁵⁸⁸ Mehmet Tahir, *age.*, I, 475; Kehhâle, *age.*, VIII, 77; Ferhat Koca, "Fudayl Çelebi, Zenbillizâde", *DİA*, XIII, 208.

⁵⁸⁹ İsmail Paşa, *age.*, II, 386.

⁵⁹⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 182.

⁵⁹¹ İsmail Paşa, *age.*, II, 386.

⁵⁹² Mehmet Tahir, *age.*, I, 182.

*Hadîsi Erbaîn Şerhi*⁵⁹³

2.41. ABDÜLMECİD B. NASÛH (ö. 996/1588)

Asıl adı Abdülmecid b. Nasûh b. İsrail er-Rûmî'dir.⁵⁹⁴

Hayatı

Amasya'ya bağlı Lâdik⁵⁹⁵ kasabasında doğdu.⁵⁹⁶ Babası Nasûh Efendi devrin âlim, zâhid ve âbidlerinden biri olup Zeyniye tarikatı postnişini idi.⁵⁹⁷

Abdülmecid Efendi zâhîrî ilimlerle iştigali yanında tasavvufa da ilgi duymuş ve babasından tarikat eğitimi alarak Zeyniye tarikatının seçkinlerinden biri olmuştur.⁵⁹⁸

Abdülmecid Efendi, zâhîrî ilimlerde mütehassıs bir kimse olmasına rağmen daha çok zühd esasına dayalı bir hayat yaşadı ve tasavvufî sohbetler verdi. Etkili vaaz ve nasihatleri sayesinde devrinin önemli şahsiyetlerinden biri oldu ve geniş halk kitlelerinin takdirini topladı.⁵⁹⁹

Tosya'da vefat ettiği bilinmekte⁶⁰⁰ ise de vefat tarihi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. 960 (1552)⁶⁰¹, ve 973 (1565)⁶⁰² tarihleri onun vefat yılı olarak gösterilmiş, ancak yapılan araştırmalarda 996 (1588) tarihinin en isabetli rakam olduğu sonucuna varılmıştır.⁶⁰³

Eserleri

*Safâu's-Sâlihîn*⁶⁰⁴

⁵⁹³ İsmail Paşa, *age.*, II, 386; Mehmet Tahir, *age.*, I,182; Kâtip Çelebi, *age.*, II, 319.

⁵⁹⁴ İsmail Paşa, *age.*, I, 555; Kehhâle, *age.*, VI, 171.

⁵⁹⁵ Şu anda burası Samsun iline bağlı bir ilçedir.

⁵⁹⁶ Mehmet Tahir, *age.*, I, 45.

⁵⁹⁷ Taşköprüzâde, *age.*, s. 429.

⁵⁹⁸ İsmail Paşa, *age.*, I, 555.

⁵⁹⁹ Demir, *age.*, s. 292.

⁶⁰⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 45.

⁶⁰¹ İsmail Paşa, *age.*, I, 555.

⁶⁰² Mehmet Tahir, *age.*, I, 45.

⁶⁰³ Demir, *age.*, s. 293.

⁶⁰⁴ Ufuh Hayta, Hayatı ve Eserleriyle Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî ve “*Cevâhiru'l-Kur'ân ve 'z-Zevâhiru'l-Furkân*” adlı Tefsir Risâlesinin İlmî Değeri, UÜİFD, XVI, Sayı, II, 2007, s. 352; İsmet Aktürk, *Abdülmecîd b. Nasûh'n Hadisçiliği ve Sürûrun-Nazırın adlı Risalesindeki*

Buhârî (ö. 256/869) ve Müslim'in (ö. 261/874) *es-Sahih*'leriyle İbn Melek'in (ö. 821/1418'den sonra) *Mabarikul-Ezhâr*'ından alınmış kırk hadisten oluşmaktadır.⁶⁰⁵ Eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 8066/3 numarada Arapça bir yazması mevcuttur.⁶⁰⁶

Eserin tam adı *Safâu's-Sâlihîn fi Ehâdîsi'l-Mürselin min Sahih-u Müslim ve'l-Buhârî*'dir. Müellif eserine besmele, hamdele ve salveyle başladıktan sonra kırk hadis derleyeni öven hadisi rivayet farklılıklarıyla eserin adını zikretmeksizin Nevevî'den (ö. 676/1277) aktarmıştır. Ardından Müellif bu derlemeyi niçin yazdığını şu şekilde açıklamıştır: "Allah Resûlü'nün (sav) müjdesine ulaşmak, onun sünnetini ihya etmek ve hoşnutluğunu kazanmak amacıyla selef âlimlerinin kırk hadis derlemelerini görünce Muhammed b. Hasan es- Sâğâni'nin *Meşariku'l-Envâr*'ından *Sahihu'l-Buhârî* ve *Sahihu Müslim*'den kırk hadis derleme fikri zihnime yerleşti."⁶⁰⁷

*Surûrü'n-Nâzirîn*⁶⁰⁸

Eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 8066/4 numarada 134b-175a varaklar arasında⁶⁰⁹ ve bir yazması mevcuttur.

*Riyâzu's-Sâlimîn*⁶¹⁰

Eser, Mustafa b. Ali tarafından 29 şevval h. 1070 yılında istinsah edilmiştir. Eserin dili Arapçadır. 139 varaktan oluşmuştur. Atabey Medresesi'nden Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'ne devredilmiştir ve 37 Hk 122 numarada II+130+VII varaklar arasında bir yazması bulunmaktadır.⁶¹¹

Müellif risalesinde kırk ayet ve kırk hadis derlemiştir. Eserin telif sebebini açıkladıktan sonra müellif, kırk hadis derlemekle ilgili hadisi zikretmiştir. Hadisi nereden aldığını ve hangi sahabinin rivayet ettiğini hadisin metnini vermeden

Hadislerin Tahriri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, s. 17.

⁶⁰⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=26412.

⁶⁰⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=26412.

⁶⁰⁷ Aktürk, *age.*, s. 17.

⁶⁰⁸ Hayta, *agm.*, s. 352; Aktürk, *age.*, s. 19.

⁶⁰⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=26420.

⁶¹⁰ Aktürk, *age.*, s. 19.

⁶¹¹ Aktürk, *age.*, s. 19; http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=38087

önce siyah mürekkeple zikretmiştir. Kırk hadisten yedisi muttefekun aleyhtir. Altısı *Sahihu'l-Buhârî*'den, on biri *Sahihu Müslim*'den, dokuz tanesi *Fethu'l-Menna*'dan, kalanları *Mealimu't-Tenzil*'den *Tefsiru'l-Kurtubi*'den, *Tefsiru'l-Vasit*'ten, biri *Nüzülü's-Sairin*'den *el-Fütühatü'l-Mekkiyye*'den alınmıştır. Risaledeki ilk hadis “*Gerçekten cennete ilk girecek zümre Bedir gecesi ay suretinde, ondan sonra girecek olanlar gökyüzündeki parlak yıldızların ziyası suretinde olacak. Her birine iki eş verilecek ki, bacaklarının ilikleri etin arkasından görünecek. Cennette bekâr olmayacak.*” mealindeki hadistir. Bu risalede *Sahihu'l-Buhârî* ve *Sahihu Müslim*'den alınan hadislerin Şerhleri genellikle *Mebâriku'l-Ezhar*'dan alınmıştır.⁶¹²

*Risâle Mine'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye*⁶¹³

*Tekmiletü'l-Beyân*⁶¹⁴

Müellif, bir haberde Hz. Peygamber'in “*Âlem dört şey üzere bina edilmiştir: âlimlerin ilmi, emirlerin adaleti, zenginlerin cömertliği ve fakirlerin sabri*” buyurduğunu görünce insanları bu hasletlere teşvik etmek için bu özelliklere sahip kişilerin menkıbelerini hadis ve haberlerden aktararak konunun önemini vurgulayacağını belirtmiştir.⁶¹⁵

Muhteva olara bu risale çoğunlukla zayıf hadislerden oluşmaktadır. Bu durum risalenin değerini düşürmektedir. Ancak risalenin usûlü dikkat çekicidir. Burada takip edilen usûl ile Beyhakî (ö. 458/1066)'nin *Şuâbu'l-Îmân*'da takip ettiği yöntem benzerlik arz etmektedir. göyle iki eser de bir hadisi Şerh etmek, kapsamını tespit etme gayretiyle oluşturulmuştur. Risalenin bu yönüyle bir değer taşıdığı söylenebilir.⁶¹⁶

Eserin Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu 34 Atf 379/2 numarada 8-44 varaklar arasında bir yazması bulunup eser Arapça'dır.⁶¹⁷

⁶¹² Aktürk, *age.*, s. 20-21.

⁶¹³ Hayta, *agm.*, s. 352.

⁶¹⁴ Hayta, *agm.*, s. 352; Aktürk, *age.*, s. 21.

⁶¹⁵ Aktürk, *age.*, s. 22.

⁶¹⁶ Aktürk, *age.*, s. 24.

⁶¹⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=158276.

*Arafâtü'l-Ârifîn li'l-Vukûf fi Mevkîfi'l-İbâdeti Rabbi'l-Âlemîn (Kırk Hadis)*⁶¹⁸

Eserin Milli Kütüphane-Ankara, Nevşehir, Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi Bölümü 50 Ür 427/3 numarada 88b-108b varaklar arasında *Erbeûne Hadîsen* isminde⁶¹⁹ ve Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 3761/4 numarada 107b-156a varaklar arasında *Erbeûne Hadîsen* isminde⁶²⁰ yazmaları mevcuttur.

Müellif bu eserinin önsözünde, Hz. Peygamberin kırk hadis ezberleyen ve öğreten kimselere şefaathane edeceğine dair hadisten hareketle bu eserini kaleme aldığını belirten müellif, sözü uzatmadan hadislerin tercüme ve şerhlerine geçmiştir. 40 hadis içeren eserin ilk beş hadisi dışındaki rivayetlerin tamamı Buhârî ve Müslim ile ikisinin ittifak ettikleri hadislerden oluşmaktadır. Hadislerin kaynakları mutlaka zikredilmiş, nakleden sahâbînin ismi verilmiş, farklı rivyeti varsa peşinden hatırlatılmış, hadisin önce Arapça olarak kısaca izahı yapılmış, daha sonra tercümesi verilerek gereken şerhler yapılmıştır. Sağlam kaynaklardan nakledildikleri için hadisler sıhhat açısından değerlendirilmemiştir.⁶²¹

Seçilen hadislerin belli bir konuya hasredilmedikleri görülmektedir. İmân, ibadet ve ahlak gibi değişik konularda rivayetlere yer verilmiştir. Şerh esnasında gereken yerlerde gramer tahlilleri yapılmış, başka kaynaklardan nakledilen bilgilere eser veya müellif adı belirtilerek işaret edilmiştir. Metinler arasında yeri geldikçe müellife ait şiirler de zikredilmektedir.⁶²²

Kırk hadisler üzerinde çalışan ve bu eseri de değerlendiren Abdülkadir Karahan'ın burada geçen hadislerin mevzu olduğunu öne sürmesi eserin sadece baş kısmına baktığını göstermekte ve ilk beş hadisten sonrakileri iyi tahlil etmediği anlaşılmaktadır. Onun bu eseri çok değersiz bulması edebî bir metotla değil de hadisçi üslubuyla kaleme alınmış olmasından kaynaklanmaktadır.⁶²³

⁶¹⁸ Hayta, *agm.*, s. 352; Abdülkadir Karahan, "Kırk Hadis" *DİA*, XXV, 471; Aktürk, *age.*, s. 25.

⁶¹⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=37254.

⁶²⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=50257.

⁶²¹ Yıldırım, *age.*, s. 110.

⁶²² Yıldırım, *age.*, s. 110.

⁶²³ Yıldırım, *age.*, s. 110-111.

*Mecmâu'l-Fedâil ve Menbâu'l-Hasâil*⁶²⁴

Eser, Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi 693 numaralı mecmuanın 31b-80a varakları arasında yer almaktadır. H. 1027/1618 yılında Rusçuk kadısı Cafer b. Müstecâm tarafından istinsah edilmiştir.⁶²⁵

Müellif bu eserinde ise güzel, üstün, hayırlı insanların, amellerin, sözlerin neler olduğunu başlıklarda göstermiş, onlarla ilgili hadisleri sıralamıştır. Araya açıklama girmemiş, herhangi bir yerde ayet zikretmemiştir. Bu sadelikle müellifin, insanları iyiliğe, güzelliğe, hayra davet ettiğini, hürmet edilmesi gereken insanları tekrar gündeme getirdiğini, yapılması gereken fiilleri, ihya edilmesi gereken sünnetleri tekrar vurgulamış olduğunu görmekteyiz. Kitaptaki hadisler, *Nüzûlü's-Sairin*'den seçilmiş olduğu için eserde uydurma hadisler bulunmaktadır.⁶²⁶

2.42. MUHAMMED B. BEDRÜDDİN el-MÜNŞÎ (ö. 1000/1592)

Asıl adı Muhyiddin Muhammed b. Bedrüddin Mahmut el-Hanefî es-Saruhanî'dir.⁶²⁷

Hayatı

Manisa/Saruhan sancağına bağlı Akhisar'dandır.⁶²⁸ İlk tahsilini memleketi ve Manisada tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek âlimlerden Ebu'l-Leys Uleysî ve Cafer Efendiden icazet almıştır.⁶²⁹ Türk, Arap ve Fars edebiyatlarına vukufu ve bu dillerde edebî risâleler kaleme alması sebebiyle "Münşî" diye meşhur olmuştur.⁶³⁰

Münşî Efendi'nin hizmetini daha ziyade Kadılık alanında görmekteyiz. Bu mesleği sevdiği ve tercih ettiği için, tahsilini tamamladığı yıl arzusu doğrultusunda bir müddet Mısır'a Kadı olarak tayin edilmiş ve meslek hayatının

⁶²⁴ Aktürk, *age.*, s. 30.

⁶²⁵ Aktürk, *age.*, s. 30.

⁶²⁶ Aktürk, *age.*, s. 31.

⁶²⁷ İsmail Paşa, *age.*, II, 232; Âdem Yerinde, "Münşî", *DİA*, XXXII, 22.

⁶²⁸ Mehmet Tahir, *age.*, I, 392; İsmail Paşa, *age.*, II, 232.

⁶²⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 392.

⁶³⁰ Âdem Yerinde, "Münşî", *DİA*, XXXII, 22.

uzunca bir kısmını bu görevde geçirmiştir.⁶³¹ Bu görevden sonra Hacca giden Münşi Efendi döndükten bir müddet sonra, h. 1000 yılında Mekke’de⁶³² vefat ederek Cennetü’l-Bâki’ye defnedilmiştir.⁶³³

Eseri

*ed-Dürrü’l-Manzûd fî’l-Haberi’l-Mevrûd – Hadîs-i Erbaîn Şerhi*⁶³⁴

Eserin İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları R. 347 numarada 51 varak olarak Türkçe bir yazması bulunmaktadır.⁶³⁵

Kırk hadis tercümesi olan eserin Türkçe mukaddimesinde Hz. Peygamber ve ümmeti, şefaât, Ehl-i beyt ve Kureyş’le ilgili bazı âyet ve hadislerin açıklaması yapılmıştır. Kitapta Türkçe ve Farsça şiirler de bulunmakla birlikte asıl dili Arapça’dır.⁶³⁶ Bu kırk hadis derlemesinde mevcut hadislerin hepsinin sahih olduğunu söylemek mümkün değildir. Senetlere ve kaynaklara da işaret edilmemiştir. Dil ve üslûb oldukça ağırdır. İfadede sanata önem verilmiştir.⁶³⁷

2.43. TATAR İBRAHİM EFENDİ (ö. 1001/1592)

Asıl adı İbrahim b. Abdillâh el-Kırîmî’dir.⁶³⁸

Hayatı

İbrahim Efendi Kırım’da doğmuş, ilme istidadı ve parlak zekâsıyla âlimlerin ilgisini çekmiş ve ilim tahsilinde onlardan büyük ilgi görmüştür. Medrese tahsilini bu bilgilerle tamamladıktan sonra İstanbul’a gelmiş ve Halvetî büyüklerinden Nureddinzâde’nin hizmetine girmiştir. Şeyhinin isteğiyle Küçük Ayasofya civarındaki Halveti Zaviyesi’nde şeyhlik postuna oturan İbrahim Efendi müritlerine vaaz ve nasihatın dışında tefsir ve hadis dersleri de okutmuştur.⁶³⁹

⁶³¹ Demir, *age.*, s. 152.

⁶³² İsmail Paşa, *age.*, II, 232; Mehmet Tahir, *age.*, I, 392.

⁶³³ Mehmet Tahir, *age.*, I, 392; İsmail Paşa, *age.*, II, 232; Âdem Yerinde, “Münşî”, *DİA*, XXXII, 22.

⁶³⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 393; Demir, *age.*, s. 153.

⁶³⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=89817.

⁶³⁶ Âdem Yerinde, “Münşî”, *DİA*, XXXII, 23.

⁶³⁷ Yıldırım, *age.*, s. 113.

⁶³⁸ İsmail Paşa, *age.*, I, 27; Kehhâle, *age.*, I, 54.

⁶³⁹ Demir, *age.*, s. 308-309.

İbrahim Efendi bu ilmi ve tasavvufi hizmetleri yürütürken h. 1001 yılında vefat etmiştir.⁶⁴⁰

Eseri

*Şerhu'l-Hadîsi'l-A'tânî es-Seb'a'l-Mesânî*⁶⁴¹

2.44. ALÂEDDİN ALİ DEDE el-BOSNEVÎ (ö. 1007/1598)

Asıl adı Ali b. el-Hac Mustafa Aleaddin el Bosnevî'dir.⁶⁴²

Hayatı

Bosna'nın Mostar kasabasında doğdu.⁶⁴³ Dinî ilim tahsilinden sonra tasavvufa ilgi duyarak Halvetî şeyhlerinden Bosnalı Bâlî Efendi'nin halifesi Nûreddinzâde'ye intisap etti. Muhâdarât adlı eserinde, Macaristan'da Sigetvar Kalesi civarında Kanûnî için inşa edilen türbede bir süre türbedarlık yaptığını söyleyen Ali Dede, türbenin yanındaki Halvetî Tekkesi'nin şeyhliğinde bulundu ve "türbe şeyhi" unvanıyla tanındı.⁶⁴⁴ Daha sonra 1593 yılında III. Murad tarafından makam-ı İbrâhim'i yenilemek göreviyle gönderildiği⁶⁴⁵ Mekke'de bir müddet kalmıştır.⁶⁴⁶ Hicrî 1007 yılında Sakotvar muhaberesinde Solnak kalesinde şehit oldu⁶⁴⁷ ve Sigetvar'daki makamına defnedildi.⁶⁴⁸

Eseri

*Envâru'l-Meşârik*⁶⁴⁹

Eserin, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Safranbolu İzzet Mehmet Paşa Koleksiyonu, 67 Saf 49 numarada 155 varaklık Arapça bir yazması

⁶⁴⁰ İsmail Paşa, *age.*, I, 27; Demir, *age.*, s. 309; Kehhâle, *age.*, I, 54; Hayruddin b. Mahmut b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Ziriklî ed-Dimeşki, *el-Âlâm: Kamusu Teracim li Eşheri'r-Ricali ve'n-Nisai mine'l-Arabi ve'l-Musta'rabin ve'l-Müşteşrikin*, Beyrut: Daru'l-İlim, 2002, I, 30.

⁶⁴¹ Demir, *age.*, s. 309.

⁶⁴² İsmail Paşa, *age.*, I, 669.

⁶⁴³ M. Serhan Tayşi, "Ali Dede, Bosnevî", *DİA*, II, 386; Kehhâle, *age.*, VII, 243.

⁶⁴⁴ M. Serhan Tayşi, "Ali Dede, Bosnevî", *DİA*, II, 386.

⁶⁴⁵ M. Serhan Tayşi, "Ali Dede, Bosnevî", *DİA*, II, 386.

⁶⁴⁶ Kehhâle, *age.*, VII, 243.

⁶⁴⁷ İsmail Paşa, *age.*, I, 669; Kehhâle, *age.*, VII, 243.

⁶⁴⁸ M. Serhan Tayşi, "Ali Dede, Bosnevî", *DİA*, II, 386.

⁶⁴⁹ İsmail Paşa, *age.*, I, 669.

bulunmaktadır.⁶⁵⁰

2.45. VÂLİ-İ KADÎM (ö. 1007/1598)

Hayatı

Yapılan araştırmalarda Vâli mahlasını kullanan dört şair bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bunlar, Kadı Ahmed Efendi (ö. 1007/1598), Kuloğlu (X. /XVI. Asır), Seyyid Abdurrahman Efendi (ö. 1107/1695) ve Diyarbakırlı Hasan Ağa'dır (ö. 1151/1738).⁶⁵¹ Vâli-i Kadîm olarak tarif edilen⁶⁵² söz konusu müellifin bu dört zattan hangisi olduğunu kestirmek mümkün olmamıştır. Gerçi, müellifin tercüme üslûbunun (X/XVI.) asır sonu veya (XI/XVII.) asır başlarına uygun düştüğü göz önüne alınır⁶⁵³ ve Vâli'nin 1007 (1598) tarihinde vefat etmiş olan Yeni Pazarlı Kadı Ahmed Efendi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu görüşü te'yid edecek esaslı bir bilgi bulunamaması sebebiyle kesin bir neticeye varılamamıştır.⁶⁵⁴

Eserleri

*şerhi Hadîs-i Erbaîn*⁶⁵⁵

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih bölümü 5427 numarada kayıtlı mecmuanın 189b-193b varakları arasında yer alan kırk hadis tercümesi ve şerhi Vâli Efendi'ye aittir.⁶⁵⁶

Türkçe olarak kaleme alınan bu kırk hadis şerhinde müellif Allah, Peygamber ve imân hakkında bilgiler veren girişten sonra eserini te'lif sebebini izaha geçmiştir. Dediğine göre o, Hz. Peygamberin kırk hadis ezberleyen kimsenin fazileti hakkındaki hadisini düşünerek bu işe başlamış ve Resûlullah'ın şefaatine nail olmayı umarak ikmâl etmiştir. Önce hadisi zikredip akabinde bir

⁶⁵⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=14083.

⁶⁵¹ Yıldırım, *age.*, s. 114.

⁶⁵² Mehmed Tahir, *age.*, II, 481.

⁶⁵³ Yıldırım, *age.*, s.114.

⁶⁵⁴ Yıldırım, *age.*, s. 114.

⁶⁵⁵ Yıldırım, *age.*, s. 115.

⁶⁵⁶ Yıldırım, *age.*, s. 115.

dörtlkle bunu tercüme ve izah eden Vâlî Efendi eseri için kısa hadisler seçmeye özen göstermiş, ancak bu hadislerin seçiminde bir prensip gözetmemiştir.⁶⁵⁷

*Şerhi Hadîs-i Erbaîn*⁶⁵⁸

Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi bölümü 438 numarada kayıtlı mecmuanın lb-8b varakları arasında yer alan yazma, Vâlî Efendi'nin sözü edilen eseri olup bir kırk hadis tercümesidir.⁶⁵⁹

Eserine uzun bir önsözle başlayan Vâlî, burada telif gerekçesini açıklarken bu çalışmasıyla Hz. Peygamberin şefaatine nail olmayı hedeflediğini belirtmektedir. Dediğine göre o, bu maksatla bu kırk hadisini derlemiş ve bitirmekle de büyük mutluluk duymuştur.⁶⁶⁰

Derlediği hadislerin sahih olması konusunda özen gösterdiğini belirten Vâlî, çalışması için kısa hadisler seçmiş ve bunları dörtlükler halinde şerh etmiştir. Naklettiği hadislerin önce sahâbî râvisine işaret etmiş sonra metnini zikretmiş, Hz. Peygamberin ismine yer vermemiştir. Kaynaklara da rumuzlarla işaret ettiği görülmektedir. Ancak bir kısım hadislerde bu rumuzların yer almadığı görülmüştür. Haşiyede yer alan notlarda sahâbî râvilerin tercüme-i hallerine yer verilmektedir.⁶⁶¹

2.46. NEVÎ YAHYA EFENDİ (ö. 1007/1599)

Asıl adı Yahya b. Pir Ali b. Nasûh el-Kostantînî er-Rûmî'dir.⁶⁶²

Hayatı

Malkarahıdır.⁶⁶³ Babası Pir Ali, Ankara'dan Malkara'ya yerleşmiş olan Nasuh Halifenin oğludur.⁶⁶⁴ İlk eğitimini babasından alan Nev'î, 950'de (1550) İstanbul'a giderek Karamanî Ahizâde Ahmed Efendi'den Davutpaşa medresesinde

⁶⁵⁷ Yıldırım, *age.*, s. 115.

⁶⁵⁸ Yıldırım, *age.*, s. 115.

⁶⁵⁹ Yıldırım, *age.*, s. 115.

⁶⁶⁰ Yıldırım, *age.*, s. 115.

⁶⁶¹ Yıldırım, *age.*, s. 116.

⁶⁶² İsmail Paşa, *age.*, II, 470.

⁶⁶³ Mehmet Tahir, *age.*, II, 251.

⁶⁶⁴ Nejat Sefercioğlu, "Nev'î", *DİA.*, XXXIII, 52.

ve Mehmet Efendi'den Sahn'da dersler aldı.⁶⁶⁵ İstanbul'da çeşitli medreselerde de müderrislik yapan Nev'î 1007 (1599)'da vefat etti.⁶⁶⁶ Yüksek seviyede tasavvuf terbiyesi almış bir şair olan Nev'î, III. Murad'ın yakın ilgisini görmüş, sultandan başka hiç kimseden armağan kabul etmemiş, dünya nimetlerine değer vermediği için eline geçen bütün servetini ihtiyaç sahiplerine dağıtmış, öldüğünde hiçbir varlığı çıkmadığı için cenaze masrafları padişah tarafından karşılanmıştır.⁶⁶⁷

Eseri

*Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn*⁶⁶⁸

Nev'î'nin Gelibolu'da Mesih Paşa müderrisi iken 977 (1569) yılında kaleme aldığı kırk hadis tercümesidir. Bir kısmı Molla Câmî'den alınan, bir kısmı da yaygın olarak bilinen hadisler konularına göre dört bölümde toplanarak kıta şeklinde tercüme edilmiştir. Eser üzerine iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Gülçin Aras, *Nev'î'nin Nevâ-yı Uşşak ve Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserleri, 1997, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Semra Köse, *Nev'î'nin Nevâ-yı Uşşak, Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn ve Faslün fî Fazîleti'l-Işk* adlı eserleri, 2001, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).⁶⁶⁹

Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş bölümü 50 numarada kayıtlı mecmuanın 4b-10a varakları arasında yer alan yazma, Nev'î'nin sözü edilen eseri olup Türkçedir.⁶⁷⁰

Bir kırk hadis derlemesi olan ve Türkçe olarak manzum bir şekilde kaleme alınmıştır. Eserin uzunca önsözünde müellif Allah'a hamd ve Resûlü'ne övgüden sonra kırk hadis hıfzedenin fakihlerle haşır olacağını ve şefaate nail olacağını bildiren hadisi duyduğunu ve buna binâen bu konuda bir çalışma yapmaya karar vererek ve bu eserini te'lif ettiğini belirtmektedir.⁶⁷¹

⁶⁶⁵ Nejat Sefercioğlu, "Nev'î", *DİA.*, XXXIII, 52.

⁶⁶⁶ İsmail Paşa, *age.*, II, 470; Mehmet Tahir, *age.*, II, 251.

⁶⁶⁷ Nejat Sefercioğlu, "Nev'î", *DİA.*, XXXIII, 52.

⁶⁶⁸ Nejat Sefercioğlu, "Nev'î", *DİA.*, XXXIII, 53.

⁶⁶⁹ Nejat Sefercioğlu, "Nev'î", *DİA.*, XXXIII, 53.

⁶⁷⁰ Yıldırım, *age.*, s. 118.

⁶⁷¹ Yıldırım, *age.*, s. 118.

Nev'î Efendi'nin kırk hadis derlemesi dört kısımdan oluşmakta ve her kısımda onar hadis yer almaktadır. Bu kısımlar; 1. Hikmet ve mev'iza, 2. Tevazu ve muhabbet, 3. Sıdk ve sadâkat, 4. Çeşitli konular başlıklarından oluşmaktadır. Hadisler bilinen meşhur rivayetlerden seçilmiş olup sıhhatleri konusunda tereddüt bulunmamaktadır. Çalışma için genelde kısa hadisler tercih edilmiştir. Rivayetlerin senedleri hazfedilmiş, râvi sahâbîye işaret edilmemiş, sıhhat açısından değerlendirmelere de yer verilmemiştir. Daha çok edebî havanın hâkim olduğu eserde her hadis bir dörtlük içinde tercüme edilmiş, uzunca olan bir kaç hadis ise iki dörtlük içinde açıklanmıştır.⁶⁷²

2.47. ÂLİ MUSTAFA EFENDİ (ö. 1008/1600)

Asıl adı Mustafa b. Ahmed b. Abdülmevlâ er-Rûmi'dir⁶⁷³

Hayatı

Âli Mustafa Efendi 948 (1541) yılında Gelibolu'da doğdu.⁶⁷⁴ On altı yaşlarında başlayan medrese eğitimini 968 (1560) yılında İstanbul'da tamamlaması üzerine medrese müderrisi olmak üzere müracaatta bulunmuşsa da netice alamamış bunun üzerine Şehzâde Selim'e (II. Selim) (982/1574) divân kâtibi olmuştur. İki yıl süren bu görevinden sonra 970 (1562)'de Şam Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa'nın kâtipliğine getirilmiş ve altı yıl bu görevle Şam'da kalmıştır.⁶⁷⁵

977-985 (1569-1577) yılları arasında sekiz yıl süreyle Bosna Beylerbeyi Ferhat Paşa'nın (ö. 1004/1595) yanında divân kâtipliği yapmış olan Âli'nin 985 (1577) yılından sonra bu defa İran ve Kafkas cephesine gönderilen Lala Mustafa Paşa'nın divân kâtipliğini yaptığı bilinmektedir.⁶⁷⁶

Amasya Sancakbeyliği, Kayseri Sancakbeyliği, Şam Beylerbeyliği gibi görevleri de kısa aralıklarla ifâ etmiş olan⁶⁷⁷ Âli, 1009 (1600) yılı başlarında

⁶⁷² Yıldırım, *age.*, s. 119.

⁶⁷³ İsmail Paşa, *age.*, II, 387.

⁶⁷⁴ Bekir Kütükoğlu, "Âli Mustafa Efendi", *DİA*, II, 414.

⁶⁷⁵ Bekir Kütükoğlu, "Âli Mustafa Efendi", *DİA*, II, 414.

⁶⁷⁶ Bekir Kütükoğlu, "Âli Mustafa Efendi", *DİA*, II, 414.

⁶⁷⁷ Bekir Kütükoğlu, "Âli Mustafa Efendi", *DİA*, II, 414.

Cidde Sancakbeyliğine tayin edilerek oradaki görevine başlamışsa da bu görevi kısa sürmüş ve aynı yıl içinde Cidde’de vefat etmiştir.⁶⁷⁸

Eserleri

*Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn*⁶⁷⁹

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih bölümü 5427 numarada kayıtlı mecmuanın 156b-159a varakları arasında yer alan yazma, manzum bir kırk hadis şerhi olup Âlî Mustafa Efendi’ye aittir. Türkçe olarak kaleme alınmıştır.⁶⁸⁰

Eserine yine şiir üslûbunda uzunca bir giriş ile başlayan müellif Allah'a hamd, Resûlüllah’a salât-ü selâmdan sonra kendi hali ve durumundan da bahsederek eserini yazış amacını bildirmiştir. Dediğine göre o, bu eserini 55 yaşlarında bulunduğu sırada kaleme almış ve yazdığı çeşitli eserler arasında bir kırk hadis şerhi bulunmadığı için te’lif etmiştir.⁶⁸¹

Âlî, kırk hadis tercümesinde hadisleri aruz kalıplarına uyacak şekilde manzum parçaların içinde zikretmek gibi tatbiki güç yeni bir tarz geliştirmiştir. Kendisinin belirttiğine göre bu eserindeki hadisleri aruzun değişik on altı bahrine uygulamıştır.⁶⁸²

Dörtlükler halinde kaleme alınan eserde ilk üç mısralarda hadisin tercümesi ve izahı yapılmış, dördüncü mısradan itibaren hadisin metni zikredilmiş, bu arada kâfiyeler aynen uygulanmıştır. Seçilen hadislerin hemen hemen tamamının ahlâkî konulan içerdiği görülmektedir. Eserde hadisçilik anlayışından çok edebî anlayış hâkimdir. Hadislerin genelde güvenilir eserlerden alındığı dikkat çekmektedir.⁶⁸³

⁶⁷⁸ Mehmet Tahir, *age.*, III, 11; İsmail Paşa, *age.*, II, 387.

⁶⁷⁹ Yıldırım, *age.*, s. 121.

⁶⁸⁰ Yıldırım, *age.*, 121.

⁶⁸¹ Yıldırım, *age.*, 121.

⁶⁸² Yıldırım, *age.*, 122.

⁶⁸³ Yıldırım, *age.*, 122.

Kırk hadis şerhi ibaresiyle sona ermiştir. Bu eserin ikinci bir yazması Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa bölümü 2791 numaralı mecmuanın 56b-66a varakları arasında bulunmaktadır.⁶⁸⁴

*Hadîsi Erbaîn*⁶⁸⁵

Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa bölümü 2791 numarada kayıtlı mecmuanın 66a-74a varakları arasında yer alan yazma, Âlî'nin bahse konu eseri olup Türkçedir.⁶⁸⁶

Âlî bu kırk hadis tercümesinde de yukarıdaki eserinde takib ettiği metodu aynen uygulamıştır. Hadislerin yine ağırlıklı olarak ahlâkî konularla ilgili oldukları görülmektedir. Çalışmada hadisçilikten ziyâde edebî yön üzerinde durulmuştur.⁶⁸⁷

Kırk hadisler üzerinde çalışma yapan Abdülkadir Karahan'ın, müellifin yukarıdaki kırk hadisinden uzun uzun bahsettiği halde bu kırk hadisine hiç değinmemesi bu eserini görmediğini göstermektedir. Zaten Şehid Ali Paşa nüshasında iki kırk hadis peş peşe gelmesi bunları bir kırk hadis gibi görmeye müsait olduğu için pek çok kimsenin bu nüshayı fark etmemiş olması doğaldır.⁶⁸⁸

Âli Mustafa Efendi'nin bu iki eseri Hasan Aksoy tarafından “Mustafa Âli'nin Manzum Kırk Hadis Tercümelere” adıyla yayımlanmıştır.⁶⁸⁹

2.48. BÂKİ (ö. 1008/1600)

Asıl adı Abdülbâki b. Mahmud⁶⁹⁰

Hayatı

Osmanlılarca “Melikü’ş-Şuara-Şairlerin Hükümdarı” olarak anılan büyük bir şair olan Bâki İstanbul’da doğmuştur.⁶⁹¹ Küçük yaşta tahsil hayatına başlamış

⁶⁸⁴ Yıldırım, *age.*, 122.

⁶⁸⁵ Yıldırım, *age.*, 122.

⁶⁸⁶ Yıldırım, *age.*, 122.

⁶⁸⁷ Yıldırım, *age.*, 122.

⁶⁸⁸ Yıldırım, *age.*, 123.

⁶⁸⁹ Abdülkadir Karahan, “Kırk Hadis” *DİA*, XXV, 471.

⁶⁹⁰ İsmail Paşa, *age.*, I, 448; Mehmet Çavuşoğlu, “Bâkî”, *DİA*, IV, 537.

⁶⁹¹ Mehmet Çavuşoğlu, “Bâkî”, *DİA*, IV, 537; Mehmet Tahir, *age.*, II, 52-53; İsmail Paşa, *age.*, I,

ve memuriyet hayatında Kazaskerlik rütbesine kadar ulaşmış olan müellifimiz H. 1008 yılında vefat ederek Edirnekapi'da medfündür.⁶⁹² Eşiğine kadar geldiği halde bir türlü erişemediği şeyhülislâmlık bir tarafa bırakılırsa, daha gençlik çağından itibaren gittikçe artan bir takdir görerek yüksek mevkilere ve devamlı bir şöhrete ulaşan Bâkî, dünya nimetlerinin zevkini çıkarmasını bilen, talihin birçok lutfunu elde etmiş bir şairdir. Meslek hayatındaki geçici bazı iniş çıkışlara mukabil devrini yaşadığı dört hükümdar zamanında hep el üstünde tutulmuş, Kanûnî'nin saltanatı sırasında çağının en büyük şairi sayılarak kendisine lâyük görülen “Sultânü’ş-Şuarâ” unvanını asırlar boyunca korumuştur. Bâkî'nin şöhreti ve eserleri Anadolu ve Rumeli'yi aşip Azerbaycan, İran ve Irak'tan Hicaz'a, nihayet Hint saraylarına kadar yayılmış bulunmaktaydı.⁶⁹³

Eseri

*Risale-i Hadîs-i Şerife*⁶⁹⁴

Müellif bu risale de Hz. Halid (r.a.)'den rivayet edilen hadisleri toplamıştır.⁶⁹⁵

2.49. HÜSEYİN KEFEVÎ (ö. 1010/1601)

Asıl adı Hüseyin b. Rüstem el-Kefevî er-Rûmî'dir.⁶⁹⁶

Hayatı

Kırım'ın liman şehri Kefe'de doğup büyüdüğünden Kefevî nisbesiyle tanındı.⁶⁹⁷ İlk tahsilini Kefe'de yaptığı anlaşılan Hüseyin Efendi eserlerinde çeşitli vesilelerle kendi hayatının önemli safhalarından bahseder: Kefe'de emlak sahibi tanınmış bir tâcir iken dünyadan el çekip ilim tahsili için İstanbul'a gitmiş, Kanûnî Sultan Süleyman devrinin sonlarında İstanbul'daki medreselerde dinî ve aklî ilimleri okumuştur. II. Selim zamanında Miftah Medresesi'ne müderris

448.

⁶⁹² Mehmet Tahir, *age.*, II, 52-53; İsmail Paşa, *age.*, I, 448.

⁶⁹³ Mehmet Çavuşoğlu, “Bâkî”, *DİA*, IV, 539.

⁶⁹⁴ Mehmet Tahir, *age.*, II, 53.

⁶⁹⁵ Mehmet Tahir, *age.*, II, 53.

⁶⁹⁶ İsmail Paşa, *age.*, I, 291; Kehhâle, *age.*, IV, 7.

⁶⁹⁷ Cemil Akpınar, “Kefevî Hüseyin Efendi”, *DİA*, XXV, 186.

olmuştur. 985 (1577) yılı sonlarında annesiyle birlikte İstanbul'a dönen Hüseyin Kefevî'nin tekrar müderrisliğe başlayıncaya kadar ne yaptığı bilinmemektedir. Atâî'ye göre 990'da (1582) Fâtîma Sultan Medresesi'ne müderris tayin edilmiş, 993 Saferinde Şah Hûban Medresesi'ne nakledilmiştir. 999'da Dursunzâde Abdülbâki Efendi'den boşalan Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan Medresesi'nde görevlendirilen Kefevî 1002 Ramazanında Sahn-ı Semân müderrisi oldu. Yavuz Selim (1003/1595) ve Süleymaniye Dârü'l-Hadis (1004/1595) medreselerindeki hizmetinden sonra 1007 yılı Şâban ayında mahreç mevleviyetlerinden Kudüs kadılığına tayin edildi. Buradan 1008 Şevvalinde (Nisan 1600) Mekke kadılığına gönderildi.⁶⁹⁸ 1010'da (27 Ağustos 1601) Mekke'de vefat etti.⁶⁹⁹

Eserleri

*Ta'likât ale'l Buhârî 'ş-Şerîf ilâ Hadîsi 'l-Gusl*⁷⁰⁰

Kefevî'nin Süleymaniye Dârü'l-Hadis Medresesi'nde *Sahih-i Buhârî* okuttuğu esnada yazdığı sanılan bu açıklayıcı notlar gusül hadislerine kadar gelmektedir.⁷⁰¹

*Şerhu 'l-Müslim ile 'n-Nısf*⁷⁰²

Müellifin *Sahih-i Müslim* üzerine yazdığı notlarını eserin yarısına kadar getirdiği kaydedilmişse de bu iki eserin nüshalarına rastlanmamıştır.⁷⁰³

2.50. KADRÎ (ö. 1013/1604)

Hayatı

Kadrî mahlası ile yazan ve ismine dair kesin bilgi elde edilemeyen Seyyid Kadrî Efendi'nin hayatı hakkında hiç bir bilgiye rastlanamamıştır.⁷⁰⁴

⁶⁹⁸ Cemil Akpınar, "Kefevî Hüseyin Efendi", *DİA*, XXV, 186.

⁶⁹⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 323; İsmail Paşa, *age.*, I, 291; Kehhâle, *age.*, IV, 7; Cemil Akpınar, "Kefevî Hüseyin Efendi", *DİA*, XXV, 186.

⁷⁰⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 324; İsmail Paşa, *age.*, I, 291.

⁷⁰¹ Cemil Akpınar, "Kefevî Hüseyin Efendi", *DİA*, XXV, 187.

⁷⁰² Mehmet Tahir, *age.*, I, 324; İsmail Paşa, *age.*, I, 291; Kehhâle, *age.*, IV, 7.

⁷⁰³ Cemil Akpınar, "Kefevî Hüseyin Efendi", *DİA*, XXV, 187.

⁷⁰⁴ Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, s. 214.

Tuhfe-i atebe-i aliyye isimli eserinin iç kapağındaki bir nottan anlaşıldığına göre o bu eserini Sultan III. Mehmed (saltanatı: 1004-1012/1595-1603) için tercüme etmiş ve ona takdim etmiştir. Bu bilgidен hareketle onun 1004-1012 (1595-1603) tarihleri arasında hayatta olduğu ortaya çıkmaktadır. Sultan III. Mehmed devrinde yaşayan Kadrî'ler araştırıldığında bu isme en uygun kişi olarak Nakîbü'l-eşrâf Abdülkadir Efendi (ö. 1013/1604) görülmekte ise de bu konuda şimdilik kesin bir şey söylemek mümkün değildir.⁷⁰⁵

Eseri

*Tuhfe-i Atebe-i Âliyye*⁷⁰⁶

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye bölümü 1055 numarada kayıtlı yazma, Seyyid Kadrî'nin sözü edilen eseri olup Türkçe'dir. 430 varaktan oluşmaktadır. Eserin aslının ismi *Risâle-i Âliyye* olup el-Vâiz diye bilinen İranlı Hüseyin Kâşifi (ö. 910/1504) isimli müellife aittir. Aslı Farsça olarak kaleme alınmış, Kadrî Efendi tarafından da Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Kimliği ile ilgili net bilgi bulunmayan Kadrî Efendi hakkında malûmat verirken Abdülkadir Karahan bu kimsenin Sultan III. Mehmed (1012/1603) döneminde Nakîbü'l-eşraf lığa getirildiği bilinen Seyyid Kadrî olduğu kanaatini taşıdığını bildirmektedir.⁷⁰⁷

Esere yazdığı mukaddimede mütercim, Farsça bir eser tercüme etmeyi düşündüğü sırada eline bu Risâle-i aliyyenin geçtiğini ve kırk hadis ezberleme ve öğretmenin faziletine dair hadisin teşviki ile bu eseri tercüme ettiğini ifade etmektedir. Kadrî, bu eserini sekiz asla ve her aslın muhtevasında yer alan beş vasla ayırarak tasnif etmiştir. Vasılların ana başlıklarını; 1. Tevhid, imân, İslâm, Hz. Peygamberin vasıfları, evliya-i kiram, 2. İbâdetler ve onlara taallûk eden meseleler, 3. Kur'an'ın fazileti, icazı, duâ ve zikirler, 4. Güzel ahlak ve huylar, 5. Çirkin huylar ve fisk sayılan işler, 6. Zaman, mekân, yiyecek, içecek ve giyecekler, 7. Yönetim âdabı, mal ve mülk sahiplerinin durumu, 8. Her konudan

⁷⁰⁵ Yıldırım, *age.*, s. 123.

⁷⁰⁶ Yıldırım, *age.*, s. 124.

⁷⁰⁷ Yıldırım, *age.*, s. 124.

çeşitli hadisler olarak özetlemek mümkündür. Böylece bütün vasıllar kırka tamamlanmıştır.⁷⁰⁸

Bu konulara dair zikredilen kırk hadis uzun uzun şerh edilmiş, bu şerh esnasında âyetler, hadisler, nükteler, misaller, hikâyeler ve konuya uygun beyitler kullanılmış ve bir nevî vaaz kitabı oluşturulmuştur. Zikredilen hadisler bir muhaddis edasıyla değil de bir vaiz üslubuyla değerlendirilmiştir. Eser çok sade ve akıcı bir üslûp ile tercüme edilmiştir.⁷⁰⁹

2.51. MUHYÎ EFENDİ (ö. 1014/1605)

Asıl adı Muhyiddin Muhammed b. Abdullah el-Edirnevî'dir.⁷¹⁰

Hayatı

Müellifimiz Edirne'lidir.⁷¹¹ Tahsilini memleketinin ulemasından tamamladıktan sonra bir müddet uzlete çekilmiş ve dini eserlerin mutalasına devam etmiştir. Daha sonra bir müddet Edirne kadılığı yapmıştır.⁷¹² Bu görevden sonrada Mısır'a gitmiş ve h. 1014 yılında vefat etmiştir⁷¹³. Vefat tarihiyle alakalı "Muhyî-i Gülşenî" maddesini yazan Tahsin Yazıcı h. 1017 rakamını vermektedir.⁷¹⁴ Kabri Gülşenî dergâhındadır.⁷¹⁵

Eserleri

*Şerhu'l-Erbain*⁷¹⁶

*Şerhi Hadîs-i Cibril*⁷¹⁷

⁷⁰⁸ Selahaddin Yıldırım, *age.*, s. 124.

⁷⁰⁹ Selahaddin Yıldırım, *age.*, s. 124.

⁷¹⁰ İsmail Paşa, *age.*, II, 237.

⁷¹¹ Mehmet Tahir, *age.*, 1,151; Tahsin Yazıcı, "Muhyî-i Gülşenî", *DİA*, XXXI, 80.

⁷¹² Mehmet Tahir, *age.*, 1,152.

⁷¹³ İsmail Paşa, *age.*, II, 237; Mehmet Tahir, *age.*, 1,152.

⁷¹⁴ Tahsin Yazıcı, "Muhyî-i Gülşenî", *DİA*, XXXI, 80.

⁷¹⁵ Mehmet Tahir, *age.*, 1,152.

⁷¹⁶ İsmail Paşa, *age.*, II, 237; Mehmet Tahir, *age.*, 1,152.

⁷¹⁷ Mehmet Tahir, *age.*, 1,152; Tahsin Yazıcı, "Muhyî-i Gülşenî", *DİA*, XXXI, 80.

Eserin Kahire-Mısır Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü 9109/11 (vr. yok)⁷¹⁸ ve 23 numarada 2 varaklık yazmaları bulunmaktadır⁷¹⁹ ve her iki eser de Türkçe'dir.

2.52. HÂKÂNÎ MEHMED BEY (ö. 1015/1606)

Asıl adı Muhammed b. Abdülcélil er-Rûmî'dir.⁷²⁰

Hayatı

Hâkânî'nin hayatı hakkındaki bilgiler de yeterli değildir. Kaynaklar onu İstanbullu olarak gösteriyorsa da doğum tarihi hakkında bilgi vermezler. Vezîr-i âzam Ayas Paşa'nın (946/1539) torunlarından Mahmud isimli bir kişinin oğludur. Beyânî'nin ifadesinden gençliğinde iyi bir eğitim gördüğü ve Arapça ile Farsça da bildiği kaydedilen Hâkânî'nin saray çevresinde yetiştiği anlaşılmaktadır.⁷²¹ Sancakbeyliği yaptığı söylenebilir.⁷²² Hayatının sonlarına doğru hac görevini yerine getirmek maksadıyla Hicaz'a gitmiş, döndükten bir müddet sonra da 1015 (1606) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.⁷²³ Hâkânî'nin ölümüne Kafzâde Fâizî, "*Hâkânî Bey ukbâya göçtü*" (1015/1606) mısramını tarih düşürmüştür. Mezarı Edirnekapı'da Mihrimah Sultan Camii hazîresindedir. Muallim Nâci mezarının başında 300 yıllık bir ağaç bulunduğunu, mezarın baş tarafındaki yuvarlak taşın üzerinde cuma ve pazartesi geceleri yakılan bir kandil asıldığını, yeşile boyanmış cephesinde de "*Hüvelbâki Hille-i Hâkânî hasretler ruhiyün el-Fâtiha*" şeklinde bozuk bir ibarenin yazılı olduğunu bildirmektedir Hadîkatü'l-cevâmi'de mezar taşının yazısız olduğu ifade edildiğine göre bu ibare daha sonra yazılmış olmalıdır.⁷²⁴

Eseri

⁷¹⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=111219.

⁷¹⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=100435.

⁷²⁰ İsmail Paşa, *age.*, II, 237.

⁷²¹ Mustafa Uzun, "Hâkânî Mehmed Bey", *DİA*, XV, 166.

⁷²² Mehmed Süreyya, *age.*, II, 264.

⁷²³ Mehmet Tahir, *age.*, II, 171; İsmail Paşa, *age.*, II, 237.

⁷²⁴ Mustafa Uzun, "Hâkânî Mehmed Bey", *DİA*, XV, 167.

*Miftâhu'l-Fütûhât fî Şerhi'l-Erbâîn Manzum-Terceme-i Hadîsi'l-Erbâîn*⁷²⁵

Eserin farklı kütüphanelerde birçok yazması mevcuttur. Bunlar, Ankara Milli Kütüphane Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu Bölümü 06 Mil Yz A 5433⁷²⁶ numarada 63 varak; Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 21 Hk 1003 numarada 101 varak;⁷²⁷ Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Bölümü 06 Hk 100 numarada 87 varak;⁷²⁸ Kahire Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Talat 5 numarada 126 varak;⁷²⁹ Mısır Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü 8527/1⁷³⁰ numarada (vr. yok); İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları E.H. 680 numarada 87 varak;⁷³¹ Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi Râşid Efendi 138/1 numarada 1b-57a varaklar arasında;⁷³² İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Bölümü 34 Ae Manzum 809⁷³³ numarada (vr. yok) ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Konya İl Halk Kütüphanesi Bölümü 42 Kon 3491/1 numarada 1a-86a varaklar arasında⁷³⁴ bulunmaktadır. Ayrıca buralardaki tüm yazmalar Türkçedir.

Kırk hadis tercümesi olan eser, aruzun “müfteilün müfteilün fâilün” kalıbıyla ve mesnevi şeklinde yazılmış olup türünün başarılı örneklerinden biri sayılmaktadır. 1011’de (1602) başlanıp 1012’de (1603) Hz. Peygamber’in doğum gecesinde tamamlanan bu eser de Sadrazam Cigalazâde Sinan Paşa’ya sunulmuştur.⁷³⁵

Eserine uzun bir hamdele ve salvele ile esere giriş yapan müellifin bu çalışması bir kırk hadis derlemesi olup, hadislerin Türkçe’ye tercümesinden ibarettir. Önsözde belirtildiğine göre eserin te’lif sebebinin temelinde kırk hadis ezberleyen ve öğrenen kimsenin şefaate nail olacağına dair rivayetin müjdesi

⁷²⁵ İsmail Paşa, *age.*, II, 237; Kâtip Çelebi, *age.*, II, 319; Abdülkadir Karahan, “*Kırk Hadis*” *DİA*, XXV, 471.

⁷²⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2627.

⁷²⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=10308.

⁷²⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=59684.

⁷²⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=93949.

⁷³⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=107810.

⁷³¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=109105.

⁷³² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=115474.

⁷³³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=190840.

⁷³⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=200765.

⁷³⁵ Mustafa Uzun, “Hâkânî Mehmed Bey”, *DİA*, XV, 168.

yatmaktadır. Bu düşünce ile Hâkânî, Mevlânâ Câmî'nin (898/1492) kırk hadisini esas alarak ve bunlardan çok az bir kısmını değiştirerek yeni bir derleme yapmış, daha sonra derlediği hadisleri güçlü üslûbu sayesinde manzum olarak tercüme ve şerh etmiştir. Bu tercüme ve şerh esnasında pek çok evliya, enbiyâ ve ashâb menkıbesi anlatmış ve bunlarla hadislere açıklık getirmeye çalışmıştır. Kullanılan Türkçe çok sade olup herkes tarafından anlaşılabilir açıklıktadır. Şerhte her hadisin açıklaması 10 beyit ile yapılmıştır. Hikâye ve menkıbe ile ilgili kısımlar ise 40 ile 50 beyit arasında değişmektedir.⁷³⁶

Konu birliği bulunmayan, ancak daha çok iman, ahlâk ve iyiliği emirle kötülükten sakındırma konularına dair hadisler içeren bu kırk hadis derlemesinde hadisçilik anlayışından çok edebî yön ağır basmıştır. Hadislerin senedleri ve râvileri üzerinde hiç durulmamış, kaynaklarına işaret edilmemiş, sıhhat açısından değerlendirmede bulunulmamıştır.⁷³⁷

2.53. BERGAMALI İBRAHİM (ö. 1014/1606)

İbrahim b. Hüsameddin el-Bergamavî'dir.⁷³⁸

Hayatı

Bergamalı olan müellif tahsilini tamamladıktan sonra medreseleri devrederek nihayet Sinan Paşa Dâru'l-Hadis müderrisliğine tayin oldu. 10 yıl kadar bu görevde kalan müellif h. 1014 yılında vefat etmiştir.⁷³⁹ İbrâhim Efendi'nin özellikle hadis, tefsir ve kelâm ilimleriyle meşgul olduğu bilinmektedir. Bu ilimlerle ilgili pek çok risâlesinin ve bazı eserlere yaptığı şerh ve ta'likatının bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.⁷⁴⁰

Eseri

*Envâru'l-Bevârik fî Tertîbi't-Teşrîhi'l-Meşârik*⁷⁴¹

⁷³⁶ Selahaddin Yıldırım, *age.*, s. 127.

⁷³⁷ Selahaddin Yıldırım, *age.*, s. 127.

⁷³⁸ İsmail Paşa, *age.*, I, 28.

⁷³⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 355; Kehhâle, *age.*, I, 113; Metin Yurdagül, "Bergamalı İbrahim", *DİA*, V, 495-496

⁷⁴⁰ Metin Yurdagül, "Bergamalı İbrahim", *DİA*, V, 496.

⁷⁴¹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 355; İsmail Paşa, *age.*, I, 28; Kehhâle, *age.*, I, 113.

Muhaddis Radyyyüddin Sâgânî (ö. 379/990)'nin Meşâriku'l-envârî'n-nebeviyye adlı eserine İbn Melek (ö. 821/1418) tarafından yapılan *Meşâriku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr* adlı şerhin yeni bir usul ile tertip edilmiş şeklidir. Bergamalı İbrâhim eserin mukaddimesinde, bu kaynağa müracaat edenlerin istifadesini kolaylaştırmak amacıyla, onu *Mesâbihu's-Sünne* tarzında her babın hadislerini “sihâh” ve “hısân” diye ikiye ayırarak yeniden düzenlediğini kaydeder.⁷⁴²

Eserin, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Haraççioğlu Koleksiyonu 16 Ha 196 numarada IV+5b-263 varaklar arasında bir yazması olup eser Arapça'dır.⁷⁴³

2.54. DURSUNZÂDE ABDULLAH FEVZİ EFENDİ (ö. 1015/1606)

Asıl adı Abdülbâki b. Dursun b. er-Rûmi'dir.⁷⁴⁴

Hayatı

Hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmayan müellifimiz, bir müddet Üsküdar naibliği yapmıştır. Bu görevden azledildikten sonra h. 1015⁷⁴⁵ yılında İstanbul'da vefat etmiştir.⁷⁴⁶ Kabri Fatih semti civarında Kadı Çesmesi yakınında Âbid Çelebi mescidi avlusundadır.⁷⁴⁷

Eseri

*Tuhfetü'l-Hasnâi fî'ş-Şerhi alâ Mieti Hadîsin min Meşâriki'l-Envâr*⁷⁴⁸

2.55. VAHYİZÂDE EBÛ ABDULLAH (ö. 1018/1609)

Asıl adı Muhammed b. Ahmed el-İznîkî Ebû Abdillâh er-Rûmî el-Hanefî'dir.⁷⁴⁹

⁷⁴² Metin Yurdagül, “Bergamalı İbrahim”, *DİA*, V, 496.

⁷⁴³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=71608

⁷⁴⁴ İsmail Paşa, *age.*, I, 448; Kehhâle, *age.*, V, 72.

⁷⁴⁵ Vefat tarihiyle ilgili Tahir Efendi h. 1019 tarihini vermiştir.

⁷⁴⁶ Kehhâle, *age.*, V, 72; İsmail Paşa, *age.*, I, 448.

⁷⁴⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 456.

⁷⁴⁸ İsmail Paşa, *age.*, I, 448; Mehmet Tahir, *age.*, I, 457; Kehhâle, *age.*, V, 72.

⁷⁴⁹ İsmail Paşa, *age.*, II, 239; Kehhâle, *age.*, VIII, 230.

Hayatı

Müellif İzniklidir.⁷⁵⁰ İlk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra tahsiline İstanbul'da devam ettirmiştir.⁷⁵¹ Ömrünün sonlarına doğru Üsküdar'da Atik Vâlîde Dâru'l-Hadisi'nde muhaddis olarak görev yapmıştır.⁷⁵² H. 1018 yılında vefat etti⁷⁵³ ve Atik Vâlîde Sultan Camii Şerifi mihrabı önüne defnedildi.⁷⁵⁴

Eseri

*Haşîye alâ Meşâriki 'l-Envâr*⁷⁵⁵

2.56. HAYDARZÂDE MUHAMMED FEYZİ EFENDİ (ö. 1025/1616)

Asıl adı Haydarzâde Feyzi Kefevî'dir.⁷⁵⁶

Hayatı

Aslen Kırım'da bulunan Kefe'dendir.⁷⁵⁷ Doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Gençliği ve yetişme tarzı hakkında da bilgi edinilemeyen Kefevî tasavvufa meyletmiş ve bu yönüyle meşhur olmuştur. Halveti tarikatı usûlüne göre seyr-i sulûkünü tamamladıktan sonra icazet almış ve irşad hizmetiyle uğraşmıştır ve 1025 (1616) tarihinde vefat etmiştir.⁷⁵⁸

Eseri

*Şerhi Hadîs-i Erbaîn-Ravzatü 'l-İbâd*⁷⁵⁹

⁷⁵⁰ Kehhâle, *age.*, VIII, 230; Mehmet Tahir, *age.*, I, 217.

⁷⁵¹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 217.

⁷⁵² İsmail Paşa, *age.*, II, 239; Mehmet Tahir, *age.*, I, 217; Kehhâle, *age.*, VIII, 230.

⁷⁵³ İsmail Paşa, *age.*, I, 28; Kehhâle, *age.*, VIII, 230. Vefatıyla ilgili Tahir Efendi H. 1108 tarihini vermektedir.

⁷⁵⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 217.

⁷⁵⁵ İsmail Paşa, *age.*, II, 239; Mehmet Tahir, *age.*, I, 217; Kehhâle, *age.*, VIII, 230.

⁷⁵⁶ Mehmet Tahir, *age.*, I, 108.

⁷⁵⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 108.

⁷⁵⁸ Mehmet Tahir, *age.*, I, 108.

⁷⁵⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 108; Abdülkadir Karahan, "Kırk Hadis" *DİA*, XXV, 471.

Trabzon İl Halk Kütüphanesi 61 Hk 492 numarada 50 varak⁷⁶⁰ ve İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Manzum 812 numaralarda (vr. yok) yer alan⁷⁶¹ yazmalar, Feyzi Kefevî'ye aittir ve Türkçe'dir.

Bir kırk hadis derlemesi olan eser geniş muhtevaya sahip olup mesnevi nazım türü ile kaleme alınmıştır. Allah'a hamd, Resûlüllah'a övgü ve Hulefâyı Râşidîn'e hürmet ifadeleri içeren uzun bir giriş ile başlayan eserinde Kefevî, Kırım Hanı II. Gâzî Giray (1016/1607)'ı da uzun uzun methetmiştir.⁷⁶²

Eserdeki hadislerin şerhinde bilinen metodlardan biraz farklı bir usûl izlenmiştir. Zikredilen hadis önce yedi beyitlik bir parça halinde nazmen tercüme ve şerh edilmekte, daha sonra açılan husûsî başlıklar altında hikâyeler, enbiya ve evliya menâkıbı zikredilmektedir. Seçilen hadislerin konusu genelde din ve ahlâktır.⁷⁶³

2.57. MEHMED KEMÂLEDDİN TAŞKÖPRİZÂDE (ö. 1030/1621)

Asıl adı Muhammed b. İsamüddin Ahmed b. Mustafa er-Rûmî'dir.⁷⁶⁴

Hayatı

Mahlası Kemâl olan Taşköprüzâde, Osmanlı-Türk ilim tarihinin seçkin şahsiyetlerinden Taşköprüzâde Ahmed Efendi'nin (ö. 961/1553) oğlu olarak⁷⁶⁵ 959 (1552) tarihinde İstanbul'da doğdu ve burada yetişti.⁷⁶⁶ İlk eğitimini babasından aldıktan sonra, devrinin en seçkin simalarından olan Şeyhülislâm Ebu's-Suûd Efendi (ö. 982/1574) dâhil birçok kimseden aklî ve naklî ilim tahsil etti.⁷⁶⁷ 976 (1568) yılında eğitimini tamamlayarak mülâzım oldu. 984 (1576)'da müderrisliğe terfi etti ve Unkapanı Medresesine tayin edildi. Kadılık görevinde iken çeşitli yerlerde hizmet ettiği bilinmektedir. 1002 (1593)'de Halep kadılığına, 1005 (1596)'de Şam kadılığına, bir yıl sonra 1006 (1597)'da yeniden Halep

⁷⁶⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=49885.

⁷⁶¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=190843.

⁷⁶² Selahaddin Yıldırım, *age.*, s. 129.

⁷⁶³ Selahaddin Yıldırım, *age.*, s. 129.

⁷⁶⁴ İsmail Paşa, *age.*, II, 242.

⁷⁶⁵ İsmail Paşa, *age.*, II, 242.

⁷⁶⁶ Mehmed Süreyya, *age.*, IV, 80.

⁷⁶⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 454; Mehmet İpşirli, "Taşköprüzâde Kemâleddin Efendi", *DİA*, XXXX, 152.

kadılığına getirilmiş, kısa süre için getirildiği Bursa kadılığından sonra da 1008 (1599)'da Galata kadısı, 1009 (1600)'da yeniden Selanik kadısı olmuştur. Uzun süren taşra görevinden sonra 1011 (1603) tarihinde İstanbul kadısı olmuştur.⁷⁶⁸ 1030 (1620) yılında Rumeli Kazaskeri iken Sultan II. Osman'ın (ö. 1032/1622) beraberinde Lehistan seferine çıkmış,⁷⁶⁹ ancak yolda rahatsızlandığı için geri dönmek zorunda kalmıştır.⁷⁷⁰ Dönüş yolunda Tuna nehri üzerinde bulunan İsakça'da 22 Temmuz 1622'de vefat etti.⁷⁷¹ Kemaleddin Efendi, Rumeli kazaskerliği görevi sırasında tarihî ve hukukî açıdan eleştirilen bir fetva verdi. III. Mehmed'in 1595'te tahta çıkışında on dokuz şehzadesini boğdurmasının yol açtığı büyük infialden sonra I. Ahmed'in saltanatı başlarında kardeş katline son verilerek hânedanın en büyük üyesine saltanatın intikali ilkesi benimsenmişti. II. Osman, kardeşi Şehzade Mehmed'i bertaraf etmeye karar verip Şeyhülislâm Hocazâde Esad Efendi'den katil fetvası talep etmiş, ancak Esad Efendi bunu şer'i şerîfe ve teamüle aykırı bularak fetva vermemiş, bunun üzerine padişah muhtemelen şeyhülislâmlık vaadiyle Rumeli Kazaskeri Kemâleddin Efendi'den fetva almıştı. Bu durum devlet ricâli ve ulemâ çevrelerinde tepkiyle karşılanmış ve kazaskerin makam hırsıyla hareket ettiği söylenmişti.⁷⁷²

Eseri

*Miskiyetü'l-Hitâm fi Ehâdîsi Seyyidi'l-Enâm*⁷⁷³

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih bölümü 5427 numarada kayıtlı mecmuanın 171b-185b varakları arasında yer alan yazma, Taşköprizâde'ye ait bir kırk hadis tercümesidir. Türkçe olarak kaleme alınmıştır.⁷⁷⁴

⁷⁶⁸ Mehmed Süreyya, *age.*, IV, 80; Mehmet İpşirli, "Taşköprizâde Kemâleddin Efendi", *DİA*, XXXX, 153.

⁷⁶⁹ Mehmed Tahir, Mehmet Tahir, *age.*, I, 455; Mehmet İpşirli, "Taşköprizâde Kemâleddin Efendi", *DİA*, XXXX, 153.

⁷⁷⁰ Mehmed Süreyya, *age.*, V, 80; Mehmet İpşirli, "Taşköprizâde Kemâleddin Efendi", *DİA*, XXXX, 153.

⁷⁷¹ Mehmed Tahir, Mehmet Tahir, *age.*, I, 455; Mehmet İpşirli, "Taşköprizâde Kemâleddin Efendi", *DİA*, XXXX, 153.

⁷⁷² Mehmet İpşirli, "Taşköprizâde Kemâleddin Efendi", *DİA*, XXXX, 153.

⁷⁷³ Yıldırım, *age.*, s. 131; Mehmet İpşirli, "Taşköprizâde Kemâleddin Efendi", *DİA*, XXXX, 153.

⁷⁷⁴ Yıldırım, *age.*, s. 131; Mehmet İpşirli, "Taşköprizâde Kemâleddin Efendi", *DİA*, XXXX, 153-154.

Taşköprüzâde bu eserinin mukaddimesinde şunları söylemektedir: Döneminde yaşadığı Sultan III. Ahmed (ö. 1149/1736) bir gün bir görevlisi vasıtasıyla kendisine Farsça rubailerle yazılıp Hz. Ali'nin (ö. 40/661) faziletlerini konu edinen kırk hadislik bir eser iletmiş ve bunu Türkçe'ye tercüme etmesini istemiştir. Hadis konusunda pek ihtisas sahibi olmadığını ifade eden ancak bu teklifi geri çeviremediğini de belirten müellif söz konusu hadisleri gördükten sonra bunların çoğunun Şîa taifesi tarafından kullanılan mevzu haberler olduklarını tespit etmiş ve bu durumu Sultan'a bildirmiştir. Sultan bu defa sadece sahih olanların tercüme edilmesini istemiş, Taşköprüzâde de bunlardan en sıhhatli olanları seçmiş, ayrıca Kütüb-ü sitte ve diğer hadis kitaplarını tarayarak Çehâr-ı yâr-ı güzîn hakkında bulduğu kırk hadisi almış ve bunları şerh ederek padişaha sunmuştur. Taşköprüzâde, eserine önce Hz. Ebû Bekir'in (13/ 634) faziletine dair hadisleri naklederek ve şerh ederek başlamış daha sonra Hz. Ömer (24/644), Hz. Osman (36/656) ve Hz. Ali (41/661) ile ilgili rivayetleri sıralamıştır. O, hadislerin sadece sahâbî râvisini zikretmekte, hadis nakledildiği kaynaklara da özellikle işaret etmektedir. Dört Halife'den her biri hakkında onar hadis nakleden Taşköprüzâde eserini her ne kadar sahih hadislerden oluşturmak için yola çıkmışsa da naklettiği rivayetlerin tümünü sahih kabul etmek mümkün değildir.⁷⁷⁵

2.58. OKÇUZÂDE MUHAMMED ŞÂHİ BEY (ö. 1039/1630)

Asıl adı Mir Muhammed b. Muhammed Paşa'dır.⁷⁷⁶

Hayatı

Meşhur münşilerden olup Okçuzâde Muhammed Paşa'nın oğludur.⁷⁷⁷ Medrese eğitimini tamamlamasının ardından 988'de (1580) Şeyhülislâm Mâlûlzâde Mehmed Efendi'den mülâzemet aldı. Aynı yıl Dîvân-ı Hümâyun kâtipliğine geçerek resmî görevine başladı (1580). Ayrıca kendisine zeâmet verildi ve müteferrika grubu içinde yer aldı. 1004'te (1596) sadrazamlığa getirilen Damad İbrâhim Paşa'nın baştezkirecisi oldu. İbrâhim Paşa'nın 1010'da (1601)

⁷⁷⁵ Selahaddin Yıldırım, *age.*, s. 132.

⁷⁷⁶ İsmail Paşa, *age.*, II, 246.

⁷⁷⁷ Christine Woodhead, "Okçuzâde Mehmed Şâhî", *DİA*, XXXIII, 335.

vefatına kadar onun himayesinde kaldı.⁷⁷⁸ Sultan III. Muhammed Han zamanında beşinci defa Dîvân-ı Hümâyûn tevki'i (nişan memuru) olmuş ve 1039'da (1630) yılında vefat etmiştir. Kabri Sümbül Efendi civarında bulunmaktadır⁷⁷⁹

Eserleri

*Ahsenü'l-Hadis fî şerhi'l-Erbaîne Hadîsen*⁷⁸⁰

Müellifin kendi el yazması ile olan yazma nüshası Nûr-u Osmaniye Kütüphanesi'ndedir.⁷⁸¹ Eser ayrıca, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kıbrıs Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Yazmalar Bölümü II. Mahmud Kütüphanesi. 135 numarada 140 varak;⁷⁸² Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü Yz. A 319 numarada 149 varak;⁷⁸³ İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü 1795 numarada 155 varak;⁷⁸⁴ Bosna Hersek Gazi Hüseyin Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü R-5697 numarada 90 varak;⁷⁸⁵ numarada; Mısır Kahire Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü 5537 numarada 124 varak⁷⁸⁶ ve 85265 numarada 89 varak;⁷⁸⁷ Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi Râşid Efendi 152 numarada 156 varak;⁷⁸⁸ Konya Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları Bölümü 6555 numarada 225 varak⁷⁸⁹ ve 1186/55 numarada 50 varak;⁷⁹⁰ New Jersey-Amerika Birleşik Devletleri Princeton Üniversitesi Türkçe Yazmaları Bölümü Garrett Collection Yahuda Series Ottoman Turkish 4030Y numarada (vr. yok)⁷⁹¹; Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 18985 numarada 158 varak,⁷⁹² 06 Mil Yz A

⁷⁷⁸ Christine Woodhead, "Okçuzâde Mehmed Şâhî", *DİA*, XXXIII, 335.

⁷⁷⁹ Mehmet Tahir, *age.*, II, 293; İsmail Paşa, *age.*, II, 246.

⁷⁸⁰ Mehmet Tahir, *age.*, II, 293; İsmail Paşa, *age.*, II, 246; Abdülkadir Karahan, "Kırk Hadis" *DİA*, XXV, 471; Kâtip Çelebi, *age.*, I, 95,129; Christine Woodhead, "Okçuzâde Mehmed Şâhî", *DİA*, XXXIII, 336; Akbaş, *age.*, s. 57.

⁷⁸¹ Mehmet Tahir, *age.*, II, 293.

⁷⁸² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=94214.

⁷⁸³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=96011.

⁷⁸⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=100707.

⁷⁸⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=102027.

⁷⁸⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=107712.

⁷⁸⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=107713.

⁷⁸⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=112123.

⁷⁸⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=112308.

⁷⁹⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=113615.

⁷⁹¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=112711.

⁷⁹² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2436.

31605 numarada 176 varak⁷⁹³ ve 06 Mil Yz A 6355 numarada 112 varak;⁷⁹⁴ Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 3855 numarada 100 varak,⁷⁹⁵ 19 Hk 36475 numarada 166 varak⁷⁹⁶ ve 19 Hk 36545 numarada 110 varak;⁷⁹⁷ Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 4480/1 numarada I+1b-173a+1 varaklar arasında⁷⁹⁸ ve 45 Hk 51655 numarada 99 varak;⁷⁹⁹ Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 21 Hk 8305 numarada 94 varak;⁸⁰⁰ Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 05 Ba 1542/25 numarada 41b-77a varaklar arasında;⁸⁰¹ İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Süleymaniye Aşirefendi Koleksiyonu 34 Sü-Aşir 555 numarada 1b-115a varaklar arasında⁸⁰² ve 34 Sü-Aşir 545 numarada 1b-130b varaklar arasında;⁸⁰³ Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 17735 numarada 140 varak;⁸⁰⁴ İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Bölümü R. 3395 numarada 134 varak,⁸⁰⁵ R. 3405 numarada 124 varak⁸⁰⁶ ve B. 635 numarada 109 varak⁸⁰⁷ ve en son olarak ise Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü Ms.or.oct.20895 numarada 172 varak⁸⁰⁸ olmak üzere toplam yirmi dokuz adet yazması mevcuttur ve bu yazmaların tamamına yakınının dili Arapça'dır.

Ağır bir dille yazılmış olan eser manzum tasavvufî şerhler ve hikâyelerle zenginleştirilmiş kırk hadis tercümesidir.⁸⁰⁹ Okçuzâde matbu olan bu kırk hadisine oldukça uzun bir mukaddimeyle başlamıştır. Eserini te'lif gerekçesini de anlattığı bu mukaddimede o daha önce yaşayan birçok âlimin Peygamberimizin şefaatine layık olabilmek için kırk hadis mecmuası derlediklerini bildirmekte, onlara

⁷⁹³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2437.

⁷⁹⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=2438.

⁷⁹⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=3899.

⁷⁹⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=3900.

⁷⁹⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=3902.

⁷⁹⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=16071.

⁷⁹⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=37364.

⁸⁰⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=20319.

⁸⁰¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=28228.

⁸⁰² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=31814.

⁸⁰³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=31818.

⁸⁰⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=50864.

⁸⁰⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=89943.

⁸⁰⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=89946.

⁸⁰⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=89947.

⁸⁰⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=93146.

⁸⁰⁹ Christine Woodhead, "Okçuzâde Mehmed Şâhî", *DİA*, XXXIII, 336.

benzemek ve o zümreye dâhil olabilmek için kendisinin de böyle bir niyetle bu eserini te'lif ettiğini ifade etmektedir.⁸¹⁰

Okçuzâde hadisleri şerh ederken şu metodları izlemektedir. Önce son mısraı hadisin metninin bir kısmından, ilk üç mısraı da hadisin manasından oluşan bir dördlük zikredilmiş ve burada mana özetlenmiştir. Daha sonra da “tamamü'l-hadis” başlığıyla hadisin tamamının metnini vererek şerhe geçmiştir.⁸¹¹

Eser İstanbul'da 1311 ve 1313 yıllarında iki defa basılmıştır.⁸¹²

*el-Makaamü'l Mahmûd fi'l-Hadisi ve'l-Ahbâr*⁸¹³

Eserin Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi Râşid Efendi 1505 numarada 86 varak olan bir yazması mevcut olan eser Arapça'dır.⁸¹⁴

2.59. AKHİSÂRÎ AHMED RÛMÎ (ö. 1041/1631)

Asıl adı Ahmed b. Muhammed el-Akhisârî'dir⁸¹⁵.

Hayatı

Halvetiye şeyhlerinin âlimlerinden⁸¹⁶ birisi olan müellifimiz Akhisarlıdır. Hicrî 1040⁸¹⁷, 1041⁸¹⁸ veya 1043⁸¹⁹ yılında vefat ettiği rivayet edilmiştir. Akhisar'da Uzun Taş namıyla anılan kabristanda medfundur.⁸²⁰

Eseri

*Mecâlisü'l-Ebrâr ve Mesâlikü'l-Ahyâr*⁸²¹

⁸¹⁰ Yıldırım, *age.*, s. 184.

⁸¹¹ Yıldırım, *age.*, s. 184.

⁸¹² Yılmaz, *age.*, s. 82; Christine Woodhead, “Okçuzâde Mehmed Şâhî”, *DİA*, XXXIII, 336.

⁸¹³ Mehmet Tahir, *age.*, II, 293.

⁸¹⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=122888.

⁸¹⁵ İsmail Paşa, *age.*, I, 142; Kehhâle, *age.*, I, 224.

⁸¹⁶ İsmail Paşa, *age.*, I, 143.

⁸¹⁷ Kehhâle, *age.*, I, 224.

⁸¹⁸ Mehmet Tahir, *age.*, I, 33.

⁸¹⁹ İsmail Paşa, *age.*, I, 143.

⁸²⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 33.

⁸²¹ İsmail Paşa, *age.*, I, 143; Mehmet Tahir, *age.*, I, 33; Kehhâle, *age.*, I, 224.

Bu eser, *Mesâbih-i Şerîf*'ten seçme 100 Hadîs-i Şerîf'in şerh ve tafsilini kapsamaktadır.⁸²²

Eserin, Ankara Milli Kütüphane Adana İl Halk Kütüphanesi Bölümü 01 Hk 734/1 numarada 1a-17a varaklar arasında;⁸²³ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Gaziantep İl Halk Kütüphanesi Bölümü 27 Hk 154 numarada 211 varak;⁸²⁴ Erzurum İl Halk Kütüphanesi 25 Hk 20669 numarada 363 varak;⁸²⁵ Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 21 Hk 1344 numarada 180 varak;⁸²⁶ Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 3789 numarada 290 varak⁸²⁷ ve 19 Hk 469 numarada 352 varak;⁸²⁸ Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 5399 numarada 306 varak⁸²⁹ ve 45 Hk 7228 numarada 291 varak⁸³⁰ ve son olarak Beyazıt Devlet Kütüphanesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Koleksiyonu 34 Dev Mer 422-19089 numarada 431 varak⁸³¹ olmak üzere dokuz adet yazması bulunup eserlerin tümü Arapça'dır.

2.60. İSMAİL ANKARAVÎ (ö. 1041/1631)

Asıl adı İsmail b. Ahmed el-Bayrâmî'dir.⁸³²

Hayatı

Doğum tarihi belli olmamakla beraber X. (XVI.) yüzyılın ikinci yarısında Ankara'da doğduğu bilinmektedir.⁸³³ Ankaralı olması sebebiyle Ankaravî olarak meşhur olmuştur. Şiirlerinde mahlas olarak kullandığı Rusûhî ismiyle de anılmaktadır.⁸³⁴

İsmail Rusûhî, ilk eğitimini Ankara'da aldı. Burada Arapça ve Farsça öğrenerek zahirî ilimleri en iyi bir şekilde tahsil etti. Bu arada Halvetiye

⁸²² İsmail Paşa, *age.*, I, 143; Mehmet Tahir, *age.*, I, 33; Kehhâle, *age.*, I, 224.

⁸²³ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=8751.

⁸²⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=10788.

⁸²⁵ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=13982.

⁸²⁶ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=22493.

⁸²⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=29608.

⁸²⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=46303.

⁸²⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=51289.

⁸³⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=55453.

⁸³¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=78423.

⁸³² İsmail Paşa, *age.*, I, 197; Kehhâle, *age.*, II, 259.

⁸³³ Erhan Yetik, "Ankaravî İsmail Rusûhî", *DİA*, III, 211; Kehhâle, *age.*, II, 259.

⁸³⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 24-25; Kehhâle, *age.*, II, 259.

tarikatından da icazet aldı. Ayrıca bir sebeble Konya'ya gittiğinde Mevlevî şeyhi Bostan Çelebi ile görüşüp tanıştıktan sonra bu defa Mevlevîye tarikatına girdi ve gerekli usûl, âdâb ve erkânı öğrendikten sonra sülûkünü de tamamlayarak Mevlevî şeyhi oldu.⁸³⁵

Konya'da bulunduğu sırada göz rahatsızlığından kurtulan Ankaravî, 1019 (1610) yılında İstanbul'a gelmiş, ilmi, fazileti ve tasavvuftaki üstünlüğü sebebiyle çok kimse tarafından itibar görmüş ve şöhreti yayılmıştır. İstanbul'da bulunduğu süre içinde Galata Mevlevîhânesi'nde kalmış, mesnevîhânlık yaparak irşad görevini sürdürmüştür.⁸³⁶ Ankaravî 1041 (1631) tarihinde vefat etti.⁸³⁷ Kabri sözü edilen Mevlevîhane'nin hazîresinde bulunmaktadır.⁸³⁸

Eseri

*Şerhi Hadîsi Erbaîn*⁸³⁹

Süleymaniye Kütüphanesi, Antalya-Tekelioğlu bölümünde kayıtlı bulunan 148 numaralı yazma İsmail Ankaravî'ye ait Türkçe bir kırk hadis şerhidir. Eser 87 varaktan oluşmaktadır.⁸⁴⁰

Ankaravî, eserinin giriş kısmında bu çalışması hakkında bilgi vermektedir. Müellifin söylediğine göre o, Hz. Peygamberin kırk hadis ezberleyen ve öğreten kimsenin şefaati hak edeceğini müjdeleyen hadisine binâen kırk hadis seçip bunları şerh etmeyi planlamış ve bu işe başlamıştır. Ancak yine kendi ifadesine göre o, seçeceği hadislerin konu itibarıyla ilgi alanı olan tasavvuf ağırlıklı olması konusunda özen göstermiş ve bu tür hadisleri seçip şerh etmekle tasavvufa bid'at gözüyle bakan çevrelere cevap vermeyi hedeflemiştir. Şerh esnasında ulemâ ve fukahânın kitaplarını da araştırıp her hadisin şerhinde konuya uygun bilgiler

⁸³⁵ Erhan Yetik, "Ankaravî İsmail Rusûhi", *DİA*, III, 212.

⁸³⁶ Mehmed Süreyya, *age.*, I, 340.

⁸³⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 118; İsmail Paşa, *age.*, I, 197; Erhan Yetik, "Ankaravî İsmail Rusûhi", *DİA*, III, 212.

⁸³⁸ Mehmed Süreyya, *age.*, I, 340.; Erhan Yetik, "Ankaravî İsmail Rusûhi", *DİA*, III, 212.

⁸³⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 118; İsmail Paşa, *age.*, I, 197; Kâtip Çelebi, *Kefu'z-Zunûn*, II, 218; Abdülkadir Karahan, "Kırk Hadis" *DİA*, XXV, 471; Kehhâle, *age.*, II, 259.

⁸⁴⁰ Yıldırım, *age.*, s. 134.

naklettiğini belirten Ankaravî, bu kırk hadisle ayrıca tasavvufu sevdirmeye amacında olduğunu söylemektedir.⁸⁴¹

Ankaravî, hadisleri naklederken ve şerh ederken senedler üzerinde durmamıştır. Sadece hadisi rivayet eden sahâbîyi zikretmiş, ayrıca hadisin hangi temel kaynakta geçtiğini özellikle belirtmiştir. Eserlerden ve şahıslardan nakillerde bulunurken şahıs ve kitap isimlerine işaret etmeyi ihmal etmeyen Ankaravî, şerh esnasında yeri geldikçe tasavvufî mânalı şiirler de kullanmıştır. Kelimelerin ve ıstılahların lügavî tahlilleri de müellifin üzerinde durduğu hususlardan biridir. Çok farklı kaynaklar kullanan Ankaravî'nin konu itibarıyla kendisine kaynaklık yapmaya müsait olan *Kuşeyrî Risalesi*, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, *Avârifü'l-Maârif* gibi eserlere de sık sık atıfta bulunduğu görülmektedir.⁸⁴²

2.61. HÜSAMEDDİN BURSEVÎ (ö. 1042/1632)

Hayatı

Hayatının ilk dönemi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur.⁸⁴³ Bursalı olan müellifimiz zahiri ilimleri Ahizâde Abdülhâlîm Efendiden öğrendi.⁸⁴⁴ Müderris olarak hizmet verdiği sırada tasavvufî hayata ilgi duyarak Balıkesirli Alâeddin Efendi'nin oğlu Mehmed Çelebi Efendi'ye intisap etti. Seyrû sülûkünü tamamladıktan sonra irşadla görevlendirildi. Bir müddet sonra Uludağ'ın eteklerinde Temenye denilen yerde dergâhını kurdu.⁸⁴⁵ H. 1042 yılında Bursa'da vefat etti ve Keşiş dağı eteğinde adıyla anılan dergâhta medfundur.⁸⁴⁶

Eserleri

*Şerhu Hadîs-i Erbaîn*⁸⁴⁷

⁸⁴¹ Yıldırım, *age.*, s. 134-35.

⁸⁴² Yıldırım, *age.*, s. 135.

⁸⁴³ Mustafa Kara, "Hüsameddin Bursevî", *DİA*, XVIII, 511.

⁸⁴⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 107; Mehmed Süreyya, *age.*, II, 122.

⁸⁴⁵ Mustafa Kara, "Hüsameddin Bursevî", *DİA*, XVIII, 511.

⁸⁴⁶ Mehmet Tahir, *age.*, I, 107; Mehmed Süreyya, *age.*, II, 122; Mustafa Kara, "Hüsameddin Bursevî", *DİA*, XVIII, 511.

⁸⁴⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 108.

*Dürerü'l-Ehâdis*⁸⁴⁸

2.62. VECDÎ AHMED EFENDİ (ö. 1043/1633)

Hayatı

Hayatı hakkında fazla bilgi bulamadığımız Vecdî Efendi İstanbulludur. H. 1043 yılında vefat etmiştir.⁸⁴⁹

Eseri

*Mürşidü'l-Hüdâ fî Tercemeti'l-Ehâdisi ilâ Rahati'l-Eşbâh fî Beyâni'l-Ervâh*⁸⁵⁰

2.63. MUHAMMED B. MÛSA el-BOSNEVÎ (ö. 1046/1637)

Asıl adı Muhammed b. Musa el-Bosnevî er-Rûmî el-Hanefî'dir.⁸⁵¹

Hayatı

Aslen Bosnalı olup ilim çevrelerinde “Allâmek” lakabıyla tanınmıştır. Genç yaşta çok şeyler bildiği için kendisine bu lakap verilmiştir. Gerek kendi ifadelerinden gerekse Uşşâkîzâde'nin verdiği bilgilerden Saraybosna'da (Sarajevo) doğduğu anlaşılmaktadır. Eski kaynaklarda ve bunlara dayanarak yazılan yeni eserlerde doğum tarihine dair bir kayıt yoktur. Ancak Şabanoviç doğum tarihinin 1003 (1595) yılı civarı olduğunu tespit etmiştir.⁸⁵² İlk ilim tahsilini doğduğu yer olan Bosna'na yapmıştır. Daha sonra İstanbul'da âlet ilimlerini ve yüksek tahsilini tamamlamıştır.⁸⁵³ Ağustos 1632'de ise Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Medresesi'nde müderrislik yapmaktaydı. Bundan kısa bir süre sonra Mart 1633'te, o devirde en yüksek dereceli öğretim müesseseleri olan Sahn-ı Semân medreselerinden birine müderris oldu.⁸⁵⁴ Hayatının son zamanlarında İstanbul kadılığına tayin edildi. Ancak bu yeni görevine başlayamadan vefat etti

⁸⁴⁸ Mustafa Kara, “Hüsameddin Bursevî”, *DİA*, XVIII, 512.

⁸⁴⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 461.

⁸⁵⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 461.

⁸⁵¹ İsmail Paşa, *age.*, VII, 248.

⁸⁵² Bekir Sadak, “Bosnevî”, *DİA*, VI, 306.

⁸⁵³ İsmail Paşa, *age.*, II, 248; Mehmet Tahir, *age.*, I, 61.

⁸⁵⁴ Bekir Sadak, “Bosnevî”, *DİA*, VI, 306.

ve Rumelihisarı Kabristanı'na defnedildi.⁸⁵⁵ Hayatının son zamanlarında Konya'ya yerleştiğine ve burada vefat ettiğine dair bilgiler de vardır.⁸⁵⁶

Eserleri

*Şerhu Rabbi Yessir velâ Tüassir Rabbi temmim bil hayr*⁸⁵⁷

*Ehâdîsü'l-Erbaîn*⁸⁵⁸

2.64. ABDÜLMECİD B. MUHARREM es-SİVÂSÎ (ö. 1049/1639)

Asıl adı Abdülmecid b. Muharrem b. Ebû'l-Berakât Muhammed b. Ârif Mecdüddin es-Sivâsî'dir.⁸⁵⁹

Hayatı

H. 972 yılında Zile'de doğdu.⁸⁶⁰ Her ne kadar Zile'de doğmuş olsa da “Zilî” nisbesinden çok “Sivasî” nisbesiyle meşhur olmuştur.⁸⁶¹ İlim tahsilini memleketinde tamamladı. Daha sonra amcası Şemseddin Sivasî'nin yerine Zaviye şeyhliğine geçti. Daha sonra İstanbul'a gelen Sivasî burada h. 1049 yılında vefat etti.⁸⁶² Eyüp Nişanca'sında evinin bahçesine defnedildi. İki yıl sonra IV. Murad ve Sultan İbrâhim'in annesi Kösem Mahpeyker Vâlide Sultan tarafından kabrinin üzerine bir türbe yaptırıldı.⁸⁶³ İstanbul'da Kadızâde Mehmed Efendi'nin başını çektiği, vâizler zümresinin cami kürsülerinde tarikat mensuplarına karşı takındığı olumsuz tavır ve sataşmalar üzerine ciddi tartışmalar meydana gelmiş, Abdülmecid Sivâsî tartışmalara katılarak tasavvuf ve tarikatları savunmuştur. Bu tartışmalarda mutasavvıfların savunduğu fikirler Abdülmecid Sivâsî, karşı

⁸⁵⁵ Bekir Sadak, “Bosnevî”, *DİA*, VI, 306.

⁸⁵⁶ İsmail Paşa, *age.*, II, 248; Mehmet Tahir, *age.*, I, 61.

⁸⁵⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 62.

⁸⁵⁸ Bekir Sadak, “Bosnevî”, *DİA*, VI, 306.

⁸⁵⁹ İsmail Paşa, *age.*, I, 555; Kehhâle, *age.*, VI, 170.

⁸⁶⁰ Kehhâle, *age.*, VI, 170; İsmail Paşa, *age.*, I, 555.

⁸⁶¹ Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî*, Ankara, Neyir Matbaası, 2000, s. 40.

⁸⁶² İsmail Paşa, *age.*, I, 555; Kehhâle, *age.*, VI, 170; Cengiz Gündoğdu, “Sivasî Abdülmecid”, *DİA*, XXXVII, 286.

⁸⁶³ Cengiz Gündoğdu, “Sivasî Abdülmecid”, *DİA*, XXXVII, 286.

görüşler Kadızâde Mehmed Efendi ile özdeşleşmiş ve taraflar arasındaki tartışmalar Kadızâdeliler-Sivâsîler mücadelesi olarak tarihe geçmiştir.⁸⁶⁴

Eserleri

*Erbâin fî'l-Hadis*⁸⁶⁵

*Bidâatü'l-Vâizîn*⁸⁶⁶

Tasavvufî ahlâkla ilgili altmış hadisin şerhidir. Eser Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, 1032/2 numarada bulunmaktadır.⁸⁶⁷

*Şerh-i Hilye-i Resûl*⁸⁶⁸

Tirmizî'nin Şemâ'ilü'n-nebî'sinde yer alan hilye hadisinin şerhidir. Eser Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 3935/1 numarada bulunmaktadır.⁸⁶⁹

2.65. SEHÎNÎ MEHMED ÇELEBİ (ö. 1055/1645)

Hayatı

Sehînî Mehmed Çelebi aslen Bursalıdır.⁸⁷⁰ Doğum tarihi hakkında her hangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Küçük yaştan itibaren eğitime yöneldi ve iyi bir medrese tahsili gördü. 979-981 (1571-1573) yılları arasında Bursa kadılığı görevini ifâ eden Çivizâde Mehmed Efendi'den (995/1586) mülâzim oldu ve kadı olarak tayin edildi.⁸⁷¹ Ancak kadılık yaptığı yerler hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

Genel olarak hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmayan Sehînî, 1055 (1645) tarihinde Bursa'da vefat etti.⁸⁷²

Eseri

⁸⁶⁴ Cengiz Gündoğdu, "Sivasî Abdülmecid", *DİA*, XXXVII, 287.

⁸⁶⁵ İsmail Paşa, *age.*, I, 555; Kehhâle, *age.*, VI, 170.

⁸⁶⁶ Cengiz Gündoğdu, "Sivasî Abdülmecid", *DİA*, XXXVII, 287.

⁸⁶⁷ Cengiz Gündoğdu, "Sivasî Abdülmecid", *DİA*, XXXVII, 287.

⁸⁶⁸ Cengiz Gündoğdu, "Sivasî Abdülmecid", *DİA*, XXXVII, 287.

⁸⁶⁹ Cengiz Gündoğdu, "Sivasî Abdülmecid", *DİA*, XXXVII, 287.

⁸⁷⁰ Mehmet Tahir, *age.*, II, 350.

⁸⁷¹ Mehmet Tahir, *age.*, II, 350.

⁸⁷² Mehmet Tahir, *age.*, II, 350.

*Hadîsi Erbaîn Tercümesi*⁸⁷³

Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa bölümü 538 numarada kayıtlı mecmuanın 53b-58b varakları arasında yer alan manzum kırk hadis tercümesi Sehmî'nin sözü edilen yazma eseri olup Türkçe'dir.⁸⁷⁴

Esere yazdığı önsözde müellifin belirttiğine göre o, Hz. Peygamberin kırk hadis öğrenen ve öğretenlere dair müjdesine nail olmak maksadıyla bir kırk hadis derlemeyi ve bunları tercüme ederek istifadeye sunmayı düşünmüş ve bu çalışmasını meydana getirmiştir.⁸⁷⁵

Derlenen kırk hadis kısa kısa hadislerden seçilmiş ve Türkçe'ye dörtlükler içinde manzum olarak tercüme edilmiştir. Hadislerin metinleri duruma göre dörtlüklerin iki, üç veya dördüncü beyitlerine serpiştirilmiştir. Dolayısıyla hadislerde sened, kaynak ve sıhhat değerlendirmesi gibi hadisçilerin önem verdikleri konulara yer verilmemiştir. Eserde ve tercümede daha çok edebî yön üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan eser hadis çalışması olmaktan öte edebî bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Sehmî'nin kırk hadisi divanı içinde yer almaktadır.⁸⁷⁶

2.66. ABDÜL EHAD NÛRİ EFENDİ (ö. 1061/1650)

Asıl adı Abdülehad en-Nûrî b. Muslihiddin b. Mustafa b. İsmail b. Ebu'l-Berekat es- Sivâsî'dir.⁸⁷⁷

Hayatı

Aslen Sivaslıdır. İlim tahsilini dayısı Şeyh Abdülmecid Sivâsî hazretlerinden İstanbul'da tamamlamıştır. İstanbul'da Ayasofya ve çeşitli camilerde vaizlik görevlerinde bulunmuş ve h. 1061 yılında vefat ederek Eyüp Nişancası'nda defnedilmiştir.⁸⁷⁸

Eseri

⁸⁷³ Mehmet Tahir, *age.*, II, 350; Yıldırım, *age.*, s. 137.

⁸⁷⁴ Yıldırım, *age.*, s. 137.

⁸⁷⁵ Yıldırım, *age.*, s. 137.

⁸⁷⁶ Selahaddin Yıldırım, *age.*, s. 137.

⁸⁷⁷ İsmail Paşa, *age.*, I, 445.

⁸⁷⁸ Mehmet Tahir, *age.*, I, 51; İsmail Paşa, *age.*, I, 445.

*Şerhu'l-Erbeîniyyât*⁸⁷⁹

2.67. BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ (ö. 1069/1658)

Hayatı

Aslen Kastamonulu olup İstanbul'da doğdu.⁸⁸⁰ İlk tahsilini tamamladıktan sonra Şeyhülislâm Hocasâde Mehmed Efendi'ye intisap ederek ondan mülâzim oldu. Ardından müderrisliğe geçti. Çeşitli medereselerde görev yaptı. En son Hâkâniyye-i Vefâ Medresesi'ne gönderildi. Bundan sonra kadılığa geçti. Çeşitli yerlerde kadılık görevini ifa ettikten sonra Ramazan 1062'de Hocasâde Mesud Efendi'nin yerine Anadolu kazaskerliğine getirildi. Mustafa Efendi, 3 Safer 1067'de Hanefî Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislâm oldu.⁸⁸¹ Bazı kaynaklara göre h. 1073 yılında⁸⁸² bazı kaynaklara göre ise h. 1069 yılında⁸⁸³ vefat etti ve Sütlüce'de medfundur.⁸⁸⁴

Eseri

*Hadîsi Şerifler Mecmuası*⁸⁸⁵

Müellif bu eserinde Hz. Halid b. Zeyd el-Ensârî'den rivayet edilen hadisleri bir araya getirmiştir.⁸⁸⁶

2.68. NUH B. MUSTAFA el-KONEVÎ er-RÛMÎ (ö. 1070/1660)

Hayatı

Müellif Amasya'da doğmuştur. Rûmî, Konevî ve Mısrî nisbeleriyle anılmaktadır. İlim tahsilini tamamladıktan sonra bir müddet Konya'da müftülük

⁸⁷⁹ İsmail Paşa, *age.*, I, 446; Mehmet Tahir, *age.*, I, 51.

⁸⁸⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 289.

⁸⁸¹ Mehmet İpşirli-Eyyüp Said Kaya, "Mustafa Efendi Bâlizâde", *DİA*, XXXI, 294.

⁸⁸² Mehmet İpşirli-Eyyüp Said Kaya, "Mustafa Efendi Bâlizâde", *DİA*, XXXI, 294.

⁸⁸³ Mehmet Tahir, *age.*, I, 289.

⁸⁸⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 289; Mehmet İpşirli-Eyyüp Said Kaya, "Mustafa Efendi Bâlizâde", *DİA*, XXXI, 294.

⁸⁸⁵ Mehmet Tahir, *age.*, I, 289.

⁸⁸⁶ Mehmet Tahir, *age.*, I, 289; Mehmet İpşirli-Eyyüp Said Kaya, "Mustafa Efendi Bâlizâde", *DİA*, XXXI, 295.

yapmıştır. Amasyalı Ömer Paşanın Mısır Valisi olduğunda onla birlikte Mısır'a gitti ve burada h. 1070 yılında vefat etti.⁸⁸⁷

Eseri

*Risaletün fi'l-Fark beyne'l-Hadisi'l-Kudsî ve'l-Kur'âni ve'l-Hadisin Nebevî*⁸⁸⁸

Bu eser, Hayati Yılmaz tarafından ("Nuh b. Mustafa el-Konevi'nin er-Risâle fi'l-Fark beyne'l-Hadisi'l-Kudsî ve'l-Kur'ân ve'l-Hadîsi'n-Nebevî Adlı Risâlesi", Hadis Tetkikleri Dergisi, I/1, İstanbul 2003) yayımlanmıştır.⁸⁸⁹

2.69. HİBRÎ ABDURRAHMAN EFENDİ (ö. 1096/1659)

Asıl adı Abdurrahman b. Hasan el-Hibrî'dir.⁸⁹⁰

Hayatı

Abdurrahman Efendi h. 1012 (1604) yılında Edirne'de doğdu.⁸⁹¹ İlk eğitimini memleketi olan Edirne'de aldıktan sonra İstanbul'a geldi ve burada çeşitli yerlerde birçok âlimden ders gördü.⁸⁹² Tahsilinin bitmesiyle mülâzemet aldı ve müderris olmaya hak kazandı. İlk görevi Edirne'deki Emir Kadı Medresesi müderrisliğidir. Bundan sonra sırasıyla h. 1046 (1636)'da Dimetoka'da Oruç Paşa Medresesi'ne, h. 1049 (1639)'da Edirne'de İbrahim Paşa Medresesi'ne, h. 1052 (1643)'de Saraciye Medresesi'ne, aynı yıl Emینیye Medresesi'ne, bir yıl sonra da Taşlık Medresesi'ne atanmıştır. Bu atamalar h. 1055 (1645)'te Eski Cami'ye, h. 1066 (1655)'da Üç Şerefeli Medresesi'ne, h. 1069 (1658)'da da Edirne Dârül-hadisi müderrisliğine tayin şeklinde sürmüştür.⁸⁹³ Ertesi yıl h. 1096 (1659) yılında

⁸⁸⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 416; Ömer Türker, "Nûh b. Mustafa", *DİA*, XXXIII, 230.

⁸⁸⁸ Mehmet Tahir, *age.*, I, 416.

⁸⁸⁹ Ömer Türker, "Nûh b. Mustafa", *DİA*, XXXIII, 231.

⁸⁹⁰ İsmail Paşa, *age.*, I, 493; Kehhâle, *age.*, V, 134.

⁸⁹¹ Kehhâle, *age.*, V, 134; Sevim İlgürel, "Hibrî Abdurrahman Efendi", *DİA*, XVII, 426; Tahir Efendi *Osmanlı Müellifleri* 'nde, müellifin Kütahyalı olduğundan bahsetmektedir.

⁸⁹² Mehmet Tahir, *age.*, I, 326.

⁸⁹³ Sevim İlgürel, "Hibrî Abdurrahman Efendi", *DİA*, XVII, 426-427.

vefat⁸⁹⁴ eden Hibrî Efendi'nin Edirne'de Yıldırım semtindeki aile mezarlığına defnedildiği bilinmektedir.⁸⁹⁵

Eseri

*Riyâzu'l-Ârifin fî Tercemeti'l-Hadisi'l-Erbâin*⁸⁹⁶

Bu eser İslam müelliflerinden Vaiz Hüseyin Efendi'nin Hadîs-i Erbâin'inin genişletilmiş tercümesi olup bir nüshası Fatih Kütüphanesi'ndedir.⁸⁹⁷

Müellif eserinin önsözünde yaptığı çalışma hakkında çok detaylı bilgi vermiştir. Dediğine göre o, kırk hadis ezberlemenin faziletine dair hadisten hareketle pek çok kimsenin bu konuda eser yazmaya teşebbüs ettiğini görmüş ve kendisi de bir kırk hadis yazmayı düşünmüş; ancak İranlı meşhur müellif, Hüseyin el-Vâiz'in (ö. 910/1504) "*er-Risâletü'l-Âliyye*" isimli kırk hadis derlemesi ve serhini gördükten sonra çok beğenmiş ve bunu tercüme etmeye karar vermiştir.⁸⁹⁸

Hibrî, çalışmasında Hüseyin el-Vâiz'in metodunu muhafaza ederek eseri sekiz asıl üzerine tertib etmiş, her aslı da beş fasla ayırarak aynen tercüme etmiştir. Ana başlıkları oluşturan asıllarda şu konular ele alınmış ve onlar hakkında rivayetler derlenmiştir: 1. Allah'a ve Peygamber'e imân ve evliyanın vasıfları, 2. İbadet, tâat ve güzel ameller, 3. Kur'an'ın faziletleri, me'sur dualar ve zikirler, 4. Güzel huylar ve insanın faziletleri, 5. Kötü ahlâk ve huylar, 6. Yöneticilik adabı, 7. Bazı zamanlar, yerler, yiyecek ve giyecekler, 8. Çeşitli konularda hadisler.⁸⁹⁹

Eser içinde birçok âyet, hadis, şiir ve hikâye nakledilmiş konular bunların yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Aslı bulunmayan pek çok hikâye ve olayın nakledildiği de görülmektedir.⁹⁰⁰

⁸⁹⁴ Vefat tarihiyle ilgili Tahir Efendi Osmanlı Müellifleri'nde h. 1080 tarihini; İsmail Paşa, Hediye'de ve Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifin'de ise 1087 tarihini vermektedirler.

⁸⁹⁵ Sevim İlgürel, "Hibrî Abdurrahman Efendi", *DİA*, XVII, 427.

⁸⁹⁶ İsmail Paşa, *age.*, I, 493; Mehmet Tahir, *age.*, III, 22; Sevim İlgürel, "Hibrî Abdurrahman Efendi", *DİA*, XVII, 427.

⁸⁹⁷ Mehmet Tahir, *age.*, III, 22.

⁸⁹⁸ Selahaddin Yıldırım, *age.*, s. 139; Sevim İlgürel, "Hibrî Abdurrahman Efendi", *DİA*, XVII, 428.

⁸⁹⁹ Selahaddin Yıldırım, *age.*, s. 139.

⁹⁰⁰ Selahaddin Yıldırım, *age.*, s. 140.

2.70. KARABAŞ VELÎ (ö. 1097/1686)

Asıl adı Ali el-Atvel b. Muhammed el- Kastamonî er-Rûmî'dir.⁹⁰¹

Hayatı

Aslen Kastamonu'lu olan zat, siyah Halveti tacı sardığı için Karabaş lakabıyla⁹⁰², boyu uzun olduğu için "Atvel", ve kerâmetlerine inanıldığı için "Velî" lakabıyla meşhur olmuştur⁹⁰³ Karabaş Velî tahsilini İstanbul'da tamamladı. Daha sonra yaklaşık yirmi yıl Arap ülkelerinde dolaştıktan sonra 1081'de (1670) Üsküdar'a gelerek Rum Mehmed Paşa Camii'nde inzivaya çekildi. Dört yıl süren bu dönemin ardından Üsküdar Vâlî-i Atîk Camii Zâviyesi meşihati ve caminin vâizliği ile ilgili teklifi kabul etti. 1090 (1679) yılında Limni adasına sürgüne gönderildi. Karabaş Velî, dört yıl kadar süren bu sürgün hayatından sonra 1094'te (1683) Üsküdar'a döndü.⁹⁰⁴ Bir süre tasavvuf ve te'lif çalışmalarıyla ilgilenen müellifimiz h. 1097 yılında Mekke ve Medine arasında hac vazifesini yerine getirirken⁹⁰⁵ ya da Mısır'a dönerken Kahire yakınlarında Geylân köyünde hastalanan Karabaş Velî vefat etti ve Şeyhü'l-Gazzâlî denilen bir zatın türbesine defnedildi.⁹⁰⁶

Eserleri

*Risâle-i Usûl-i Erbaîn*⁹⁰⁷

*Şerhu Hadîsi "Hubbibe ileyye min Dünyaküm"*⁹⁰⁸

Eser Süleymaniye-Reşit Efendi Kütüphanesi 409/2 numarada 111a-112b varaklar arasında mevcuttur ve müellif hayatta iken yazılmıştır. Karabaş Velî bu eserinde Hz. Peygamber'e sevdiren kadın, güzel koku ve göz nuru namazı,

⁹⁰¹ Kehhâle, *age.*, VII, 39.

⁹⁰² Kehhâle, *age.*, VII, 39; Kerim Kara, "Karabaş Veli", *DİA*, XXIV, 369.

⁹⁰³ Kerim Kara, "Karabaş Veli", *DİA*, XXIV, 369.

⁹⁰⁴ Kerim Kara, "Karabaş Veli", *DİA*, XXIV, 369-370.

⁹⁰⁵ Mehmet Tahir, *age.*, I, 138; Kehhâle, *age.*, VII, 39.

⁹⁰⁶ Kerim Kara, "Karabaş Veli", *DİA*, XXIV, 370.

⁹⁰⁷ Mehmet Tahir, *age.*, I, 138.

⁹⁰⁸ Mehmet Tahir, *age.*, I, 138.

tasavvufî yorumlarla ve fenâ, bekâ, cem gibi terimlerle açıklamakta, kadını bedenden, güzel kokuyu güçten, namazı ise ruhtan istiare saymaktadır.⁹⁰⁹

2.71. ABDÜLKERİM CELVETÎ (ö. 1100/1688)

Asıl adı Abdülkerim İbn-i Şeyh Veliyyüddin b. Yusuf b. Veliyyüddin'dir.⁹¹⁰

Hayatı

Celveti tarikatının şeyhlerinden olup İstanbul'ludur. Tahsilini babası Şeyh Veliyyiddin Efendiden İstanbul'da tamamlamıştır. H. 1100 yılında vefat ederek babasının yanına defnedilmiştir.⁹¹¹

Eserleri

*Hadîsi Erbaîn fî Fezâili's-Salâti Ale'n-Nebiyyi*⁹¹²

*Hadîsu'l-Erbaîn fî Fezâil-i Zikrillah*⁹¹³

*Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Envâriye fî'i-Ahbâri'l-Mustafâviyye*⁹¹⁴

*Tenvîru's-Sâlikîn ve Terğîbu't-Tâlibîn fî'l-Ehâdîsi'l-Vâride*⁹¹⁵

Eser Süleymaniye-Esat Efendi 3632/2 numarada 41b-111a varaklar arasında mevcuttur.⁹¹⁶ Ayrıca eserin, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Arabî 4325/2 numarada 36-87 varaklar arasında bir yazması daha mevcuttur.⁹¹⁷

*Zübdetül-Ahbâr ve Umdetül-Ahyâr*⁹¹⁸

⁹⁰⁹ Yılmaz, *age.*, s. 84.

⁹¹⁰ İsmail Paşa, *age.*, I, 549; Kehhâle, *age.*, VI, 7.

⁹¹¹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 54; İsmail Paşa, *age.*, I, 549; Kehhâle, *age.*, VI, 7.

⁹¹² Mehmet Tahir, *age.*, I, 55; İsmail Paşa, *age.*, I, 549; Kehhâle, *age.*, VI, 7.

⁹¹³ Mehmet Tahir, *age.*, I, 55; İsmail Paşa, *age.*, I, 549.

⁹¹⁴ Mehmet Tahir, *age.*, I, 55; İsmail Paşa, *age.*, I, 549.

⁹¹⁵ İsmail Paşa, *age.*, I, 549; Kehhâle, *age.*, VI, 7; Yılmaz, *age.*, s. 85.

⁹¹⁶ Yılmaz, *age.*, s. 85.

⁹¹⁷ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=186876.

⁹¹⁸ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=186875.

Eserin, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Arabî 4325/1 numarada 35 varak yazması mevcuttur.⁹¹⁹ Hadis ilmiyle alakalı ve müellife ait olan bu eseri, müellifin eserlerinin kaydedildiği diğer kitaplarda bulamadım. Müellife ait yazmaları ararken bu eserinde Abdülkerim Celvetî'ye ait olduğunu gördüm.

*Mecmaü'l-Fevâid ve Madinül-Ferâid*⁹²⁰

Eserin, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Arabî 4325/3 numarada 88-141 varaklar arasında bir yazması mevcuttur.⁹²¹ Bu eser de, müellife ait eserleri zikreden kitaplarda olmamasına rağmen yazması mevcut olan bir eserdir.

2.72. ŞEVKİ MEHMED EFENDİ (ö. 1101/1689)

Asıl adı Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer⁹²²

Hayatı

Bursalıdır. "Çömez Ahmetzâde" olarakta bilinir. H. 1101 (1689/90) yılında genç yaşta vefat etmiştir. Âlim ve genellikle fen ilimlerinde mâhirdi ve şairdi.⁹²³

Eseri

*Zübdetü'l-Müteâl li-Erbâbi'l-Akl ve'l-Kemâl*⁹²⁴

Ahlak ve Tasavvufla ilgili 1800 Hadisi Şerif⁹²⁵ toplayan müellif, bu eserini hecâ harfleri üzerine tertib etmiştir.⁹²⁶ Ayrıca eserde Atasözleri ve Kelâm-ı Kibar da vardır.⁹²⁷

2.73. GÛRÂNÎ (ö. 1102/1690)

⁹¹⁹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=186875.

⁹²⁰ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=186877.

⁹²¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=186877.

⁹²² İsmail Paşa, *age.*, II, 268.

⁹²³ Mehmed Süreyya, *age.*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, c.5, s. 1595.

⁹²⁴ Mehmed Süreyya, *age.*, c.5, s. 1595.

⁹²⁵ İsmail Paşa, *age.*, II, 268; Mehmet Tahir, *age.*, I, 295.

⁹²⁶ Mehmet Tahir, *age.*, I, 295.

⁹²⁷ İsmail Paşa, *age.*, II, 268.

Asıl adı İbrahim b. Hasan el-Gürânî eş-Şahrezûrî el-Kürdî Ebû'l-İrfân Burhaneddin'dir.⁹²⁸

Hayatı

H. 1025 yılında Şehrizur'da doğan müellif tahsil için Şam ve Mısır'a giderek oraların âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra ders okutmaya başlamış bulunan Gürânî h. 1102 yılında vefat ederek Medine-i Münevvere'de ki Baki kabristanlığına defnedilmiştir.⁹²⁹

Eserleri

*Meslekü'l-Ebrârî ilâ Ehâdîsi'n-Nebiyyi'l-Muhtâr*⁹³⁰

Eserin, Müellif hattı ve Arapça olan yazması Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 34 Fa 279/2 numarada 34-125 varaklar arasında mevcuttur.⁹³¹

*A'mâlu'l-Fikri ve'r-Rivâyât fî Şerh-i Hadîs-i İnnemâ'l-A'mâl-ü bi'n-Niyyât*⁹³²

*el-Levâmiu'l-Leâlî fî'l-Erbâin el-Avâlî*⁹³³

Esere ait olması kuvvetle muhtemel olan bir yazma İstanbul Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Koleksiyonu 34 Fe 506/6 numarada 83-97 varaklar arasında bulunmaktadır.⁹³⁴

2.74. SÜLEYMAN EFENDİ İZMİRİ (ö. 1102/1690)

Asıl adı Süleyman b. Abdullah el-İzmîrî'dir.⁹³⁵

Hayatı

⁹²⁸ İsmail Paşa, *age.*, I, 33.

⁹²⁹ Mehmet Tahir, *age.*, I, 354.

⁹³⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 354; İsmail Paşa, *age.*, I, 33.

⁹³¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=173531.

⁹³² İsmail Paşa, *age.*, I, 33.

⁹³³ İsmail Paşa, *age.*, I, 33.

⁹³⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=182226.

⁹³⁵ İsmail Paşa, *age.*, I, 365; Kehhâle, *age.*, IV, 268.

Fıkıh ilmi mütehasıslarından olan müellif Girit'te⁹³⁶ doğdu. Tahsilini İzmir'de tamamladı. Müderrislik yaptığı da bilinen⁹³⁷ İzmirî, bir müddet İzmir müftüsü ve Sakız Mollası⁹³⁸ da olan İzmirî h. 1102 yılında Köprülüzâde Mustafa Paşa ile Nemçe seferinde yaralanarak Belgrat'ta vefat etti.⁹³⁹

Eseri

*Hadîs-i Erbaîn Şerhi ve Hâşiyeleri*⁹⁴⁰

2.75. BÜLBÜLCÜZÂDE ABDÜLKERİM EFENDİ (ö. 1106/1694)

Asıl adı Abdülkerim b. Abdüllatîf el-Karamânî'dir.⁹⁴¹

Hayatı

Aslen Karamanlı olup ulemâdan Abdüllatîf Karamânî'nin (ö. X/XVI. asır) oğludur. Kaynaklarda belirtilmeyen bir tarihte ailesiyle birlikte İstanbul'a gelerek ilim tahsiline başladı. Sohbetlerinde hadis nakletmeye özel önem veren bir kişi olarak bilinen Abdülkerim Efendi, 1106 (1694) yılında İstanbul'da vefat etti ve Eyüb civarında bulunan Nişancı Camii yanında medfûn bulunan şeyhi Abdülahad en-Nurî Efendi'nin yanına defnedildi. Müretteb divanı ve va'z ile ilgili çeşitli risaleleri bulunmaktadır.⁹⁴²

Eseri

*Terceme-i Hadîs-i Erbaîn*⁹⁴³

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümü 3758 numarada kayıtlı yazma, Fethî Karamânî'nin derlediği kırk hadisin tercümesidir.⁹⁴⁴

⁹³⁶ Mehmed Süreyya, *age.*, III, 76.

⁹³⁷ İsmail Paşa, *age.*, I, 365.

⁹³⁸ Mehmet Süreyya, *Age.*, III, 76.

⁹³⁹ İsmail Paşa, *age.*, I, 365; Mehmet Tahir, *age.*, I, 357; Mehmet Süreyya, *Age.*, III, 76; Kehhâle, *age.*, IV, 268.

⁹⁴⁰ Mehmet Tahir, *age.*, I, 357.

⁹⁴¹ İsmail Paşa, *age.*, I, 549.

⁹⁴² İsmail Paşa, *age.*, I, 549.

⁹⁴³ Yıldırım, *age.*, s. 141.

⁹⁴⁴ Yıldırım, *age.*, s. 141.

Karamânî, Kırk Hadis derleme konusunda bir gelenek oluştuğunu gördükten sonra ise kendisi de bir derleme yapmış ve bunları manzum olarak Türkçe'ye tercüme etmiştir. Eserinde, hadisleri birinci, ikinci, üçüncü şekilde rakamlandıran Karamânî, hadisin metnini zikrettikten sonra tercümesini vermiş, hadisle ilgili gerekli açıklamaları Arapça olarak yapmıştır. Buhârî ve Müslim hadislerinden seçildiği görülen derlemede toplam elli bir hadis mevcuttur. Kırk hadis derlemesi olarak başlanan eserin hadislerinin elli bire çıkarılması ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁹⁴⁵

2.76. KAADÎ HASAN B. ALİ (MANASTIRÎ) (ö. XVII. ASIR)

Hayatı

Kaynaklarda Sultan Murat devrinde yaşamış olduğu bildirilen bir zat olan müellif Manastırlıdır.⁹⁴⁶

Eseri

*Hadîsi Erbaîn Şerhi*⁹⁴⁷

⁹⁴⁵ Yıldırım, *age.*, s. 141-142.

⁹⁴⁶ Mehmet Tahir, *age.*, II, 193.

⁹⁴⁷ Mehmet Tahir, *age.*, II, 193.

SONUÇ

Sahabe ve sonraki nesiller, edille-i şer'iyeden ikincisi olan hadislere karşı her zaman özel ilgi duymuşlar ve hadislere karşı araştırma heveslerini devam ettirmişlerdir. Bu ilgi ve araştırma isteği bundan sonra da artarak devam edecektir.

Biz bu araştırmamızda Osmanlı İmparatorluğu Yükselme ve Duraklama Devri (1453 İstanbul'un fethi-1699 Karlofça antlaşması)'nde yapılan hadis çalışmalarıyla ilgili tespitlerde bulunduk. Yaptığımız tespitlere göre bu dönemde 76 Osmanlı (Anadolu-Rumeli) müellifi hadis ile ilgili eser vermiştir. Tabi ki bu dönemlerdeki müellifler sadece hadis ilmiyle ilgili eserler vermemişlerdir. Hadis ilminin dışında diğer ilimlerle de meşgul olmuşlardır. Hatta bazıları diğer ilimlerde verdikleri değişik eserlerle şöhret bulmuşlardır.

Yaptığımız araştırmada müelliflerin ekseriyeti muhaddis, kırrat âlimi, müfessir, fakih, mantıkçı, sofi, tarikatçı, vâiz, edîb, hatip gibi sıfatlarla mevsûf oldukalarını görmekteyiz. Ayrıca bu müelliflerin görevleri itibariyle müderris, kadı, müftü, vaiz, imam hatip ve müezzin-kayyum oldukları, kazaskerlik makamına hatta -İbn-i Kemal gibi- şeyhulislam makamına kadar yükseldikleri anlaşılmıştır. Yine bu müelliflerin bazı paşa ve valilerin yanında divan efendisi, kethûda, mektupçu ve mühürdâr olarak görev yaptıkları olmuştur.

246 yıl süren bu dönemde, tespit edebildiğimiz kadarıyla 76 müellif tarafından hadis ilmine dair toplam 117 çalışma yapılmıştır. Dönemin Osmanlı Müellifleri'nin yazdığı 117 esere bakıldığında bu müelliflerin eserleriyle birlikte diğer İslami ilimler alanındaki yazdığı diğer eserler eklenince bu dönemde yüzlerce eser yazıldığı görülmektedir. Bu da Osmanlı Yükselme ve Duraklama Devri'ndeki ilmî hayatın ne kadar zengin olduğunu bize göstermektedir.

Müelliflerden Şeyhulislam İbn-i Kemal (ö. 940/1534) ve Abdülkerim Celvetî (ö. 1100/1688) altışar, Abdülmecid b. Nasuh (ö. 996/1588) beş, Çelebi Halife (ö. 899/1494), Hareddin Hızır el-Atûfi (ö. 948/1541), Abdülmecid b. Muharrem es-Sivâsi (ç. 1049/1639) ve Gürânî (ö. 893/1488) üçer, geri kalan müelliflerden ondört tanesi ikişer ve ellibeş tanesi de birer eser vermişlerdir.

Tespit edilen bu 117 çalışmanın, şerh, haşiye ihtisar ta'likât, te'lif ve

terceme olmak üzere 52 tanesi Kırk Hadis, 14 tanesi birden fazla Hadis, 12 tanesi bir hadis, 3 tanesi usûl-i hadis, 7 tanesi Mesâbih, 1 tanesi Şemâil, 9 tanesi Buhârî, 2 tanesi Müslim, 2 tanesi Diğer Hadis Eseri, 8 tanesi Meşârik üzerine yapılan çalışma ve 8 tanesi de çeşidini belirleyemediğimiz hadis çalışmasıdır.

Araştırmamızda yer alan müellif ve eserlerle alakalı günümüzde azda olsa müstakil çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmamızın, bundan sonra yapılacak bu alandaki çalışmalara yardımcı olacağı düşüncesindeyiz. Buradaki müelliflerin kendileri ya da eserleriyle alakalı müstakil çalışmalar yapıldığı takdirde geniş bir ilmî hazinenin günümüze aktarılması noktasında, ilim dünyasına katkılar yapacağı aşikârdır.



Ek-1: Eserlerin günümüze gelip gelmediği; geldiyse matbu ya da yazma oluşu

Müellif	Eser/Eserleri	Günümüze Ulaşıp Ulaşmadığı
İbn-İ Hümâm	<i>Şerhu Hadîsi'l-Kelimetâni el-Hafîfetân</i>	Ulaşmamıştır
Mumammed b. Fahrüddin el-Mardinî	<i>Haşiye ale'l Camii's-Sahih li'l-Buhârî</i>	Ulaşmamıştır
Vecîhiddin Erzincânî	<i>Şerhu'l-Meşâriki'l-Envâr li's-Sâğânî</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Musannifek	<i>Şerhu'l-Mesâbih</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Musannifek	<i>Ref'u'l-Cenâh ve Hafdu'l-Cenâh fî Erbaîne Hadîsen fî Bâbi'n-Nikâh</i>	Ulaşmamıştır
Musannifek	<i>Risâle fî Fazîleti'l-İlm ve't-Te'allüm</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Kafiyeci	<i>Muhtasar fî ilmi'l-Hadîs</i>	Ulaşmamıştır
Kemal Ümmî	<i>Kırk Armağan</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Yusuf Hakîkî	<i>Ta'likât alâ Şerhi'l-Erbaîne Hadîsen</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Kutbuddinzâde Muhammed Muhyiddin	<i>Risâletün fî Şerhi Hadîs-i İhticâc-ı Âdem ve Musa</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Kutbuddinzâde Muhammed Muhyiddin	<i>Telfikâtü'l-Mesâbih fî Şerh-i Mesâbihu's-Sünne</i>	Ulaşmamıştır
Şemseddin Muhammed B. Yusuf El-Konevî	<i>Şerhu'l-Müslim</i>	Ulaşmamıştır
Molla Gürânî	<i>el-Kevseru'l-Cârî alâ Riyâdı'l-Buhârî</i>	Matbûdur
Molla Gürânî	<i>Şerhu Sahîh-i İbn-i Temcid</i>	Ulaşmamıştır
C. Halvetî/ Çelebi Halife	<i>Şerhu'l-Erbaîn el-Hadîsi'l-Kudsî</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Cemal Halvetî/ Çelebi Halife	<i>Şerhu'l-Hadîsi'l-Erbaîn en-Nebevîyye</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Cemal Halvetî/ Çelebi Halife	<i>Şerhu'l-Hadîsi "İnnallâhe Halaka Âdem'e ala Sûratih</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Molla Lütîfî	<i>Sahîh-i Buhârî Şerhi</i>	Ulaşmamıştır
Ahmet b. İbrahim el-Aksarayî	<i>Şerhi Hadîs-i Erbaîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
İdris el-Bitlîsî	<i>Şerhu Hadîs-i Erbaîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
İdris el-Bitlîsî	<i>Terceme ve Nazm-ı Hadîs-i Erbaîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
İdris el-Bitlîsî	<i>Hadîs-i Erbaîn Tercümesi</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Cemal Halife	<i>Şerhu'l-Hadîsi'l-Erbaîn bi Ebyât-ı Türkî</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Kara Yakup Efendi	<i>Mesâbih Şerhi</i>	Ulaşmamıştır
Mehmed Şah Efendi	<i>Şerhu Sülâsiyât-ı Buhârî</i>	Ulaşmıştır, yazmadır

İbn-i Kemal	<i>el-Erbaîn fi'l-Hadîs</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
İbn-i Kemal	<i>Şerhi Buhârî-i Şerif</i>	Ulaşmamıştır
İbn-i Kemal	<i>Şerhu'l-Meşâriki'l-Envâr</i>	Ulaşmamıştır
İbn-i Kemal	<i>Şerhu'l-Hadîsi'l-Erbaîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
İbn-i Kemal	<i>Şerhu'l-Mesâbîhi's-Sünne li'l-Begavî</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
İbn-i Kemal	<i>Risâle fi Usûli'l-Hadîs</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Usûlî	<i>Manzûme-i Hadîs-i Erbaîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Hayreddin Hızır el-Âtûfî	<i>Şerhu Meşârik-i Şerif</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Hayreddin Hızır el-Âtûfî	<i>el-Enzâr fi Şerhi ba'zi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Hayreddin Hızır el-Âtûfî	<i>Mir'âtü'r-Rü'yâ</i>	Ulaşmamıştır
Şeyhzâde Muhammed	<i>Şerhu'l-Mesâbîh</i>	Ulaşmamıştır
Şeyhzâde Muhammed	<i>Şerhu'l-Meşârik</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
İbrahim b. Muhammed el-Halebî	<i>Şerhu Elfiye el-Irâkî fi'l-Hadîs</i>	Ulaşmamıştır
Sofyalı Balî Efendi	<i>Hadîs-i Küntü Kenzen Mahfiyyen</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Lütî Paşa	<i>Kitâbü'l-Künûz fi Letâifi'r-Rumûz fi'l-Ehâdisi'l-Erbaîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Fuzûlî	<i>Hadîs-i Erbaîn Şerhi</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Abdurrahim El-Abbâsî	<i>Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr es-Sahih-i Buhari</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Taşköprizâde Ahmed Efendi	<i>Şerh'l-Hadîsi'l-Erbaîn</i>	Matbûdur
Gelibolulu Muslihiddin Mustafa Sürûrî	<i>Şerhu'l-Buhârî ilâ Nısf</i>	Ulaşmamıştır
Ahmed b. Mustafa Lâlî	<i>Şerhi Hadîs-i Erbaîn en-Nevevî</i>	Ulaşmamıştır
Merdumî Abdüsselam b. Ali	<i>Tuhfetü'l-İslâm</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Ahmed Fevrî	<i>Manzum Hadîs-i Erbaîn Şerhi</i>	Matbûdur
Muslihuddin Muhammed el-Ensarî Lârî	<i>Şerhu's-Şemâili'n-Nebevî</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Muslihuddin Muhammed el-Ensarî Lârî	<i>Şerhu'l-Erbaîn en-Nevevî</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Âşık Çelebî	<i>el-Erbaîn fi'l-Hadîs</i>	Matbûdur
Abdülcelil b. Yusuf	<i>Zühru'l-Âhire – Kirk Hadîs Şerhi</i>	Ulaşmamıştır
Birgivî Muhammed Efendi	<i>Erbaîn fi'l-Hadîs</i>	Matbûdur
Birgivî Muh. Efendi	<i>er-Risâle fi Usûli'l-Hadîs</i>	Matbûdur
Yusuf Sinan Efendi	<i>Müntehabât-ı Mesâbih Tercümesi</i>	Ulaşmamıştır

Âlim Sinan Efendi	<i>Mesâbih Tercümesi</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Latîfî Abdüllatif Efendi	<i>Sohbetü'l-Uşşak</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Zenbillizâde F. Çelebi	<i>Ta'likat ale's-Sahihî'l-Buharî</i>	Ulaşmamıştır
Selâmî İznîkî	<i>Hadîs-i Erbaîn Şerhi</i>	Ulaşmamıştır
Abdülmeccid b. Nasûh	<i>Safâu's-Sâlihîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Abdülmeccid b. Nasûh	<i>Sûrûrû'n-Nâzirîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Abdülmeccid b. Nasûh	<i>Riyâzu's-Sâlimîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Abdülmeccid b. Nasûh	<i>Risâle Mine'l-Ehâdîsi'l-Kudsîyye</i>	Ulaşmamıştır
Abdülmeccid b. Nasûh	<i>Tekmiletü'l-Beyân</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Abdülmeccid b. Nasûh	<i>Arafâtü'l-Ârifîn li'l-Vukûf fi Mevkîfi İbâdeti Rabbi'l-Âlemîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Abdülmeccid b. Nasûh	<i>Mecmâu'l-Fedâil ve Menbâu'l-Hasâil</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Muhammed b. Bedrüddin el-Münşî	<i>ed-Dürri'l-Manzûd fî'l-Haberi'l-Mevrûd</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Tatar İbrahim Efendi	<i>Şerhu'l-Hadîsi'l-A'tânî es-Seb'a'l-Mesânî</i>	Ulaşmamıştır
Alâeddin Ali Dede el-Bosnevî	<i>Envâru'l-Meşârik</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Vâli-İ Kadîm	<i>Şerhi Hadîs-i Erbaîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Vâli-İ Kadîm	<i>Şerhi Hadîs-i Erbaîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Nevî Yahya Efendi	<i>Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn</i>	Matbûdur
Âli Mustafa Efendi	<i>Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn</i>	Matbûdur
Âli Mustafa Efendi	<i>Hadîs-i Erbaîn</i>	Matbûdur
Bâki	<i>Risale-i Hadîs-i Şerife</i>	Ulaşmamıştır
Hüseyin Kefevî	<i>Ta'likât ale'l-Buhârî's-Şerif ilâ Hadîsi'l-Gusl</i>	Ulaşmamıştır
Hüseyin Kefevî	<i>Şerhu'l-Müslim ile'n-Nısf</i>	Ulaşmamıştır
Kadrî	<i>Tuhfe-i Atebe-i Âliyye</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Muhyî Efendi	<i>Şerhu'l-Erbaîn</i>	Ulaşmamıştır
Muhyî Efendi	<i>Şerhi Hadîs-i Cibril</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Hâkânî Mehmed Bey	<i>Miftâhu'l-Fütûhât fî Şerhi'l-Erbaîn Manzum</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Bergamalî İbrahim	<i>Envâru'l-Bevârik fî Tertîbi't-Teşrihi'l-Meşârik</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Dursunzâde Abdullah Fevzi Efendi	<i>Tuhfetü'l-Hasnâi fî's-Şerhi alâ Mîti Hadîsin min Meşâriki'l-Envâr</i>	Ulaşmamıştır
Vahyîzâde Ebû Abdullah	<i>Haşiye alâ Meşâriku'l-Envâr</i>	Ulaşmamıştır
Haydarzâde M. Feyzi Efendi	<i>Şerhi Hadîs-i Erbaîn-Ravzatü'l-İbâd</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Taşköprüzâde	<i>Miskiyetü'l-Hitâm fî Ehâdîsi Seyyidi'l-Enâm</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Okçuzâde Muhammed Şâhi Bey	<i>Ahsenü'l-Hadis fî şerhi'l-Erbaîne Hadîsen</i>	Matbûdur

Okçuzâde Muhammed Şâhi Bey	<i>el-Makaamü'l Mahmûd fî'l-Hadisi ve'l-Ahbâr</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Akhisârî Ahmed Rûmî	<i>Mecâlisü'l-Ebrâr ve Mesâlikü'l-Ahyâr</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
İsmail Ankaravî	<i>Şerhi Hadîs-i Erbaîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Hüsameddin Bursevî	<i>Şerhu Hadîs-i Erbaîn</i>	Ulaşmamıştır
Hüsameddin Bursevî	<i>Dürerü'l-Ehâdis</i>	Ulaşmamıştır
Vecdî Ahmed Efendi	<i>Mürşidü'l-Hüdâ fî Tercemeti'l-Ehâdis ilâ Rahati'l-Eşbâh fî Beyâni'l-Ervâh</i>	Ulaşmamıştır
Muhammed b. Musa El-Bosnevî	<i>Şerhu Rabbi Yessir velâ Tüassir Rabbi temmim bil hayr</i>	Ulaşmamıştır
Muhammed b. Musa El-Bosnevî	<i>Ehâdisü'l-Erbaîn</i>	Ulaşmamıştır
Abdülmeccid b. Muharrem Es-Sivâsî	<i>Erbaîn fî'l-Hadis</i>	Ulaşmamıştır
Abdülmeccid b. Muharrem Es-Sivâsî	<i>Bidâatü'l-Vâizîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Abdülmeccid b. Muharrem Es-Sivâsî	<i>Şerhu Hilye-i Resûl</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Sehinî Mehmed Çelebi	<i>Hadîs-i Erbaîn Tercümesi</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Abdü'l-Ahad Nûri Efendi	<i>Şerhu Erbeîniyyât</i>	Ulaşmamıştır
Bâlizâde Mustafa Efendi	<i>Hadîs-i Şerifler Mecmuası</i>	Ulaşmamıştır
Nuh b. Mustafa el-Konevî	<i>Risaletün fî'l-Fark beyne'l-Hadisi'l-Kudsî ve'l-Kur'âni ve'l-Hadisin Nebevî</i>	Matbûdur
Hibrî Abdurrahman Efendi	<i>Riyâzu'l-Ârifin fî Tercemeti'l-Hadisi'l-Erbaîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Karabaş Velî	<i>Risâle-i Usûl-i Erbaîn</i>	Ulaşmamıştır
Karabaş Velî	<i>Şerhu Hadîs-i "Hubbibe ileyye min Dünyaküm"</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Abdülkerim Celvetî	<i>Hadîs-i Erbaîn fî Fezâili's-Salâti Ale'n-Nebiyyi</i>	Ulaşmamıştır
Abdülkerim Celvetî	<i>Hadîsu'l-Erbaîn fî Fezâil-i Zikrillah</i>	Ulaşmamıştır
Abdülkerim Celvetî	<i>Câmiu'l-Ehâdisi'l-Envâriye fî'i-Ahbâri'l-Mustafâviyye</i>	Ulaşmamıştır
Abdülkerim Celvetî	<i>Tenvîru's-Sâlikîn ve Terğîbu't-Tâlibîn fî'l-Ehâdisi'l-Vâride</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Abdülkerim Celvetî	<i>Zübdetül-Ahbâr ve Umdetül-Ahyâr</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Abdülkerim Celvetî	<i>Mecmaü'l-Fevâid ve Madinül-Ferâid</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Şevki Mehmed Efendi	<i>Zübdetü'l-Müteâl li-Erbâbi'l-Akl ve'l-Kemâl</i>	Ulaşmamıştır

Gürânî	<i>Meslekü'l-Ebrârî ilâ Ehâdîsi'n-Nebiyyi'l-Muhtâr</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Gürânî	<i>A'mâlu'l-Fikri ve'r-Rivâyât fî Şerh-i Hadîs-i İnnemâ'l-A'mâl-ü bi'n-Niyyât</i>	Ulaşmamıştır
Gürânî	<i>el-Levâmiu'l-Leâlî fî'l-Erbâîn el-Avâlî</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Süleyman Efendi İzmirî	<i>Hadîs-i Erbâîn Şerhi ve Hâşiyeleri</i>	Ulaşmamıştır
Bülbülcüzâde Abdülkerim Efendi	<i>Terceme-i Hadîs-i Erbâîn</i>	Ulaşmıştır, yazmadır
Kaadi Hasan b. Ali	<i>Hadîs-i Erbâîn Şerhi</i>	Ulaşmamıştır

Ek-2: Eserlerin Çeşidi

Eser	Şerh	Haşıye	İhtisar	Talikhât	Te'lif	Tercüme	Toplam
40 Hadis	30			1	11	9	52
Birden Fazla Hadis	5				9		14
Bir Hadis	12						12
Usûl-i Hadis			1		2		3
Mesâbih	4				1	2	7
Şemâil	1						1
Buhâri	6	1		2			9
Müslim	2						2
Diğer Hadis Eserleri	2						2
Meşârik	7	1					9
Diğer					8		8
Toplam	69	2	1	3	31	11	117

KAYNAKÇA

- Akbaş, Osman, *Amasya'da Bulunan Hadis ve Hadis İlimlerine Dair Yazma ve Matbu Eserler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya, 1996.
- Akgündüz, Ahmet, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi*, İstanbul: Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı, 1992.
- Akpınar, Cemil, “Kefevî Hüseyin Efendi”, *DİA*, XXV, ss. 186-188.
- Aksoy, Mustafa, *Molla Lütfî'nin Risâle-i Mevlânâ Lütfîsi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1991.
- Aktürk, İsmet, *Abdülmecîd b. Nasûh'n Hadisçiliği ve Sürûrun-Nazırîn adlı Risalesindeki Hadislerin Tahrici*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013.
- Armağan, Mustafa vd., *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, I-VII.
- Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâül Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn Min Keşfi'z-Zunûn*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008, I-II.
- Baltacı, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.
- _____, Cahit Baltacı, “Osmanlı Eğitim Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, ss. 7-145.
- Başaran, Orhan, *İdrîs-i Bitlîsî'nin Heşt Bihişt'inin Hâtime'si*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984.
- Bostancı, Ali Haydar, *Tasavvuf'ta Etvâr-ı Seb'a ve Sofyalı Bâlî Efendi'nin Etvâr-ı Seb'ası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- Boz, Erdoğan, “Yûsuf Hakîkî”, *DİA*, XXXXI, ss. 10-11.

- Bozkurt, Nebi, “Dârü’l-Hadis” *DİA*, VII, ss. 525-529.
- Can, Betül, *Fatih Döneminden Tanzimat’a Kadar Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2009.
- Cihan, Ahmet, *Osmanlı’da Eğitim*, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.
- Cihan, Sadık, “*Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risaleleri ve Nuhbetü’l-Fiker Üzerine Yazılan Şerh ve Tercümelere*”, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, Sayı 1, Erzurum, 1976, ss. 127-136.
- Çakan, İ. Lütfü, “Atûfi, Hayrettin Hızır”, *DİA*, IV, ss. 99-100
- Çavuşoğlu, Mehmet, “Bâkî”, *DİA*, IV, ss. 537-540.
- Çurak, Halil, *Kemaleddin İbn-i Hümmâm’a Göre İnsan Fiilleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2004.
- Demir, Ziya, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Demirci, Selim, *Molla Gürânî ve “el-Kevserü’l-Cârî Adlı Buhârî Şerhi”*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Ebû Ğudde, Abdülfettâh, *et-Tasrîh Mukaddimesi*, Halep: Mektebetü’l-Matbûâtî’l-İslamiyye, 1992.
- Emecen, Feridun “Osmanlılar”, *DİA*, XXXIII, ss. 487-496.
- Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, I-V.
- Finkel, Carolne, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, (çev. Zülâl Kılıç), İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.
- Gökbulut, Hasan, “Kâfiyeci”, *DİA*, XXIV, ss. 154-155.
- Gül, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru’l-Hadislerin Yeri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

- Güleç, İsmail, “Sürûrî, Muslihuddin Mustafa” *DİA*, XXXVIII, ss. 170-172.
- Gündoğdu, Cengiz, “Sivasî Abdülmecid”, *DİA*, XXXVII, ss. 286-287.
- _____, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara: Neyir Matbaası, 2000.
- Has, Şükrü Selim, “Halebî, İbrahim b. Muhammed” *DİA*, XV, ss. 231-232.
- Hayta, Ufuk, “Hayatı ve Eserleriyle Abdülmecid b. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhiru’l-Kur’an ve Zevâhiru’l-Furkân Adlı Tefsir Risâlesinin İlmî Değeri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Bursa, 2007, c. 16, ss. 343-367.
- İlgürel, Sevim, “Hibrî Abdurrahman Efendi”, *DİA*, XVII, ss. 426-428.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Âliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, I-III.
- İpşirli, Mehmet - Kaya, Eyyüp Said, “Mustafa Efendi Bâlîzâde”, *DİA*, XXXI, ss. 294-295.
- İpşirli, Mehmet, “Taşkoprîzâde Kemâleddin Efendi”, *DİA*, XXXX, ss. 152-154.
- İsen, Mustafa, *Usûlî, Hayatı, Sanatı ve Divânı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988.
- Kalpaklı, Mehmet, “Fevrî”, *DİA*, XII, ss. 505-506.
- Kara, İsmail, “Birgivi Mehmed Efendi”, *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, IV, ss. 20-21.
- Kara, Kerim, “Karabaş Veli”, *DİA*, XXIV, ss. 369-371.
- Kara, Mustafa, “Bâli Efendi, Sofyalı” *DİA*, V, ss. 20-21.
- _____, “Hüsameddin Bursevî”, *DİA*, XVIII, ss. 511-512.
- Karahan, Abdülkadir, “Kırk Hadis” *DİA*, XXV, ss. 471.
- _____, “Fuzûlî”, *DİA*, XIII, ss. 241-246.
- _____, “Kırk Hadis”, *DİA*, XXV, ss. 467-473.
- _____, *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve*

- Şerhleri*, , Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu 'z-Zunûn*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008, I-IV.
- Kaya, Bayram Ali, "Usulî", *DİA*, XXXXII, ss. 213-214.
- Kaya, Eyyüp Said, "Sinan Efendi", *DİA*, XXXVII, ss. 228-229.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Kayihan Yayınları, 2014.
- Kehhâle, Ömer b. Rıza b. Muhammed Ragıb b. Abdilgani ed-Dımeşki, *Mu'cemu 'l-Müellifîn: Terâcimü mu'sannifi 'l-kütübi 'l-Arabiyye*, Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, 1957, I- XV.
- Kılıç, Hulusi, "Lârî, Muslihuddin", *DİA*, XXVII, ss. 103-104.
- Koca, Ferhat, "Fudayl Çelebi, Zenbillizâde", *DİA*, XIII, ss. 207-208.
- _____, İbnü'l-Hümâm, *DİA*, XXI, ss. 87-90.
- Kut, Günay, "Âşık Çelebi", *DİA*, III, ss. 549-550.
- Kütükoğlu, Bekir "Âli Mustafa Efendi", *DİA*, II, ss. 414-416.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Okumuş, Ejder – Cihan, Ahmet – Avcı, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Moderleşme*, İstanbul: Özgü Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat, "Karamânî, Cemaleddin İshak" *DİA*, XXI, ss. 448.-449.
- _____, "Kutbüddinzâde İznikî", *DİA*, XXVI, ss. 489-490.
- Özcan, Abdülkadir, "İdrîs-i Bitlisî", *DİA*, XXI, ss. 485-488.
- Özel, Ahmet, "Musannifek" *DİA*, XXXI, ss. 239-240.
- Öztuna, Yılmaz, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1983, I-XIV.
- Pala, İskender, "Kemalpaşazâde" *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih – Medeniyet – Kültür)*, II, s. 158.
- Sadak, Bekir, "Bosnevî", *DİA*, VI, ss. 306.

- Sefercioğlu, Nejat, “Nev’î”, *DİA*, XXXIII, ss. 52-54.
- Sevđi, Ahmet, “Latifi” *DİA*, XXVII, 111-112.
- _____, *Lâtîfî Hayatı ve Eserleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.
- Seyithanoğlu, Kenan vd., *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989, X-XII.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, (Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, I-VI.
- Sürün, Ahmet, *Taşköprizâde Ahmed Efendi’nin Tefsir Risaleleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- Tahir Efendi, Bursalı Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), İstanbul: Yayılcık Matbaası, 1972, I-III.
- Taşdelen, Sinan, *Musannifek Alaaddin Ali b. Muhammed’in Mevlânâ’nın Mesnevî’si İle İlgili Risalesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.
- Taşköprizâde İsamüddin Ahmet b. Muslihuddin, *eş-Şekâiku’n-Numâniyye fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmaniyye* (nşr. Ahmet Suphi Furat) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1405/1985.
- Tayşı, M. Serhan, “Ali Dede, Bosnevî”, *DİA*, II, s. 386.
- _____, “Cemâl-i Halvetî”, *DİA*, VII, ss. 302-303.
- Turan, Şerafettin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, XXV, ss. 238-240.
- Türker, Ömer, “Nüh b. Mustafa”, *DİA*, XXXIII, ss. 230-231.
- Uzun, Mustafa, “*Hâkânî Mehmed Bey*”, *DİA*, XV, ss. 166-168.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982, I-VIII.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Fakülte Yayınları, 2007.

- Ünver, İsmail, “Kemal Ümmî”, *DİA*, XXV, ss. 229-230.
- Woodhead, Christine, “Okçuzâde Mehmed Şâhî”, *DİA*, XXXIII, ss. 335-336.
- www.yazmalar.gov.tr
- Yardım, Ali, “Dârü’l-Hadis”, *DİA*, VIII, ss. 529-532.
- Yaşaroğlu, M. Kamil, “Molla Gürânî”, *DİA*, XXX, ss. 248-250.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Taşköprizâde Ahmet Efendi”, *DİA*, XXXX, ss. 151-152.
- Yavuzer, Hayati, *Kemâl Ümmi Divânı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.
- Yazıcı, Tahsin, “Muhyî-i Gülşenî”, *DİA*, XXXI, ss. 79-81.
- Yerinde, Âdem, “Münşî”, *DİA*, XXXII, ss. 22-23.
- Yetik, Erhan, “Ankaravî İsmail Rasûhî”, *DİA*, III, ss. 211-213.
- Yıldırım, Selahattin, *Osmanlı’da Kırk Hadis Çalışmaları*, İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları, 2000.
- Yıldırım, Muhammed İbrahim, *İdrîs-i Bitlîsî Heşt Behişt*, Fatih Sultan Mehmed Devri, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Yıldız, Sakıp, *Molla Gürânî ve Tefsiri*, İstanbul: Gündoğdu Matbaası, ts.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî’nin Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1990.
- Yurdagül, Metin, “Bergamalı İbrahim”, *DİA*, V, ss. 495-496.
- Yüksel, Emrullah, “Birgivî”, *DİA*, VI, ss. 191-194.
- Zirikli, Hayruddin b. Mahmut b. Muhammed b. Ali b. Faris ed-Dimeşki, *el-Âlâm: Kamusu Teracim li Eşheri’r-Ricâli ve’n-Nisâi mine’l-Arabî ve’l-Musta’rabîn ve’l-Müşteşrikîn*, Beyrut: Daru’l-İlm, 2002, I- VIII.
- Yücel, Ekrem, *Osmanlı Devri Dâru’l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012

ÖZET

OSMANLI YÜKSELME VE DURAKLAMA DEVRİ HADİS ÇALIŞMALARI

Yakup PULAT

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Haziran, 2016

Osmanlı İmparatorluğu, Yükselme ve Duraklama Dönemlerinde, her ne kadar Duraklama Dönemi'nde yavaşlasa da, coğrafi olarak en geniş topraklarına ulaşmıştır. Bunun yanında, ilmi açıdan da en verimli dönemini yaşamıştır. “*Osmanlı Yükselme ve Duraklama Devri Hadis Çalışmaları*” konulu, giriş ve iki bölümden oluşan bu tezimizde, genel olarak en mükemmel çağın yaşandığı yükselme ve duraklama dönemlerinde, Anadolu ve Rumeli'de yaşamış olan âlimlerin hadislerle ilgili eserlerini tespit etmeye çalıştık. Bizim yaptığımız çalışma, o müelliflerin eser verdiği sadece bir alandır. 246 yıl süren bu süreçte, tespit edebildiğimiz kadarıyla 76 müellif tarafından hadis ilmine dair toplam 117 çalışma yapılmıştır. Dönemin müelliflerinin yazdığı 117 esere bakıldığında ve bu müelliflerin hadislerle ilgili eserlerinin yanına İslami ilimler alanındaki yazdığı diğer eserler eklenince bu dönemlerde yüzlerce eser yazıldığı görülmektedir. Bu da Osmanlı Yükselme ve Duraklama Devri'ndeki ilmî hayatın ne kadar zengin olduğunu bize göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Yükselme Devri, Duraklama Devri, Hadis.

ABSTRACT

HADİTH STUDİES DURING OTTOMAN GROWTH AND STANDSTİLL PERİOD

Yakup PULAT

Master of Education Thesis

Department of Core Islamic Studies

Supervisor: Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

June, 2016

Ottoman Empire geographically reached its greatest extent during their growth and standstill period although it slowed in this period. Besides, it lived most productive period scholarly. We tried to contain in our thesis, the works of the Turkish scholars lived in the best period of those ages in Anatolia and Rumelia, which composed of an introduction and two parts, and named “Hadith Studies during Ottoman growth and standstill Period”. The study we have done is just about one certain field among the others that those scholars worked on. During that period lasting for 246 years, 117 pieces of work was produced by 76 authors to be determined. Looking at those 117 works written by those authors and their other works on various Islamic fields, it is easy to recognize that thousands of works were produced at that period. This also suggests how fertile Ottoman growth and standstill period was in terms of Islamic studies.

Key Words: Ottoman Empire, Growth Period, Standstill Period, Hadith.

ÖZ GEÇMİŞ

19 Haziran 1983 yılında Samsun İli Vezirköprü İlçesi Ovacık Köyü'nde, doğdu. İlkokulu köyünde, hafızlığını Amasya Büyükağa Medresesinde, orta ve lise eğitimini ise 2002 yılında Amasya İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesini başladı. Buradan da 2006 yılında mezun oldu. 2007'nin Ocak ayında Çorum/Alaca Merkez Şahmerdan Camii'nde İmam Hatip olarak memuriyete başladı. 2009-2012 yılları arasında Rize Müftü Yusuf Karali Yüksek İhtisas Eğitim Merkezini 1. Dönem kursiyeri olarak tamamladıktan sonra 31.08.2012 de Samsun İl Müftülüğü Cezaevi Vaizi olarak atandı. 04.02.2015 yılında ise Elazığ Harput Diyanet Eğitim Merkezinde Eğitim Görevlisi olarak göreve başladı. Halen bu göreve devam etmektedir. Evli ve iki kız çocuk babasıdır.